

1983/84:151

Onsdagen den 23 maj fm.

Kl. 10.00

1 § Justerades protokollet för den 15 innevarande månad.

2 § Föredrogs och hänvisades
Proposition
1983/84:199 till utbildningsutskottet

3 § Föredrogs och hänvisades
Motion
1983/84:2973 till konstitutionsutskottet

4 § Föredrogs men bordlades åter
Utrikesutskottets betänkande 1983/84:15
Utbildningsutskottets betänkande 1983/84:27
Näringsutskottets betänkande 1983/84:21

5 § Granskning av statsrådets tjänsteutövning m. m.

Föredrogs konstitutionsutskottets betänkande 1983/84:30 med anledning av granskning av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning.

Anf. 1 TALMANNEN:

Dechargede-batten uppdelas liksom tidigare år i flera avsnitt. Varje avsnitt behandlas som ett självständigt ärende, och talarlistan för de olika avsnitten kan alltså utökas med ytterligare talare. Då alla under ett avsnitt anmälda talare haft ordet, övergår kammaren omedelbart till att debattera nästa avsnitt. Voteringarna äger rum i ett sammanhang sedan samtliga avsnitt slutdebatterats.

Beträffande avsnittet Granskningsarbetets inriktning, m. m. samt avsnitten 1-6 har ordet begärts av Anders Björck.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Anf. 2 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Årets dechargede-batt är speciell, för att inte säga unik. En rad av granskningsärendena berör direkt statsminister Olof Palme. Aldrig tidigare har en svensk statsminister varit direkt inblandad i så många affärer. Ferm-, Bildt-, Rainer- och Hesselö-affärerna har statsministern som minsta gemensam nämnare. De borde därför rimligen kallas för Palme-affärerna.

Att statsministern blivit inblandad eller gett upphov till så många affärer är ingen tillfällighet. Affärerna bottnar i Olof Palmes sätt att styra landet. Regeringen regerar i dag på ett sätt som inte var avsett i vår nya författning. Vi har ett utpräglat statsministerstyre. Det är statsministern och i någon mån den välbefolkade statsrådsberedningen som utgör den innersta maktcirkeln, i många avseenden den avgörande maktcirkeln.

Olof Palmes omdöme och humör är inte alltid det bästa. Han reagerar ofta snabbt och formulerar sig slarvigt och tillspetsat, är långsint och tål inte konkurrens.

Detta är sannerligen inte några bra egenskaper för en statsminister, sedan må han i övrigt ha lysande utförsågor. Men det som är mest oroande är faktiskt att det runt honom, i statsrådsberedningen, i regeringen och i partihögkvarteret inte finns någon som i det avgörande ögonblicket verkligen har mod att säga ifrån, att varna och försöka ställa saker till rätta.

Om så hade varit fallet, hade säkert mycket sett annorlunda ut. Men det finns inga tecken på att statsministern önskar omge sig med några balanserande krafter. Det finns inte några tecken på att han själv ens begriper innebörden i kritiken mot honom, som sannerligen inte kommer bara från politiska motståndare.

Ett citat ur protokollet från konstitutionsutskottets utfrågning med statsministern ger i blyxtbelysning en klar bild av hans isolering från verkligheten. Han upprepar vid utfrågningen sitt påstående att Carl Bildts resa var olämplig och att hans sammanträffanden med vissa personer inte borde ha ägt rum. Detta är i och för sig ingenting nytt från Olof Palmes sida. Han säger ordagrant: "Jag har inte hittat någon som tycker att det var lämpligt -- --."

Man tar sig för pannan. Här träffar man ständigt människor, inte minst högt uppsatta partivänner till Olof Palme, som tycker att hans handlande i Bildtaffären var överilat och oklokt. Men Olof Palme har, enligt vad han sade i konstitutionsutskottet, inte träffat *någon* som tycker annorlunda än han i denna uppmärksammade affär.

Man kan skratta åt hans isolering. Men hans sätt att bruka regeringsmakten fick sin blyxtbelysning när han vid ett politiskt möte vid den tidpunkt då massmedia – i och för sig felaktigt – hade meddelat att det förelåg risk att han skulle prickas av hela konstitutionsutskottet för sin roll i Raineraffären meddelade: "Jag tänker inte låta mig prickas av konstitutionsutskottet."

Än allvarigare blir saken när hans medarbetare dyker upp på konstitutionsutskottets kansli och håller förhör. Detta är visserligen en fråga för nästa års dechargede-batt, men tanken att riksdagen är överordnad regeringen tycks inte slagit igenom i herr Palmes omgivning.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Herr talman! Vi har under senare tid fått en debatt om att moderaterna skulle söka strid med socialdemokraterna och Olof Palme personligen om en rad s. k. affärer. Jag vill å det bestämdaste protestera mot detta.

Det var inte moderata samlingspartiet som hastigt och lustigt utnämnde Ove Rainer till justitieråd och därmed gav upphov till den affären. Det är inte moderata samlingspartiet som i ett unikt regeringsuttalande har fördömt en enskild riksdagsmans resa. Det var inte moderata samlingspartiet som i Hesselö-affären liknade den danske statsministern vid den argentinske diktatorn Galtieri. Det är inte moderata samlingspartiet som i TV läser upp hemliga brev – som icke ens är avsedda för utrikesministerns ögon – till hälften och döljer den andra halvan.

Moderata samlingspartiet har inte ställt till med någon sorts affärer. Vi har inte försökt leta upp affärer och avslöja dem. Vi har bara deltagit i den debatt och granskning som är en nödvändig del i ett parlamentariskt styrelseskick.

Att Olof Palme är irriterad över detta kan vi inte göra någonting åt. Vi kan inte underlåta att kritisera statsministern när det är uppenbart att han ständigt av egen förskyllan hamnar i uppseendeväckande affärer.

Vi bedriver ingen kritik mot herr Palme för kritikens eller debattens egen skull. Om Olof Palme inte talar om att ägna sig åt "pinsamt renhållningsarbete" eller kräver att andra partiledare skall "göra avbön" innan han kan gå med på vissa saker utan avstår från den sortens språkbruk, får vi ett bättre politiskt klimat i landet.

Jag upprepar än en gång: Det ligger makt uppå att statsministern ändrar sitt språkbruk, och det ligger makt uppå att han undviker att ständigt trassla in sig i den här typen av affärer, om vi skall få det politiska klimat som jag tror att många människor, inte minst utanför det här huset, tycker vore rimligt i vår svenska demokrati.

Herr talman! Varför denna inledning om Olof Palme? Jo, därför att en konstitutionell granskning i dag, som konstitutionsutskottets tjocka betänkande visar, obönhörligen fokuseras på statsministerns sätt att styra landet – ett enväldigt sätt, som för tankarna tillbaka i tiden till Carl XIV Johans eller Gustav III:s dagar.

Från socialdemokratiskt håll talades det under de borgerliga regeringsåren ofta om att en socialdemokratisk återkomst till makten skulle innebära stramare regeringstyglar, mindre långrotande och klarare beslut. Det finns anledning att vid drygt halvtid se om det verkligen blev så.

Jag har redan konstaterat att regeringstyglarna har stramats åt, så hårt att de finns i en enda persons händer. Åtstramningen har tagit sådana former att tyglarna har strypt både regering, riksdagsgrupp och parti i viktiga frågor. Men det var väl knappast denna typ av åtstramning som man önskade sig från socialdemokratiskt håll, om jag nu undantar statsministern.

Långrotandet har det sannerligen inte blivit slut på. Långbänken finns kvar på grund av "rosornas krig". Förseningen av propositionsavlämnandet är allvarlig. Jag vill understryka att konstitutionsutskottet är enigt i sin kritik mot det sena propositionsavlämnandet. Regeringen får inte i väg sina förslag till riksdagen på grund av splittringen inom partiet och på grund av att man

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

inte har egen majoritet utan tvingas söka stöd antingen hos kommunisterna eller också hos de borgerliga. Minoritetsregerandets problem drabbar nu riksdagen genom svårigheter för den att planera sitt arbete på ett tillfredsställande sätt. Det finns anledning, herr talman, att i annat sammanhang återkomma till hur denna fråga skall lösas. Irritationen hos ledamöterna är så pass stor att vi till ett annat år nog får söka andra former för att kunna sköta riksdagsarbetet på ett rimligt sätt.

Klarheten i besluten då? Har inte den blivit större? Knappast! Några markanta förbättringar går inte att finna, snarare tvärtom. Till följd av minoritetsställningen tvingas regeringen ofta skriva luddigt för att få tillräckligt stöd från olika håll. Den gamla benägenheten till ramlagstiftning gör det hela än mer svåröverskådligt.

Herr talman! Huvudintrycket av årets granskning är ändå Palme-affärer-
nas mångfald. Inget tyder på att någon omorientering är på gång inom den socialdemokratiska ledningen i syfte att få en mera balanserad maktstruktur, som skulle kunna förhindra statsministern att ställa till nya affärer. Därför är jag övertygad om att vi nästa år, när det är dags för en ny dechargede-
batt, åter kommer att finna Olof Palme i en central roll. Som leverantör till konstitutionsutskottet av granskningsuppgifter är han oöverträffad.

Anf. 3 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! I den inledande rundan om konstitutionsutskottets gransk-
ningsbetänkande har det varit vanligt att vi anlagt synpunkter på granskning-
en som sådan. Jag har personligen gjort det så många gånger nu att jag när det
gäller själva principerna för granskningen inte har mycket att tillägga. Jag
tror således fortfarande att utskottets granskning är värdefull. Den sprider
ljus över mycket som varit dunkelt och vidgar och fördjupar den allmänna
politiska debatten i intressanta frågor där debatten annars skulle ha blivit
kryptisk. Det intresse med vilket massmedia följer KU:s granskning visar
också att den har betydelse långt över det rent formella.

Vidare – och det är kanske det viktigaste – har granskningen enligt min
mening en förebyggande effekt. Man vet i kanslihus och annorstädes att
utskottet kan gräva fram det mesta, och därför går man säkert inte tvärsöver i
samma utsträckning som man annars skulle frestas att göra. Men att det trots
denna förebyggande effekt även direkt av granskningen följer frågor som
förtjänar kritisk debatt visar inte minst årets betänkande.

Konstitutionsutskottet har rätt att få ut allt material, såväl hemligt som
öppet, i de ärenden som utskottet särskilt vill syna. Här är det naturligtvis av
stor betydelse för utskottets granskning att departementen självmant lämnar
ut allt, så att utskottet inte behöver bedriva ren spårhundsverksamhet. Men
det är också rätt avgörande att alla handlingar som kommer in till
departementen registreras och diarieförs och att detta sker på ett sådant sätt
att det lätt går att få ögonen på dem. Detta gäller även hemliga handlingar,
som visserligen skall registreras i särskilda diariumer, men som utskottet icke
förty skall ha tillgång till.

Jag skall inte här närmare ta upp frågan om diarieföringen, eftersom den

behandlas i ett särskilt avsnitt. Men det kan vara värt att redan så här inledningsvis påpeka den remarkabla underlåtenhet som statsministern själv gjorde sig skyldig till när han lät den senare så omtalade Fermrapporten ligga oregistrerad från den 25 maj 1983 till den 9 december samma år. Om inte andra omständigheter medverkat, hade den kanske alltfört legat inlåst utan att vara registrerad. Så får det helt enkelt inte gå till. Konstitutionsutskottet kan ju inte gärna bryta sig in i statsministerns eller departementens kassaskåp för att efterforska vad som där kan finnas undagömt. Underlåtenhet att registrera inkommande handlingar är således till allt annat ett hinder för KU:s granskning. Och sådana hinder får inte förekomma.

Vad man i olika omgångar kunnat notera är en påtaglig irritation från regeringens och särskilt statsministerns sida för att utskottet ger sig på ur regeringens synpunkt känsliga frågor. Vid ett tillfälle benämnde statsministern dem som väckte granskningsärenden i utskottet "i biblisk mening onda människor", vad nu detta kunde innebära. Men någon uppskattning var det väl knappast uttryck för. I vår har vi fått uppleva hur folk från statsrådsberedningen kommit rännande till utskottskansliet för att efterforska hur utskottet sköter sina granskningsuppgifter.

Jag har sagt det tidigare, men det tål att upprepas: Det är konstitutionsutskottet som granskar regeringen och inte tvärtom. Och detta är inte ett utslag av någon hos utskottsledamöterna koncentrerad ondska. Det är en uppgift som åläggs utskottet i regeringsformen. Regeringar av olika kulörer får faktiskt finna sig i att utskottet fullgör denna sin grundlagsenliga uppgift efter bästa förmåga. Denna granskning är en del av vårt öppna parlamentariska system, och en värdefull del.

Herr talman! På den tiden när vi hade en annan majoritet i riksdagen var det från socialdemokrater i konstitutionsutskottet ett förfärligt parlamentärande om parlamentarismens förfall. Man diskuterade i regeringen innan man fattade beslut, det hände att det tog litet tid innan man var redo för beslut, och man anställde gubevars folk som medhjälpare till statsråden – allt detta var fel enligt den dåvarande socialdemokratiska oppositionen. Parlamentarismen hade förfallit. En regering skulle vara en i alla avseenden på förhand enig grupp, och dess förslag skulle utan dröjsmål rinna igenom en välvilligt nickande riksdag. Detta var sann parlamentarism.

Nu har vi haft en socialdemokratisk regering i ett par år. Det är en minoritetsregering, som de flesta socialdemokratiska regeringar under efterkrigstiden. Men den kan som regel lita på vänsterpartiet kommunisternas stöd, om än ibland efter regelrätta förhandlingar och vid något tillfälle direkt från denna talarstol. Den socialdemokratiska regeringen sitter på vänsterpartiet kommunisternas välvilja. Men detta är en politisk och inte en konstitutionell fråga i begreppets trängre bemärkelse. Det kan dock finnas anledning att erinra om sakförhållandena med hänvisning till den mycket egendomliga debatt som socialdemokraterna förde i dessa frågor under tidigare regeringar.

Vad som är av direkt konstitutionellt intresse är däremot att det blivit en väldig koncentration till kanslihuset vad gäller t. ex. utredningsverksamhe-

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

ten. Den ena frågan efter den andra av stor betydelse förbereds inom kanslihusets stängda dörrar. Detta har lett till en stark ansvällning av personal i kanslihuset, men om detta hör man numera inga klagomål från socialdemokraterna. Men det har också lett till en större slutenhet mot allmänheten och mot massmedia. Vi har t. o. m. fått uppleva hur man samlat företrädare för massmedia till regelrätt uppsträckande seminarier för att det skrivits om sådant som det inte borde skrivas om. Och självaste utrikesministern har sagt att han tycker att massmedia skall återge hans officiella deklamationer men inte på egen hand efterforska vad som kan ligga bakom fasaden. Och gör man det så anställer regeringen t. o. m. språkexperter för att försöka få reda på var journalisterna kan ha fått sina uppgifter från. Vad som eftersträvas är tydligen ett slags tystnadens konformism, som helst skall innebära att alla ligger på knä i stilla beundran för landets statsminister. Gör man inte det så får man bannor.

Vad gäller lagstiftningsprodukterna som helhet och riksdagens möjligheter att konstruktivt granska regeringens förslag är det naturligtvis till stor nackdel att regeringen så ofta går förbi kraven på en noggrann utredningsprocess och ett öppet remissförfarande. Utskottets granskning visar att regeringen i ett stort antal fall hoppat över lagrådsgranskningen och att den i flera propositioner inte heller angett några skäl för detta. Utskottet påtalar också detta i årets betänkande.

Men vad som ur lagstiftningens och riksdagens synpunkter är minst lika allvarligt är att lagrådet i fall efter fall där lagrådets granskning påkallats känt det nödvändigt att konstatera att regeringens förberedelsearbete varit så bristfälligt, att lagrådet haft begränsade möjligheter att fullgöra sina grundlagsenliga uppgifter.

Jag har upprepade gånger tagit upp detta i riksdagen men fått undvikande svar. En sedermera avsatt justitieminister sade i en debatt som jag hade med honom att han tyckte att regeringen genom sitt agerande visade handlingskraft. Denna handlingskraft skulle således bestå i att snabbt trumfa igenom illa förberedda förslag med stor, om än i viktiga avseenden okänd räckvidd.

Helt nyligen har lagrådet haft ett ärende där man i skarpa ordalag upprepat sin kritik. Det gäller ett förslag om en komplicerad straffbeskattning av villaägare som inte har statliga lån. Jag skall inte gå in på själva sakfrågan. Men vad som onekligen är av konstitutionellt intresse är att lagrådet t. ex. säger:

”Skatteförslaget har inte varit föremål för någon sedvanlig utredning och inte heller varit föremål för annat sådant remissförfarande som avses i 7 kap. 2 § regeringsformen än att från några myndigheter inhämtats yttrande angående innehållet i en departementspromemoria rörande den lagtekniska konstruktionen.”

Lagrådet summerar sin kritik med följande konstaterande:

”Lagrådets möjligheter att bedöma det remitterade förslaget är därför begränsade, särskilt i de hänseenden som avses i 8 kap. 18 § tredje stycket 3–5 regeringsformen.”

Vad gäller då denna paragrafhänvisning? Jo, den gäller, för att citera direkt ur regeringsformen:

”---

3. hur förslaget förhåller sig till rättssäkerhetens krav,

4. om förslaget är så utformat att lagen kan antagas tillgodose angivna syften,

5. vilka problem som kan uppstå vid tillämpningen.”

Nu är detta *ett* fall i en lång rad som illustrerar det sätt på vilket regeringen förbereder de förslag som en villig socialistisk majoritet sedan utan motstånd låter segla genom riksdagen. Det är ett sätt som enligt min mening inte är bra och som strider mot vad vi av tradition varit vana vid i vårt land. Detta sätt att förbereda eller, rättare sagt, att underlåta att förbereda lagförslag är till skada för de slutliga lagprodukterna, försvårar riksdagens arbete och försämrar möjligheterna till en allsidig debatt innan uppslag förvandlas till lag.

Herr talman! Utskottets granskning i övrigt spänner över ett stort antal frågor med betydande spridning. Dessa frågor kommer att behandlas senare i debatten. I flera av dem – och det gäller särskilt de frågor som har utrikespolitisk anknytning – är statsministern huvudpersonen. Det är rätt uppenbart att det är statsministern som sköter utrikespolitiken med utrikesministern som ett slags efterhandssufflör. Det gällde förra året i den uppmärksammade Egon Bahr-affären, och det gäller i de frågor som nu granskats och som vållat så mycket debatt. I flera av fallen har statsministern uppenbarligen låtit sina känslor rusa i väg på ett sätt som åstadkommit stort buller och upprörd debatt i frågor där ett mera dämpat tonläge och en större eftertanke före beslutet borde ligga i landets intresse. Detta visar bl. a. den granskning som utskottet i år har utfört.

Anf. 4 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Vi människor talar ofta hellre om konkreta händelser och andra människors handlande än om abstrakta regler och principer. Massmedia skriver också mycket hellre hyllmeter om olika s. k. affärer i politiken än om de olika principbeslut som politikerna fattar. Därför blir det ofta så att dechargedebatten, där riksdagen granskar regeringen – jag upprepar, talman, att det är riksdagen som granskar regeringen, det är inte tvärtom – uppfattas enbart som en strid om vilka enskilda statsråd som kan kritiseras för åtgärder som de har vidtagit eller underlåtit att vidta när det borde ha skett.

Men faktiskt är det så att vi i konstitutionsutskottet under sex sju månaders tid ägnar väl så mycket tid åt olika typer av ärenden och den allmänna praxis som utvecklas i regeringskansliet. Jag vill med bestämdhet hävda att den granskningen är minst lika viktig, även om den inte är lika politiskt brännbar och ord och uttryck följdaktligen blir litet mer nyanserade i den granskningen. Jag skall inte ta upp tid med att nämna alla ärenden – en del är redan nämnda. Men jag skall ta upp några.

För att verkligen understryka hur viktigt vi i folkpartiet anser det vara att

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

lagrådsgranskning sker av regeringens lagförslag vill jag erinra om att vi i år – liksom tidigare – har kontrollerat att regeringen följt reglerna om lagrådsgranskning, på samma sätt som vi nästan traditionsenligt har haft anledning att gå igenom tiderna för propositionsavlämnandet. Där har vi i år kunnat skönja en viss förbättring, men den är inte så stor att någon riksdagsledamot kan vara nöjd. Det är inte rimligt att regeringen kan ta all tid i världen på sig att skriva propositioner, och sedan ändå bli försenad med att lämna dem på anmäld tid till riksdagen. Eftersom riksdagen inte alls har "all tid i världen" på sig att gå igenom förslagen utan tvärtom mycket kort tid, borde det vara en självklarhet för varje regering att visa så mycket respekt för riksdagens åsikter att man försökte underlätta vårt arbete. Nu sker i stället motsatsen – arbetet här i huset försåras av att så mycket som en fjärdedel av alla propositioner har lämnats efter propositionstidens utgång. Det framgår klart av utskottets skrivning att vi "traditionsenligt" också i år haft anledning att vara kritiska.

Men det är inte bara riksdagen som får besvärliga arbetsförhållanden på grund av regeringens senfärdighet. Vi har kontrollerat utgivningen av Svensk författningssamling och tidpunkten då författningarna kommit ut från trycket och jämfört den med tidpunkten när författningen/lagen skall träda i kraft. Av 1 127 författningar som publicerades 1983 kom mer än en tredjedel ut senare än två veckor före den dag då de skulle träda i kraft. Det är enligt min uppfattning egentligen allvarligare än den bedrövliga förseningen av propositionsavlämnandet. Här gäller det inte riksdagens arbetsmöjligheter, utan det gäller möjligheterna för myndigheter och domstolar att tillämpa de lagar som vi stiftar här i riksdagshuset, och det gäller alltså framför allt medborgarnas väl och ve. Det finns i Sverige en utbredd irritation över att vi har för mycket lagar, som många säger. Stundom är den irritationen begriplig, stundom är den bara vulgärpropaganda, som bygger på okunnighet. Men det minsta man kan begära i ett så lagreglerat samhälle som vårt är att de som berörs av lagstiftningen har en rimlig chans att få "läsa lagen" och sätta sig in i vad den betyder innan den träder i kraft. Den möjligheten har man på grund av regeringens försummelse ofta gått miste om, och det är enligt min uppfattning egentligen mycket allvarligare och värt en mer högljudd kritik än alla de s. k. affärer som vi skall tala om senare här i dag.

Herr talman! Ett annat ämne som inte kommer upp senare i dag vill jag hastigt beröra. När vi har gått igenom ett stort antal ärenden om utvisning av utlänningar, som har gjort sig skyldiga till brott här i Sverige, har vi kunnat konstatera en utveckling, som kräver fortsatt uppmärksamhet från både regeringens och riksdagens sida. En utlänning, som har begått ett allvarligt brott i Sverige, döms naturligtvis till fängelse men kan därutöver under vissa omständigheter av domstolen dömas till utvisning ur landet. Om så sker, skall domstolen ta hänsyn till detta, när påföljden i övrigt bestäms, vilket i praktiken medför att en utlänning och en svensk som har begått samma brott får olika straff. Utlänningen får en kortare fängelsestid, därför att han sedan skall utvisas.

Utvisningen är självfallet ett men för utlänningen. Men enligt reglerna har

regeringen möjlighet att återbryta ett utvisningsbeslut eller bevilja nåd. Konstitutionsutskottet har granskat dessa ärenden och studerat alla fall där utvisning inte har verkställts. Vi har i och för sig inte haft någon anledning att rikta anmärkningar mot invandrarministern eller mot att återbrytning har skett i de enskilda ärendena. Vi har tvärtom varit ense om att det är svåra ärenden att fatta beslut om. Men vi är också eniga om att det måste framstå såsom stötande för den allmänna rättsuppfattningen att det faktiska resultatet blir att en utlänning som har begått grova brott kan få en mildare behandling än en svensk medborgare. Detta gynnar varken invandrarna i Sverige eller svenskarna. Utvecklingen måste därför nog följars i fortsättningen. Det förfarande som jag här har skildrat strider säkert mot den allmänna rättsuppfattningen.

Jag har i mitt inledningsanförande avsiktligt inte velat beröra de s. k. affärer som vi skall tala om sedan. Men jag kan inte underlåta att påpeka att vi tyvärr har fått nya arbetsuppgifter för nästa år, redan innan vi har röstat om årets granskningsbetänkande. Jag tänker på den s. k. Algeriet-BPA-affären samt det märkliga som hände häromdagen, när en politisk tjänsteman från statsrådsberedningen kom upp till konstitutionsutskottets kansli och ställde till med förhör om våra handlingar och hanteringen av dem. Det minsta man från Sveriges riksdag kan begära av Sveriges regering och dess kansli är respekt för den grundlagsregel som säger att det är riksdagen som granskar regeringen. Det finns ingen regel som säger motsatsen.

Det är en oroväckande maktfullkomlighet att låta politiska regeringstjänstemän trampa in och hålla förhör med riksdagens utskott och tjänstemän. Det skulle inte skada om regeringen läste på regeringsformen. Jag skall sluta med att påminna om att det i 1 kap. 6 § regeringsformen står: "Regeringen styr riket. Den är ansvarig inför riksdagen." I 12 kap. 1 § regeringsformen står: "Konstitutionsutskottet skall granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning." Det står inte någonstans i regeringsformen att det skall vara tvärtom, herr talman!

Anf. 5 NILS BERNDTSON (vpk):

Herr talman! "Affärerna det blir strid om", löd en helsidesrubrik i en tidning om årets granskningsarbete i konstitutionsutskottet. Det är väl så att vissa affärer tilldrar sig större intresse än det samlade granskningsmaterial som redovisas på 400–500 sidor i utskottsbetänkandet. På s. k. affärer går det att göra rubriker och löpsedlar, men vem kan åstadkomma en rubrik på utgivningen av *Svensk författningssamling* eller *propositionsavlämnandet*? Det ligger dock en fara i att den samlade bilden av utskottets och riksdagens granskning kan komma att skymmas av de mer publika inslagen.

Enligt regeringsformen skall konstitutionsutskottet granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Därtill får varje utskott och varje enskild riksdagsledamot väcka frågor för granskning. Utskottet sysslar inte bara med s. k. affärer. Arbetet omfattar genomgång av protokoll och handlingar på skiftande områden.

Fixeringen vid vissa affärer kanske inte enbart beror på deras publika

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

egenskaper. De politiska partierna har nog själva bidragit härtill. Benägenheten att hitta affärer och rikta kritik mot statsråd har växlat i och med att regeringsmakten har skiftat. Detsamma kan sägas om benägenheten att förringa begångna felaktigheter. Även om det råder en strävan att koncentrera granskningsarbetet till de konstitutionella frågorna finns en sådan risk inbyggd i det granskningssystem vi har. Gränsdragningen mellan konstitutionella felaktigheter och en i andra avseenden bristfällig handläggning av regeringsärendena är heller inte alltid knivskarp.

En iakttagelse som kan göras beträffande massmedias presentation av granskningsarbetet är denna: Majoriteten vill inte kritisera statsministern eller något annat statsråd, medan oppositionen framför skarp kritik, brukar det heta. Men är detta hela sanningen? Om man företar en genomgång av årets granskningsfall torde den visa på att bilden behöver nyanseras en hel del.

Man kan t.ex. se på ett av de mer bekanta ärendena, nämligen utnämningen av Ove Rainer till justitieråd. Majoriteten är inte alls okritisk. Utskottet betecknar det som en nackdel att inte de normala rutinerna tillämpades och tar fasta på försäkringarna att regeringen kommer att återgå till vad som tidigare gällt. Detta är inte en okritisk syn på vad som skett, utan tvärtom utgör det en kritik.

De borgerligas kritik mot förhastade uttalanden från statsministern och mot att den tillförordnade justitieministern orienterades först kort före regeringssammanträdet, kan knappast anses utgöra något sakbidrag till den konstitutionella granskningen.

Det finns däremot andra sidor av denna affär som är mer anmärkningsvärda men som inte ingått i granskningen. Vi har bl. a. en skattelagstiftning som möjliggör omfattande ekonomiska manipulationer. Den frågan får behandlas i annat sammanhang. Förmodligen är intresset inte så stort i vare sig nuvarande eller tidigare regeringspartier för att ta itu med det problemet.

I många av de frågor som har granskats finns säkert inslag och turer som är klandervärda. Frågan är dock om dessa förhållanden kan klandras från konstitutionell utgångspunkt eller om klandret skall föras fram i annat sammanhang.

De borgerliga reservationerna bygger heller inte under den hurtfriska kritik som de utmynnar i. Detta gäller särskilt de utrikespolitiska frågorna, oavsett om de betecknas som Bildtaffär eller Fermaffär eller gäller Bai Bang eller något annat. Här är det mer fråga om framför allt moderaternas försök att driva en annan linje i utrikespolitiken. Av påståendena om dubbla budskap i ubåtsfrågan blev det endast kvar kritik för diarieföring av en rapport.

Om man, som jag påpekat, kan finna att benägenheten att rikta kritik växlar med regeringsskiftena, så finns det också områden där både nuvarande och tidigare regeringspartier gemensamt söker förhindra kritik. Vi får anledning att återkomma till den frågeställningen vid behandlingen av vapenexporten till Burma.

En annan sida av granskningsarbetet som lätt kommer i skymundan är de

frågor där ett enigt utskott framför kritik. Det finns faktiskt flera sådana frågor. Dit hör diarieföreningen i departementen och handläggningen av datafrågor. Dit hör regeringens behandling av riksdagens skrivelser, den ständigt återkommande kritiken mot propositionsavlämnandet och utgivningen av Svensk författningssamling.

Det finns också granskningsärenden som inte leder till vare sig uppdelning i majoritets- och minoritetsståndpunkter eller kritik från utskottet. De kan likväl vara betydelsefulla för att klarlägga regler och praxis. I år har utskottet exempelvis granskat handläggningen av vissa delar av utlänningsärendena. Även om inget särskilt uttalande gjorts, tror jag att denna fråga tillhör de områden som fortlöpande bör granskas.

I många frågor är utskottets redovisning knapphändig. Det är säkert nödvändigt att studera bilagor och protokoll från utfrågningar för att få hela bilden av ärendena.

Till de olika frågorna i granskningsbetänkandet blir det tillfälle att återkomma under särskilda rubriker. I två frågor har vi från vpk fogat reservationer till betänkandet. Även till dessa återkommer vi.

Jag har berört attityderna hos partierna i deras roller som regeringspartier resp. opposition. Ingenting sidan har som bekant majoritet i utskottet. Även vpk finns med. När nu vpk i de flesta ärendena ingår i utskottsmajoriteten kan det finnas skäl att påpeka att det också förekommit en betydande diskussion inom majoriteten, och för många av våra synpunkter har vi fått gehör. Jag vill också säga, att utan vpk hade nog vissa uttalanden varit mindre kritiska.

Även detta, herr talman, hör till bilden av granskningsarbetet.

Anf. 6 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Vi står inför en lång dags debatt. Är det alltför okonventionellt att försöka bidra litet till avspänningen genom att meddela att jag plitade ner ett litet politiskt grötrim innan jag gick upp i talarstolen? För att inte komplicera massmediernas arbete vill jag läsa upp det här.

Granskning är ett väldigt slit,
men nu har vi bändat det ända hit.

Därmed har vi alltså fått fram detta digra betänkande.

Herr talman! Det hör till traditionen att granskningsdebatten inleds med en runda om inriktningen av utskottets arbete i detta hänseende. Så har skett även i dag.

Konstitutionsutskottet skall granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning. Vi har i princip generell initiativrätt som medger att vi, utan hinder av uppgifts- och ansvarsfördelningen mellan utskotten, kan ta upp frågor till behandling. På konstitutionsutskottets initiativ gjordes en viss precisering och avgränsning av granskningsuppgifterna i samband med att institutets misstroendeförklaring tillkom vid den partiella grundlagsreformen 1968–1969. Grundtanken är att vår granskning

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

av statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning skall vara administrativt och inte politiskt inriktad. Konstitutionsutskottet är ju det enda organ som har rätt att granska regeringens administrativa praxis.

Vilken praxis som är lämplig att använda för utskottets egen granskning har varit föremål för diskussion under de år som gått sedan konstitutionsutskottet i slutet av 1960-talet gjorde det uttalande om granskningens lämpliga inriktning som jag just återgett. Klagomål mot en politisering av granskningsarbetet har förekommit från tidigare ordförande – såsom Hilding Johansson under förra Palmeregeringens tid och från Bertil Fiskesjö under den borgerliga regeringsperioden, då statsministern hette Thorbjörn Fälldin.

Efter att i dag ha lyssnat till vad oppositionens företrädare just anfört i den inledande debattrundan kan jag, särskilt med vice ordförande Anders Björcks orationer ringande i öronen, med ett understatement stillsamt notera att frågan om vad KU skall granska och inte granska inte förlorat i aktualitet.

De är intressant att de borgerliga talarna nu börjat ägna sig åt frågan om hur parlamentarismen fungerar i olika typer av regeringar. Det vi socialdemokrater såg som en brist i vad Hilding Johansson brukade kalla Fälldinparlamentarismen var att koalitionsregeringarna inte fungerade som en enhet utåt. Det gav ett oklart intryck av vad som var den samlade regeringens inställning inom exempelvis energipolitiken. Till koalitionsregeringarnas karakteristiska egenskaper hörde vidare att kontroversiella frågor ofta hamnade i samordningskanslier och drogs i långbänk innan regeringen kunde bestämma sig. En viss belysning av vilka förseningseffekter som kan uppkomma i sådana sammanhang ges i årets betänkande där vi redovisar en bakgrund till det unika elavbrottet som gjorde att det blev strömlöst i praktiskt taget hela Sverige tredjedag jul förra året.

Om jag nu förstått Anders Björck, och i viss mån även Bertil Fiskesjö och Karin Ahrlund, rätt ser de återkomsten av en socialdemokratisk enpartiregering som att vi har fått en Palmeparlamentarism eller vad man kallar ett statsministerstyre. Tillåt mig betvivla att de har rätt. Statsministern lever säkert upp till den roll som han skall spela i de övergripande frågorna. Men upplevelsen av Olof Palme som nära nog enväldshärskare i regeringen är, vågar jag hävda, en massmedial synvilla. Vi fick efter valet 1982 en ideologiskt mera homogen och därigenom mera beslutsför regering. I en sådan enpartiministär har statsråden större möjligheter att handla självständigt å regeringens vägnar, väl vetande att de har ett likasinnat statsrådskollektiv bakom sitt agerande.

Jag skall inte förekomma den debatt som senare skall följa under särskilda punkter om de s. k. affärerna, men det förvånar mig – och då vänder jag mig särskilt till Anders Björck – om Anders Björck kan hävda att sådana frågor som har med regeringsbildning, ubåtskränkningar och kontakter med ett annat lands statsminister i ett känsligt förhandlingsläge att göra inte skulle höra till statsministerns naturliga arbetsområden.

Statsministerns roll i en regering är självklart viktig, men beslutsfattandet blir minst av allt någon enmansteater. Låt mig för att komplettera bilden

redovisa några iakttagelser byggda på erfarenheter från medlemskap i regeringsparti dels under perioden 1969–1976, dels efter drygt första halvlek under pågående mandatperiod med en socialdemokratisk regering.

De iakttagelserna vittnar inte om en ökad toppstyrning. Snarare är mitt intryck att det skett en decentralisering av arbetet på så sätt att departementens chefer i ökad utsträckning har förankrat sina förslag hos sina partikamrater i resp. utskottsgrupp – detta som en komplettering till arbetet i riksdagsgrupperna. Jag är säker på att denna breddning av inflytandet till regeringens parlamentariska bas i riksdagen av kommande statsvetenskaplig forskning kommer att tillmätas större vikt än klichéomdömen om en utveckling inom svensk parlamentarism mot presidentstyre, utövat av statsministern.

Det talas ibland om ett försämrat politiskt klimat här i landet. Ute på fältet möter vi en stigande irritation över att politiker invecklar sig i strider om frågor som man borde kunna klara ut i normalt parlamentariskt umgänge med varandra. Jag tycker att vi inom konstitutionsutskottet har ett ansvar för att hålla borta från vårt granskningsarbete den dåliga stil som karakteriseras av politisering för politiseringens egen skull. Som ordförande i utskottet vill jag också hävda att årets betänkande visar att vi i viktiga avseenden lyckats freda oss för en sådan utveckling, även om Anders Björck sin ovana trogen inte kan avhålla sig från att hojta förfärligt då han lämnat KU:s sessionssal och placerat sig i kammarens talarstol.

KU:s granskningar innehåller numera iakttagelser och synpunkter av två slag: dels en granskning av administrativa frågor, där syftet kan sägas vara att ge en bred belysning av praxis och vid behov ge vägledande synpunkter för regeringens framtida agerande, dels en kontroll av ett antal särskilda ärenden beträffande regeringens praxis, där tyngdpunkten läggs vid en detaljgranskning av hanteringen av sådana fall. Sedvanligt omfattar granskningen lagrådsremisserna, propositionsavlämnandet, utgivningen av Svensk författningssamling samt regeringens behandling av riksdagens skrivelser.

Inom samtliga dessa områden har vi uppnått enighet, och jag är övertygad om att granskningen – det har även Bertil Fiskesjö ofta uttalat – fungerar som ett slags allmänprevention mot frestelser för de högsta makthavarna i förvaltningssystemet att bryta mot gällande regler och vedertagen praxis.

Från årets granskning vill jag i likhet med tidigare talare peka på några djuplodningar som vi har gjort vad gäller dataärenden, regeringens handläggning av utlänningsärenden, offentlighetsprincipens tillämpning, tillsättningsärenden i kanslihuset från jämställdhetssynpunkt samt medbestämmandefrågor i regeringens kansli. Resultatet av granskningen har här i vissa stycken redan redovisats av talarna före mig och blir i andra fall föremål för debatt i särskild ordning.

En noggrann läsning av vad vi sagt i dessa och andra hänseenden dementerar uppfattningen att utskottsmajoriteten skulle sätta ofelbarhetsstämpel på allt vad den regering gör som riksdagens majoritet röstat fram. Jag är övertygad om att förekomsten av ett utskott med särskilda befogenheter att syna befarade övertramp verkar till förmån för en god lagtillämpning.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Även där vi inte kommer överens om slutsatserna har vi i enhällighet grävt fram det material konklusionerna skall grunda sig på. Den stora mängd värdefullt faktamaterial som vi med ett skickligt kanslis medverkan publicerar och som kompletteras med nu offentliggjorda protokoll från utfrågningar, där de svarande visat både öppenhet och stort kunnande, erbjuder ett gott sakunderlag för bedömningar, inte bara för utskott och riksdag utan också för allmänheten. Jag vill verkligen polemisera mot uppfattningen att Olof Palme visat grinighet mot utskottet. I två och en halv timme satt han och svarade på våra frågor, och även i övrigt har regering och kanslihus samarbetat när det gällt att få fram de handlingar vi behövt.

För den allmänna debatten om lagtillämpning och regeringens administrativa praxis måste det också vara viktigt att utskottet sammanställer material som ofta är svårtillgängligt. Jag kan som exempel peka på den utförliga redovisningen av vissa utlänningsärenden.

Jag nöjer mig i debattens inledningsskede med dessa randanmärkningar, samtidigt som jag yrkar bifall till utskottets skriyningar på samtliga punkter.

Anf. 7 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Konstitutionsutskottets ordförande började med att läsa upp en liten dikt, som handlade om vårt mödosamma granskningsarbete. Jag skulle vilja göra en travesti på den dikten. Den bör rimligtvis låta så här: "Dechargen blir ett väldigt slit, när statsministern inte tål kritik." Det är faktiskt vad den här inledande rundan har kommit att handla om.

Olle Svensson säger att det är en massmedial synvilla att vi har fått en Palmeparlamentarism i det här landet. Tyvärr är det inte på det sättet. Årets granskning visar på en rad punkter att statsministern personligen har fattat beslut, där det borde ha varit någon form av beredning i t. ex. regeringen. Vi skall nu inte föregripa andra ärenden. Låt mig dock bara peka på att när det gällde Raineraffären – Rainers utnämning till justitieråd – fick det statsråd som skulle föredra ärendet i regeringen besked om vem hon skulle utnämna en kvart innan statsministern slog klubban i bordet. Där fanns ingen tid till samråd. Vi skulle, herr talman, på punkt efter punkt – och vi återkommer till det senare – kunna peka på vilken typ av maktutövning som här förekommer.

Och när det gäller att statsministern inte tål kritik, så är det ju ingenting som några borgerliga KU-ledamöter har hittat på. Det har ju faktiskt även i den socialdemokratiska pressen då och då förekommit antydningar i den här riktningen. Men det har naturligtvis tillbakavisats. Man har försökt lägga locket på.

Sedan säger Olle Svensson att det är naturligt att statsministern deltar när det gäller regeringsbildning, ubåtsfrågor och kontakter med statsministrar i andra länder. Ja, alldeles självklart – ingen har ifrågasatt detta. Men vad vi har ifrågasatt är t. ex. den förankring som finns inom den egna regeringen och om det är rimligt att likna andra, vänligt sinnade, länders statsministrar vid argentinska diktatorer – om det verkligen leder till att vi får ett bättre klimat. Vad vi har ifrågasatt är också om statsministerns benägenhet att aldrig tåla kritik verkligen leder till det förbättrade politiska klimat i Sverige som Olle

Svensson efterlyste – ett önskemål som jag gärna vill ställa mig bakom.

Jag tror också att vi behöver ett bättre politiskt klimat. Jag tycker att det är viktigt att regering och opposition i olika frågor kan tala i lugn ton med varandra. Men det är faktiskt så att detta är besvärligt, när vi har en statsminister som är överkänslig för kritik och som, för att citera honom själv för ovanlighetens skull, inte är "aktsam med orden". Det vimlar ju, herr talman, av argisinta, tillspetsade, arroganta uttalanden från statsministerns sida. Här skall göras "avbön", "pinsamt renhållningsarbete", "ingen ville ta i en viss riksdagsman" – och vad det nu kan vara som han har sagt. Det är landets statsminister, herr talman, som för in ett moment av det här slaget i den politiska debatten. Det är inte moderata samlingspartiet eller något annat borgerligt parti som använder det språkbruket.

Får jag sluta med att säga, herr talman, att jag tycker att det ändå är värt att notera att det finns en irritation i dag mot konstitutionsutskottets granskningsverksamhet. Det förhållandet att det dyker upp politiska tjänstemän och anställer förhör med folk inom konstitutionsutskottets kansli är allvarligt. Det är någonting som vi skall återkomma till. Men det ligger naturligtvis en avsikt bakom detta.

Jag träffade, herr talman, för några dagar sedan en högt uppsatt socialdemokratisk regeringstjänsteman, som uttalade sig mycket irriterat över KU:s granskning och ordagrant sade: "Det är ju inte klokt att KU håller på att bli en stat i staten i sitt granskningsarbete." Det var attityden därför att man var irriterad över att KU:s granskning fick massmedial uppmärksamhet och att olika saker kom i dagen som man inte ville ha fram. Jag tycker nog att detta är ett varningens tecken. Men man kommer naturligtvis inte, vad moderata samlingspartiet anbelangar, att lyckas tysta oss i vår granskande verksamhet – det kan jag försäkra.

Anf. 8 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Låt oss hoppas att den starka kritik som har kommit till uttryck gentemot statsrådsberedningens försök att lägga sig i utskottets arbete skall vara ett memento och den debatt som förekommit verksamt hindrar att något liknande sker i framtiden. Jag underströk i mitt inledningsanförande dock att jag tyckte att det var i sig ett allvarligt utslag av regeringens uppenbara känslighet för att konstitutionsutskottet fullgör sina grundlagsenliga uppgifter som granskare av regeringen.

Olle Svensson tog i sitt inlägg upp frågan om parlamentarismens tillämpning och upprepade i stort sett den kritik mot tidigare regeringar som både Hilding Johansson och han – med mycket större energi, måste jag säga – tidigare framfört. Det är en rätt meningslös debatt. Parlamentarismen uppenbarar sig i många olika former. Den ena typen av regering är inte mer förenlig med parlamentarismens principer än den andra, så länge regeringen utgår från riksdagen och sitter kvar så länge riksdagen tolererar detta.

Sedan menade Olle Svensson att den nuvarande regeringen hade, till skillnad från den tidigare, visat en utomordentlig handlingskraft. Detta grundade sig då i en mera enhetlig uppfattning inom regeringen om vad man

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsar-
betets inriktning,
m. m.*

vill göra. Det kan tänkas att det i vissa frågor är på det sättet, men det är i och för sig ingen kritik mot andra typer av regeringar. Vad är det för fel att partier som ingår i en koalitionsregering diskuterar frågorna med varandra innan man går till beslut? Det måste vara fullt tillåtet.

Vidare skall man inte överdriva – det visar den praktiska erfarenheten – effektiviteten hos en regering av socialdemokratisk typ. Det har förekommit att regeringen ena veckan lägger fram en proposition här i riksdagen och nästa vecka tar tillbaka den. Det visar att man inte vetat vad man har velat.

Hur var det när det gällde försvarsanslaget för att följa upp 1982 års försvarsbeslut? Det fanns inga pengar i den budget som regeringen presenterade i januari. Oppositionen fick hjälpa till, och först efter långa förhandlingar kunde man fylla på det hålet i regeringens budget.

Hur har det varit i frågan om stödet till barnfamiljerna? Regeringen stod handfallen månad efter månad. Samtliga partier i riksdagen lade fram sina förslag. Regeringen hade ingenting att komma med – man visste inte vad man ville.

Och såvitt jag kan förstå har det inom regeringen rått mer eller mindre öppet krig om hur man skall hantera avtalsrörelsen. Så överdriv inte, Olle Svensson, enhetligheten, konsekvensen och det rationella handlandet hos den sittande regeringen!

I min inledning tog jag faktiskt upp sådana frågor som har med granskningen direkt att göra och som också avhandlas i det inledande avsnitt som vi diskuterar. Jag nämnde bl. a. de påpekanden som lagrådet ideligen har gjort, med kritik mot regeringens sätt att förbereda sina förslag till riksdagen.

Jag vill gärna fråga Olle Svensson: Tycker inte Olle Svensson att det är besvärande att lagrådet, på sakliga grunder, i ärende efter ärende kan visa att regeringen har försummat det beredningsarbete som normalt skall föregå avlämnandet av en proposition till riksdagen?

Är det inte, Olle Svensson, besvärande ur konstitutionell synpunkt att lagrådet gång på gång tvingas konstatera att man på grund av bristande förberedelsearbete från regeringens sida – försummelser när det gäller utredningar, försummelser när det gäller remissförfarandet – inte på ett tillfredsställande sätt kan fullgöra de grundlagsenliga uppgifter som lagrådet är ålagt?

Anf. 9 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Olle Svensson ville gärna föra debatten lika mycket om tidigare regeringar som om den regering vi skall granska i dag. Jag tycker, herr talman, att vi skall hålla oss till ämnet, och det är den nuvarande regeringen Palme och dess administration. Olle Svensson säger att vårt påstående om statsministerstyret är en massmedial synvilla.

Herr talman! Är det en massmedial synvilla att landets statsminister via en tjänsteman låter meddela ett statsråd att hon skall föreslå ett annat statsråd till justitieråd tio minuter senare? Är det en massmedial synvilla att statsministern nonchalerar vad som står i 7 kap. 2 § i regeringsformen? Där

står: "Vid beredningen av regeringsärenden skall behövliga upplysningar och yttranden inhämtas från berörda myndigheter."

Det är, herr talman, faktiskt en administrativ regel vi talar om i dag. Det är inte enbart politik i den här frågan. Det är administrationen vi diskuterar. Det kan inte anses vara någon massmedial synvilla när vi anmärker på att landets statsminister plockar in hemliga handlingar i ett kassaskåp och låter dem ligga där, hos sig, i sex sju månader. Handlingar skall diarieföras, det finns lagstiftning om det – administrativ lagstiftning.

Herr talman! Det är inte fråga om någon massmedial synvilla när handlingar som hör till utrikesdepartementet blir fast i statsrådsberedningen eller när man exporterar vapen utan vidare. Jag talade själv ganska länge om den sena utgivningen av Svensk författningssamling. Det är fråga om administration. Om sedan den kritik som uttalas i det här sammanhanget – kritik som vi från oppositionen anser vara fullt berättigad – uttalas av politiker som sitter i riksdagens konstitutionsutskott, borde det innebära att den av Olle Svensson, som är ordförande i konstitutionsutskottet, tas mycket allvarligt.

Anf. 10 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Först några ord om diskussionen kring det samarbete som ju alltid måste äga rum mellan konstitutionsutskottet och regeringskansliet då det gäller att få fram ärendeunderlag för granskningen. Jag tycker att man här har försökt göra en höna av en fjäder då man med utgångspunkt i besöket från statsrådsberedningen kritiserat detta samarbete. Jag tycker att det samarbetet i allmänhet fungerar alldeles utmärkt.

Vi begärde in en promemoria med anledning av detta, och i den promemorian klargjordes ju att man inte har för avsikt att lägga sig i våra göranden. Jag tycker alltså att man i det fallet borde kunna låta saken vara utagerad. Men jag har naturligtvis ingenting emot att den anmäls som ett granskningsärende nästa år. Vi får titta på det då.

Sedan vill jag till Karin Ahrland säga att det jag vände mig emot är att man framställt statsministern som den allena styrande i regeringen. Jag kan inte finna att det Karin Ahrland sade innebar någon invändning mot detta resonemang. Vi har tagit upp till granskning en rad frågor där det varit naturligt för statsministern att ha ett inflytande. Det gäller självfallet det som har att göra med Ove Rainers avgång och beredning av det ärendet. Det gäller en rad andra frågor.

Beträffande det här brevet vill jag säga att statsministern får 15 000 brev per år. Vi har från majoritetens sida ansett att alla dessa brev skall diarieföras. Jag anser att det är helt rimligt. Men jag polemiserar mot att parlamentarismen under den nya socialdemokratiska regeringen skulle vara karakteriserad av ett statsministerstyre. Där kom jag med några synpunkter. Det var alltså i det sammanhanget som jag tog upp den tidigare debatt som vi här fört.

Beträffande vad granskningen skall omfatta citerade jag inte bara Hilding Johansson utan även Bertil Fiskesjö. Jag tror att det är viktigt att vi

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Granskningsarbe-
tets inriktning,
m. m.*

koncentrerar granskningen till regeringens administrativa praxis. Jag anser att vi har gjort det i mycket stor utsträckning. Men den polemik, den politiska kritik mot statsministern som vi fått höra här i dag tycker jag är litet malplacerad.

Sedan några ord till Anders Björck. Det var ett dåligt rim. Slit rimmar inte med kritik. Rimmet var lika dåligt som Anders Björcks anförande och argumentation.

Anders Björck sade att man bör vara varsam med orden och att moderaterna är mycket varsamma. Vad sade Carl Bildt? Ja, han sade: "Palme metod att fara ut i vildsinta anklagelser är en medeltida debattmetod. Ett svinaktigt försök av Palme att skrämma mig till tystnad. Skitprat – Palme försöker skrämma oss till tystnad." Detta är några uttalanden från företrädare för moderata samlingspartiet och exempel på moderaternas språkbruk, i relation till landets regeringschef.

Jag upprepar: Olof Palme var mycket samarbetsvillig med utskottet. Han ställde upp och svarade på frågor i två och en halv timme. Han var inte grinig. Han var inte känslig för kritik, men han redogjorde öppet för sin inställning i de här frågorna. Det har underlättat granskningsarbetet.

Anf. 11 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag är ledsen att det rimmande som konstitutionsutskottets ordförande satte i gång icke fyller de höga litterära krav som vi naturligtvis skall ställa på ett rim här i kammaren. Jag ber djupt om ursäkt om jag har sårat herr Svenssons litterära känsla.

Får jag bara säga att det faktiskt är på det sättet, herr talman, att när Olof Palme i olika sammanhang uttalar sig, inte minst om sina politiska motståndare, blir det väldigt tillspetsat. Jag vill bara, för att visa hur t. ex. Carl Bildt haft anledning att reagera på alla statsministerns otydligheter, läsa upp vad den senare sade när han inte var grinig utan lugn, glad, pig och strålände, dvs. när han uppträdde inför konstitutionsutskottet. Han var ju, enligt Olle Svensson, i bästa fysiska och psykiska balans. Vad sade han då? Vad sade han om moderater? Jag skall faktiskt läsa upp det han sade ordagrant: "Det här speglar att det hos unga moderater finns något av samma sinnesstämningar som hos SKP och EAP – SKP i slutet av 1960-talet och EAP f. n."

Herr talman! Det är alltså denna typ av beskyllningar som statsministern tillåter sig att göra i konstitutionsutskottet. Det är denna typ av utfall som vi är vana vid och som aldrig kan bidra till att vi får ett bättre politiskt debattklimat i det här landet – var så säker på det, herr talman!

Anf. 12 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag vill i detta inlägg, som blir mitt sista i den inledande rundan, återkomma till de frågor jag ställde till Olle Svensson. Det var faktiskt så att jag i både mitt första och mitt andra inlägg höll mig strikt till granskningsuppgifterna och till de saker som redovisas under det första avsnittet. I anledning av mina kommentarer till lagrådsgranskningen frågade

jag Olle Svensson om han inte tycker att det är besvärande ur både politisk och administrativ synpunkt att lagrådet i fråga efter fråga finner anledning att i svaret på lagrådsremisserna framställa så pass allvarlig kritik gentemot regeringens beredningsarbete som man har gjort.

Om inte Olle Svensson tycker att det här är oroande och allvarligt och att det är angeläget att vi från konstitutionsutskottet verkligen tar itu med detta, så måste det innebära att Olle Svensson och andra socialdemokrater menar att det faktiskt bör få gå till så här.

Anf. 13 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Olle Svensson poängterar att han inte tycker om att vi använder uttrycket statsministerstyre, som vi har gjort i några ärenden. Han säger att det ger ett intryck av att vi menar att statsministern ensam styr riket. Nej, det fattas bara att han skulle göra det också! Det har vi faktiskt inte påstått.

Både Olle Svensson och Olle Palme får nog finna sig i att vi tycker att statsministern skall vara ordförande i regeringen, inte föredragande. Det står det faktiskt i regeringsformen, och den tror jag konstitutionsutskottets ordförande känner till.

Om sedan statsministern inte gillar att få kritik av riksdagen och dess konstitutionsutskott, så kan jag förstå det. Ingen människa kan väl tycka om att få kritik – i varje fall känner inte jag till någon som gör det – men de flesta människor måste nog finna sig i att deras gärningar blir kritiserade ibland. När vi i konstitutionsutskottet framför kritik, brukar vi ha grundligt på fötterna. Vi kastar inte ur oss vilka påståenden som helst – vilket f. ö. är något som vi kritiserar statsministern för att göra.

Sedan sade Olle Svensson – och då blev jag häpen – att vi skulle vara tacksamma för att statsministern är samarbetsvillig när han kommer till konstitutionsutskottet. Herr talman! Fattas bara annat!

Anf. 14 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Jag vill först till Bertil Fiskesjö säga att jag mycket väl har lagt märke till vad vi har sagt i den del som berör remiss till lagrådet. Där har vi emellertid närmast granskat om propositioners förslag går till lagrådsgranskning. Vi har därvid kritiserat om man inte har motiverat varför förslagen inte sänts till lagrådsgranskning. Vi har på någon punkt ändå kunnat notera en förbättring. Det gäller t. ex. att underhandsföredragningarna avsevärt har minskat. Däremot har vi faktiskt inte i vår granskning undersökt om lagrådets kritik har haft ett större underlag f. n. än tidigare. Det finns faktiskt inte verifierat i vår undersökning om regeringen har fått mer kritik än tidigare. Det kunde ju vara intressant att se senare, om vi skall fortsätta denna granskning, huruvida en sådan utveckling kan konstateras. Detta har vi alltså inte undersökt. Jag vill gärna säga att det är värdefullt att lagrådet framför kritiska synpunkter på regeringens förslag – det är ju det som är meningen med lagrådsgranskningen. Men det är också regeringen obetaget att kontrollera om den kritiken är starkt underbyggd eller ej. Vi kan inte ta

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

ifrån regeringen dess rätt att slutligen avgöra dessa frågor.

Jag är verkligen ledsen om Karin Ahrland uppfattade det som att jag inte finner det naturligt att statsministern uppträder inför utskottet och är samarbetsvillig. Jag gjorde mitt uttalande mot bakgrund av den kritik som här har riktats mot just hans person – en kritik som går ut på att statsministern skulle vara särskilt grinig och besvärlig att ha att göra med. Det var inte mitt intryck av hans uppträdande under den utfrågning som vi hade.

Herr Björck sköt här, med verklig stridslust, gång på gång med slangbåge mot statsministern. Jag kom då att tänka på en litterär person, nämligen Erik Palmstierna, som vid ett tillfälle skrev följande om Östen Undén:

”Sverige hade under mer än 100 år förblivit relativt tyst uti Europas rådslag, men när dess stämma nu höjdes, skedde det för att hävda rätten i världen. Det är Undéns förtjänst, att han därmed höjde Sveriges ställning och anseende på ett sätt, som tilldrog sig uppmärksamhet.”

Palmstierna fick i Genève en hel del komplimanger för vad Sverige utträttade genom Undén. Palmstierna skriver:

”Samtidigt härmed läste jag dag för dag i den svenska pressen angrepp mot denne man, vilken till Sveriges heder förde en stram och aktiv politik, som borde ha förmått svenskarna att lyfta honom på skölden. Hos Foreign Office, som var Undéns motståndare, frågade man mig, vad anledningen till detta underliga beteende kunde vara. Jag önskade inte svara dem att så ha svenskarna ofta betett sig mot den av deras egna, som för ett ögonblick rest sig över mängden.”

Det är oförklarligt hur jag kunde komma att tänka på dessa Palmstiernas reflexioner när jag lyssnade på Anders Björcks personfixerade granskningsanförande.

Anf. 15 KARIN AHR LAND (fp):

Herr talman! Jag vill bara till Olle Svensson säga att jag har kritiserat statsministerns gärningar och göranden i vissa ärenden, inte hans personlighet. Jag tycker inte att frågan om statsministerns personliga uppträdande hör hemma i debatten i riksdagen. Jag har sagt ifrån att jag anser det vara självklart att statsministern kommer när konstitutionsutskottet kallar. Jag lägger mig inte i hur han uppträder.

Anf. 16 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Granskningsarbetets inriktning, m. m. samt avsnitten 1–6 anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 7: Diarieföringen i departementen.

Anf. 17 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! När vi nu går över till att behandla diarieföringen kan jag inledningsvis konstatera att utskottet är enigt på denna punkt. Därför finns det inte anledning att uppehålla sig så länge vid detta avsnitt. Det är emellertid viktigt att vi gör vissa noteringar med anledning av de ärenden som har varit uppe till granskning.

*Diarieföringen i
departementen*

Det är tre delar som har behandlats. Frågan om diarieföringen av ett brev från FN-ambassadören Anders Ferm till statsminister Palme kommer under ett senare avsnitt. Jag vill redan här ändå påpeka att det är viktigt att alla handlingar diarieförs, att det sker utan dröjsmål och att diarieföringen omfattar även sekretessbelagda handlingar.

Det finns i betänkandet ett uttalande om Sveriges Radios och TV:s svar till utskottet på vår begäran om en utskrift av ett radioprogram. Detta har tillmätts en viss betydelse i granskningsarbetet, men jag vill understryka att det saknar värde för det slutliga ställningstagandet när det gäller diarieföringssystemen, och det är dessa system som vi har ägnat den största delen av detta avsnitt.

Det pågår nu ett arbete med att lägga över olika diarieföringssystem på data. Detta är en följd av den tekniska utvecklingen, och det är då också viktigt att vi i detta sammanhang bevakar insynsfrågorna.

Det har gjorts en framställning om att få se ändringar i ett dataregister som förs hos justitiedepartementet, ändringar som kan ha gjorts någon gång under våren 1983. Detta finns emellertid endast i ett s. k. loggregister hos datamaskincentralen för administrativ databehandling, DAFA. Justitiedepartementet försvarar sig med att säga, att eftersom departementet inte kan få över dessa uppgifter i läsbar form kan man heller inte överlämna dem som någon allmän handling.

Detta anser vi från utskottets sida inte vara något försvar. Lagringsmediet bör inte medföra begränsningar i möjligheterna att ta del av allmänna handlingar. Det är en utgångspunkt som riksdagen tidigare har intagit.

Vi har också särskilt behandlat frågan om diarieföringssystemen, och det finns anledning att återigen påpeka att det skall kunna framgå av dem att rättelser har gjorts och vad den ursprungliga texten innehöll.

Vi har åberopat den rapport som professor Peter Seipel, vid institutet för rättsinformatik vid Stockholms universitet, har kommit med. Jag vill bara notera ett par punkter ur denna rapports sammanfattning, där författaren skriver: "Vissa justeringar av insynsreglerna och anknytande regler bör följaktligen övervägas. Svårigheterna bör emellertid inte i första hand angripas genom att införa en ny terminologi utan genom ansträngningar att förverkliga TF:s intentioner i form av en god offentlighetsstruktur hos de enskilda ADB-systemen."

Han säger vidare på ett annat ställe: "Tillspetsat kan man säga att vi nu har ett bättre grepp om offentlighetsreglernas anpassning till ADB-systemen än om ADB-systemens anpassning till offentlighetsreglerna."

Vad utskottet med denna granskning har velat understryka är att det inte är datasystemen som skall styra offentlighetsreglerna, utan datasystemen skall anpassas till de regler som gäller.

Med detta, herr talman, yrkar jag bifall till utskottets hemställan i denna del.

Anf. 18 KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! Utskottets granskning har i sak omfattat diarieföringen av

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Diarietföringen i
departementen*

allmänna handlingar i departementen. Granskningen har gällt dels användningen av s. k. statsrådsdiarier, dels frågan om rättelser i databaserat diarium. Det bör kanske framhållas i den fråga som vi nu diskuterar att uttalandena från utskottets sida är enhälliga.

Även i fråga om Riksrådion, som – vilket bör betonas – ligger helt utanför utskottets granskningsuppgift, råder stor samstämmighet. Där har konstitutionsutskottet i årets betänkande på nytt uttalat att det är av betydande värde för den offentliga debatten att man kan ta del av olika program och särskilt av dem som rör samhällsfrågorna. Av utskottets betänkande framgår också att den fråga om utskrifter som berörs i moderaternas särskilda yttrande på denna punkt är föremål för övervägande i massmediekommittén.

Det som kanske är mest intressant under den punkt i betänkandet som vi nu behandlar är, enligt min mening, vad konstitutionsutskottet uttalar om diarier i departementen som förs med hjälp av ADB-teknik. Vi säger i betänkandet att lagringsmediet, precis som Kindbom underströk, inte bör få medföra begränsningar i möjligheterna att ta del av allmänna handlingar. Utskottet framhåller också att en förutsättning för att en redan införd felaktig uppgift skall få ändras är att den felaktiga uppgiften fortfarande är klart avläsbar.

Det har också framgått – Bengt Kindbom var inne på detta i sitt anförande – att rättelser i diarier som förs med hjälp av ADB inte sker utan problem. Man har bl. a. pekat på detta i den undersökning som återopats och som gjorts vid institutet för rättsinformatik vid Stockholms universitet. Tillämpningen av offentlighetsprincipen vid myndigheternas användning av ADB är otvivelaktigt – det medger jag – en mycket viktig framtidsfråga, som ingalunda får nonchaleras. Utskottet understryker därför vikten av att regeringen i den fortsatta behandlingen av frågan överväger vilka åtgärder som behöver vidtas för att tillgodose de krav som utskottet framfört i betänkandet 1982/83:12 angående ändringar i diarier.

Anf. 19 JÖRN SVENSSON (vpk):

Herr talman! Jag är helt övertygad om att inte en enda tidning kommer att skriva om den punkt i det här ärendet som vi nu behandlar. Ändå är den egentligen på sitt sätt viktigare än alla de andra. Det är nämligen i viss mån en historisk förändring som har skett i konstitutionsutskottets ställningstagande till frågan om offentlighetsprincipen och ADB, och som många sådana förändringar kommer den att passera ganska omärkligt.

Vari består då denna förändring?

När man byggt upp ADB-system inom den offentliga förvaltningen har uppgifterna övergått från att vara förvarade i form av pappershandlingar till att vara förvarade i en databas. Då har man, enkelt uttryckt, ur dessa databaser inte alls kunnat få fram lika mycket uppgifter. Vissa uppgifter har så att säga blivit fördolda, varit svåra eller omöjliga att få fram, när de införts på data, vilket inte var fallet när de fanns tillgängliga i form av pappershandlingar. Vpk har under många år hävdats att detta inneburit en sänkning av nivån när det gäller tillämpningen av offentlighetsprincipen och en minsk-

ning av allmänhetens praktiska möjligheter till insyn i sådant material som borde vara och som enligt tidigare tradition varit offentligt.

Tidigare har utskottet inte reagerat för vår kritik på den här punkten, utan man har ställt sig bakom de myndigheter och ämbetsverk som genom olika beslut i förekommande fall har vägrat att låta allmänheten – journalister och andra – ta del av sådana uppgifter som borde vara offentliga. Det gäller alltså uppgifter som inte hållits tillgängliga och som inte kunnat tas fram på ett praktiskt sätt.

Det som utgör förändringen är att utskottet nu helt otvetydigt säger – och det är alldeles utmärkt – att lagringsmediet och dess tekniska uppbyggnad inte på något sätt får leda till en försämring av insynen. Detta är egentligen något som riksdagen har sagt många år tidigare, men som förvaltningarna här i Sverige har struntat i att följa, eftersom de har byggt upp datasystem som icke har möjliggjort den grad av insyn som de tidigare pappershandlingarna erbjöd. Detta förhållande har man i riksdagssammanhang, om än inte direkt blundat för, så dock inte tagit på allvar. Det är utmärkt att man nu gör det, och det är ett viktigt framsteg för upprätthållandet av offentlighetsprincipen.

Här finns emellertid ett problem, som gör det litet svårt att få ställningstagandet förverkligat i praktiken, vilket jag starkt vill understryka. Man har nämligen under tio år mer eller mindre tolererat den ordning som inneburit att förvaltningarna tillåtits bygga upp system som inte är bra ur offentlighets- och tillgänglighetssynpunkt – jag tänker då på allmänhetens intressen i fråga om offentlighetsrätten, för ämbetsverken har förstås i och för sig inget naturligt intresse av att lämna allmänheten mer information än de finner bekvämt. Uppbyggnaden av sådana här system har alltså pågått under ganska många år, och detta är inte så enkelt att ändra på nu, när man plötsligt säger att det är viktigt att systemen byggs upp på ett bättre sätt.

Normalt fungerar det nämligen så, att man har uppgifter lagrade t. ex. i ett s. k. skivminne. I detta minne kan införas förändringar. Det kan göras från olika stationer, olika platser, som är anslutna till systemet och som kan använda sin utrustning för att föra in förändringar i minnet. Sådana förändringar strömmar dag för dag in i minnet från olika tjänsteställen. Vid dagens slut packas dessa uppgifter om, och förändringarna förs då definitivt in i minnet. När detta införande sker uttraderas dels den gamla uppgiften i minnet, dels den uppgift som tillkännager varifrån ändringen stammar. Med ett sådant system går det alltså inte att rekonstruera ett ärendes gång på ett riktigt sätt.

Nu säger utskottet att alla sådana här förändringar i stället registreras i ett särskilt register, ett s. k. loggregister. Det vore bra om ett sådant loggregister kunde bli tillgängligt för allmänheten. Då skulle man ju få veta precis hur ett ärende har ändrat form, vilka uppgifter som raderats ut och ersatts med nya. Nu är det emellertid så att dessa loggregister inte bevaras. De finns hos teknikerna, som har svarat för datasystemets uppbyggnad. De bevaras i regel, om jag är riktigt underrättad, inte längre än någon månad. De används f. ö. för helt andra praktiska syften än för att dokumentera inför allmänheten vad som har skett med ett ärende.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Diariet föringen i
departementen*

Det måste alltså ske en väsentlig teknisk förändring, om de krav som utskottet nu ställer – med rätta och på ett utmärkt sätt – skall kunna förverkligas. Annars blir det hela en tom fras. Det är det jag har velat peka på här. Vi tycker att det är ett utmärkt ställningstagande, som vi helt kan ansluta oss till, och det är helt i överensstämmelse med vad vpk i offentlighetsliga sammanhang många gånger under årens lopp har krävt, utan att få något större gehör för det. Men praktiken återstår, och det praktiska problemet består däri att vi i det här landet tillät administrationen att under många år bygga upp system som inte var bra ur offentlighetslig synpunkt. Det får vi lida för nu. Må den erfarenheten vara någonting som vi använder oss av i framtiden.

Anf. 20 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Diarieföringen i departementen anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 9: Medbestämmandefrågor vid beredningen av regeringsärenden.

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

Anf. 21 BIRGER HAGÅRD (m):

Herr talman! Granskning av medbestämmandelagens tillämpning vid beredning av regeringsärenden utgör ett led i konstitutionsutskottets övervakande uppgifter. Motsvarande granskning har skett 1977, 1979 och 1980. Den här gången drar utskottet vissa bestämda slutsatser, som främst baseras på utfrågningar av företrädare för de berörda organisationerna samt statens förhandlingsråd och civildepartementet.

Av särskilt intresse är utvecklingen sedan 1979. En dom i arbetsdomstolen 1980, som gick TCO-S emot, bidrog till att skapa en viss klarhet i vad gäller gränsdragningen mellan politiska överväganden och frågor som direkt rör de statsanställda. Det skall emellertid observeras att utslaget i arbetsdomstolen bestämdes med bara en rösts övervikt. Hade utslaget gått åt andra hållet, hade man sannolikt varit rätt illa ute i det här landet.

Ingen tvekan kan råda om att MBL-förfarandet förorsakar mycket merarbete. Omkring 2 500 regeringsärenden är årligen föremål för åtgärder från statens förhandlingsråds sida, dvs. att förhandling eller information sker i vart tionde regeringsärende. Det är fråga om en ökning med 30 % under perioden 1980–1982. Denna verksamhet sysselsätter en myndighet, statens förhandlingsråd med åtta tjänstemän f. n., och kostar drygt 2 milj. kr. årligen. I denna summa ingår inte de resurser som ställs till förfogande i departementen. Står allt detta i rimlig proportion till effekterna? Nej, knappast.

Utskottet har haft två huvudfrågor:

1. Tillämpas lagar och avtal beträffande förhandlings- och informationsverksamheten på rätt sätt?
2. Är den nuvarande ordningen förenlig med grundläggande politiska demokratiska synpunkter?

Av utfrågningarna framgår att arbetet nu tycks löpa smidigare än tidigare. Arbetstagarorganisationerna menar dock att de kommer in för sent i

beredningsprocessen. Också statssekreteraren i civildepartementet, Claes Örtendahl, är kritisk på denna punkt och menar att tiden över huvud taget är mogen för en analys och översyn. Regeringen har f. ö. i budgetpropositionen förra året aviserat att en översyn skall komma till stånd.

Claes Örtendahl betonar erkännandet av de statsanställdas legitima rätt att få påverka frågor beträffande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagarer. Olika vägar kan tänkas. En är att sluta ett kollektivavtal med organisationerna med vissa klargöranden. Man kan även genom en uppräknings av olika ärenden undanta somliga ärendegrupper. Också andra kontaktformer mellan regeringskansliet och de fackliga organisationerna är tänkbara.

Vad som saknas i konstitutionsutskottets undersökning är möjligtvis erfarenheterna från den borgerliga regeringstiden. Nu skall dock ingen skugga falla på någon i utskottet. Ingen har i och för sig begärt att man skall ta fram dessa uppgifter, och så har inte heller skett. Men en komplettering kan ändå ske på ett rätt enkelt sätt. Förra statssekreteraren Anders Arfwedson har i en liten uppsats i den förra året utgivna boken *Makt och vanmakt* beskrivit sin syn på medbestämmandefrågorna och regeringen under den aktuella perioden.

Anders Arfwedson är utomordentligt kritisk mot den "illa genomtänkta MBL-lagstiftning" som trädde i kraft 1977. MBL omintetgjorde tidigare goda kontakter. Formaliserade förhandlingar kom att ersätta de tidigare resonemangen och medförde en orimlig börda på kanslihusjästemännen, särskilt i december. Inga viktiga beslut kunde ändras i dessa MBL-förhandlingar. Jag citerar Anders Arfwedson:

"MBL på regeringsnivå har kommit att innebära ständiga irritationer mellan regeringen och de fackliga organisationerna, samtidigt som tidigare normala kontaktvägar försvåras." Anders Arfwedson avslutar sitt omdöme: "Skulle den nuvarande regeringen finna det förenligt med samhällsintresset att se över hela MBL-komplexet på den offentliga sektorn och ge det fackliga inflytandet över politiska beslut rimligare proportioner, borde den kunna påräkna en bred parlamentarisk uppslutning."

Vilka blir då ställningstagandena i konstitutionsutskottet? Vi kan konstatera att samtliga företrädare i utskottet är kritiska mot den nuvarande ordningen. Den ifrågasätts på många punkter. Utskottsmajoriteten, som då består av moderater och socialdemokrater fram till en viss punkt, talar om att det finns inslag i den nuvarande ordningen som är diskutabla från principiella synpunkter. De insatser som görs står knappast i proportion till de uppnådda resultaten. Omfattningen och inriktningen av förhandlings- och informationsverksamheten bör omprövas, sägs det. Också formerna för kontakter bör diskuteras.

Där stannar socialdemokraterna. Uppenbarligen finns det inom socialdemokratin delade meningar när det gäller hur hårt man bör gå fram i detta hänseende. Vi moderater gör i reservation 1, till vilken jag ber att få yrka bifall, en principdeklaration beträffande denna utskottstext. I lagen bör, säger vi, göras direkta åtskillnader mellan utövningen av den politiska

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

ledningen och regeringens roll såsom arbetsgivare. Det kan enligt vår mening ifrågasättas om MBL över huvud taget skall tillämpas i regeringskansliet annat än i ärenden som rör regeringens roll såsom arbetsgivare.

Centern och folkpartiet är i sin reservation i princip inne på samma linje som vi moderater, men de vill om möjligt ha en återgång till ett äldre system där personalorganisationerna får lägga synpunkter på det beslutsunderlag som tagits fram i departementen. Vpk slutligen inskränker sig till att förklara att en översyn bör göras.

För att illustrera skillnaderna i ställningstaganden mellan de olika partierna i utskottet skulle man kunna tänka sig att en grupp resenärer börjar sin resa i Malmö i riktning mot Stockholm. Färdriktningen är alltså densamma, men vpk kliver av i Tranås, varefter centern och folkpartiet blir litet oeniga med de andra kollegerna om vad de skall göra när de kommer till Norrköping. Centern och folkpartiet föredrar då att åka förbi Norrköping och göra en liten avstickare till Eskilstuna, innan de så småningom kommer fram till Stockholm. Socialdemokraterna för sitt vidkommande kliver av i Nyköping. Det är bara vi moderater som når ända fram – vi åker direkt till Stockholm.

Anf. 22 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag vill inledningsvis säga att jag med hänsyn till arbetsläget i riksdagen kommer att vara ganska kortfattad i mina inlägg i de frågor där jag fortsättningsvis är med.

Sedan vill jag också säga att den resebeskrivning som Birger Hagård gav, åtminstone för centerns och folkpartiets del inte skulle ha godtagits i någon reseguide.

Den fråga det nu gäller är således MBL-förhandlingarna i regeringen. De kom till som ett allmänt utflöde av den samlade entusiasmen för MBL-förhandlingar runt om i samhället som helhet i mitten av 1970-talet. Så här efteråt, när åren har gått, utskottet noga undersökt saken och man fått tillfälle till en mer samlad eftertanke, har jag kommit till den uppfattningen att MBL-förhandlandet i regeringsfrågor är en märklig hybrid, vars skönhet är ingen och vars nytta är utomordentligt ringa. Dessutom kan man fråga sig om det är etiskt försvarligt att skapa hybrider av detta infertila slag.

Vi har haft en lång rad utfrågningar om detta i utskottet – de flesta och sammanlagt längsta i något ärende – men trots allt vårt frågande och trots alla redogörelser har jag inte funnit någon som på ett mer konkret och påtagligt sätt kunnat förklara nyttan med det granskade fenomenet. Som var och en kan se i våra noggrant nedtecknade protokoll, snurrar man hela tiden runt i ett slags terminologisk gryta som varken kokar eller puttrar. Något särskilt inflytande har vi inte, säger man – regeringen beslutar ändå som den vill. De politiska frågorna påverkar vi visst inte, men i andra frågor har vi inflytande, säger man också. Vad som sedan är politiska frågor till skillnad från andra kan man inte definiera. Man har t. o. m. tvistat ända upp i arbetsdomstolen om huruvida antalet timmar i hemkunskap i skolan var något förhandlingsbart eller ej.

Men förhandla skall man – i 2 500 ärenden årligen. På den statliga sidan finns ett helt litet ämbetsverk för att klara av det hela, på organisationssidan har man särskilt anställd personal, och tjänstemän från departementen rycker ständigt in för föredragningar. De samlade kostnaderna för detta har det trots ivrigt frågande i utskottet inte gått att få något grepp om, men enbart den statliga förhandlingsmyndigheten kostar över 2 milj. kr. per år.

För mig är det rätt uppenbart att detta är en verksamhet som förgäves letar efter en vettig motivering.

Principiellt är också regeringens skyldighet att förhandla om t.ex. propositioner och utredningsdirektiv i högsta grad diskutabel. Regeringen är ett politiskt organ med ansvar inför riksdagen. Regeringen skall naturligtvis lägga fram de förslag som man anser vara nyttiga och rimliga. Märkligt nog har ingen kommit på tanken att riksdagen eller dess utskott skall ha skyldighet att förhandla med organisationerna, vilket faktiskt logiken borde kräva. Det förekommer faktiskt att riksdagen ändrar i de framförhandlade propositionerna.

Den kritik jag här framfört innebär inte att jag tycker att organisationerna skall ställas utanför den politiska beslutsprocessen. Det skulle säkert vara varken möjligt eller nyttigt. Det är den av utskottet granskade rutinmässiga extra omgången i kanslihuset som jag vänder mig emot.

Organisationerna är ofta med i statliga utredningar. De får som regel viktiga frågor på remiss. Organisationerna har således på andra vägar stort inflytande på det beslutsunderlag som så småningom hamnar i riksdagen. Det bör naturligtvis även i övrigt stå såväl regering som riksdagsutskott fritt att efter eget skön ta de kontakter och föra de diskussioner med organisationsföreträdare som man önskar. Det är således inte fråga om att utestänga organisationerna. Vad det är fråga om är att begränsa en ur principiella och sakliga synpunkter diskutabel och onödig byråkratisk utväxt.

Detta synsätt tycks också stämma rätt väl överens med vad representanterna för kanslihuset uttryckte när utskottet hörde dem. De riktigt värdjade om utskottets stöd för en översyn i denna riktning. Det är förvånande att utskottsmajoriteten inte vill ge regeringen denna stötta. Det vill vi som har reserverat oss göra.

Herr talman! Jag yrkar bifall till den för centerpartiet och folkpartiet gemensamma reservationen nr 2 i utskottets betänkande.

Anf. 23 MARIE-ANN JOHANSSON (vpk):

Herr talman! Konstitutionsutskottet har i år granskat handläggningen av medbestämmandefrågor vid beredningen av regeringsärenden. Vi har haft möjlighet att höra företrädare för de fackliga organisationerna, liksom företrädare för förhandlingsrådet och regeringskansliet. Vi har dessutom tagit del av en del promemorior i ärendet.

Vpk är i stort sett överens med utskottet om bedömningen av detta ärende. Vi har dock fogat en reservation till utskottets skrivning, och jag vill helt kort kommentera varför vi har skrivit denna reservation.

Vi har i vår reservation uteslutit en del slutsatser som utskottet drar. Vi

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

instämmer i de uttalanden riksdagen redan har gjort i arbetsmarknadsutskottets betänkande 1983/84:5, där riksdagen instämmer i utskottets bedömning att förhandlingsverksamheten bör ses över. I betänkandet står följande:

”Såvitt utskottet kan bedöma måste förändringar i medbestämmandets utformning i regeringskansliet föregås av förhandlingar. Dessa bör vara förutsättningslösa. Det finns därför inga skäl för utskottet att göra några uttalanden om inriktningen av det pågående översynsarbetet.”

Vpk instämmer som sagt i detta uttalande. Vi reserverar oss dock mot vissa slutsatser, och vi anser att de allmänna uttalanden som utskottet gör tidigare i texten är tillräckliga. Där konstaterar vi bl. a. att de fackliga representanterna kommer in på ett mycket sent – ja, på ett alltför sent – stadium i beredningsprocessen. Detta har också påtalats i utfrågningarna från både arbetstagar- och arbetsgivarhåll.

Vi kan inte instämma i utskottets uppfattning att det finns inslag i den nuvarande ordningen som är diskutabla från principiella synpunkter. Såvitt jag har förstått avser utskottets majoritet här att direkta kontakter ibland tas mellan personalorganisationerna och departementen i ett tidigare skede av beredningsarbetet. Jag kan för min del inte se något principiellt felaktigt i detta. Det är ju inte så att MBL innebär att andra kontakter mellan fackförening och arbetsgivare på något sätt är förbjudna eller måste uteslutas. För min del anser jag att denna typ av kontakter i vissa frågor måste anses som normala inslag i beredningsprocessen.

Vi kan inte heller instämma i utskottets så kategoriska konstaterande att de insatser i form av tid och pengar som läggs ned på detta förhandlingsarbete inte alltid står i proportion till de uppnådda resultaten. Jag tycker inte att de utfrågningar utskottet har haft och de promemorior som utskottet tagit del av ger täckning för ett sådant påstående. Det är mycket svårt att göra sådana värderingar, och vi anser inte att vi har gått så djupt i granskningen att vi kan dra denna slutsats.

Jag tycker vidare att det är förvånande att utskottets socialdemokrater skriver under på detta uttalande. Det har ändå viss släktskap med de åsikter som finns företrädda hos vissa arbetsgivare och som Birger Hagård har företrätt här i dag. De går ut på att medbestämmande och inflytande från de anställda är ett kostsamt irritationsmoment som inte tillför verksamheten något positivt. Det vore intressant att i fråga om just denna skrivning få en kommentar av den socialdemokratiska företrädaren i debatten.

När det sedan gäller utskottets slutsats har vi alltså för vår del inte skrivit under på det syfte som majoriteten anser att översynen, eller omprövningen, som majoriteten kallar det, av medbestämmandet som sker i kanslihuset skall ha. Majoriteten anser alltså att det skall komma till stånd en omprövning i syfte att minska den sena behandlingen av mer rutinbetonade ärenden till förmån för tidigare kontakter mellan parterna i viktigare frågor. För vpk:s del nöjer vi oss med att konstatera att en översyn skall komma till stånd, och vi instämmer i tidigare riksdagsuttalanden i frågan. Vi tycker att om de fackliga organisationerna vill avstå från sin lagliga rätt till förhandling och information i vissa frågor, vilka majoriteten kallar rutinbetonade, för att

i stället få möjlighet att komma in tidigare i beslutsprocessen i andra frågor, måste det vara en bedömning som görs av de fackliga organisationerna och inte något som konstitutionsutskottet skall skriva dem på näsan.

Jag vill avslutningsvis säga att vpk inte kan instämma i de tankegångar som förs fram från borgerligt håll om att man i långa stycken skall avskaffa MBL inom regeringskansliet. Att det kan bli fråga om svåra avvägningar mellan å ena sidan den politiska demokratin och å andra sidan de anställdas medbestämmande kan enligt vår mening inte få innebära att man går den i och för sig enkla vägen att avskaffa medbestämmandet helt.

Herr talman! Med det anförda ber jag att få yrka bifall till reservation 3 i utskottsbetänkandet.

Anf. 24 YNGVE NYQUIST (s):

Herr talman! Vid flera tillfällen har konstitutionsutskottet granskat tillämpningen av medbestämmandelagen i samband med regeringsärendenas beredning. Jag anser att man den här gången har varit mycket grundlig.

Syftet med lagen om medbestämmande i arbetslivet är att ge de anställda ett större inflytande över sin arbetssituation. Det görs ingen skillnad i princip mellan privat och offentligt anställda. Dock har det betonats vid förarbetena till arbetsrättslagarna att en demokratisering av arbetslivet inte fick leda till att den politiska demokratin träds för när. Det har sagts klart ut att avtal inte skulle få träffas i strid mot vad som kallas tvingande lag, exempelvis regeringsformen, kommunallagar och lagen om offentlig anställning. Avtalen får inte heller beröra den offentliga verksamhetens mål; inriktning, omfattning och kvalitet. Vid eventuella tvistefrågor finns regler för hur de skall handläggas. Den politiska demokratin får alltså inte kränkas.

Det år 1977 inrättade statens förhandlingsråd, FHR, har att svara för genomförandet av förhandlingar och information enligt MBL. Jag skall inte uppehålla mig vid verksamheten i detalj. Den finns utförligt behandlad i det betänkande som nu behandlas, avsnitt 9, Medbestämmandefrågor vid beredningen av regeringsärenden.

FHR har träffat avtal om förhandlingsordning och information med de statsanställdas huvudorganisation. FHR-verksamheten kommer vanligen in i ett sent skede av beredningsprocessen i regeringskansliet. Ett ärende skall i princip vara färdigberett när förslaget till beslut översänds till FHR.

I samband med granskningen 1979 uttalade utskottet bl. a. att den förhandlingsverksamhet och de överläggningar som äger rum med de offentliga arbetstagarnas huvudorganisationer i regeringsärenden av skilda slag är av stort intresse, inte minst från riksdagens synpunkt. Utskottet hade också funnit att hos båda parter fanns respekt för den politiska demokratin.

Efter utskottets granskning 1979 har arbetsdomstolen avkunnat en dom, AD 1980 nr 150, som anses ha stort principiellt intresse. Hagård berörde den. Jag skall inte gå in på domens detaljer, men jag vill peka på några saker.

Enligt domstolen kan ibland ett beslut direkt ta sikte på de statsanställda och deras förhållanden. I andra fall däremot fattas enligt AD beslut åtminstone i första hand av helt andra skäl än sådana som har att göra med

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

beslutsfattarens roll som arbetsgivare. Enligt AD får man alltså i varje särskilt fall avgöra om ett beslut fattas av det offentliga organet, såsom arbetsgivare eller i någon annan egenskap.

Utskottets granskning den här gången har haft två syften. Det ena har varit att undersöka om de lagar och avtal som styr förhandlings- och informationsverksamhet i fråga om regeringsärenden tillämpas på ett riktigt och enhetligt sätt i regeringskansliet.

Det andra syftet har varit att bevaka att regeringens ställning som det främsta styrande och verkställande organet i vårt demokratiska statskick inte kringskärs genom medbestämmandets utformning. Det skall i sammanhanget också påpekas att regeringen i 1982/83 års budgetproposition aviserade en översyn av statens förhandlingsråds verksamhet.

Utskottet slår då fast att den nya utformningen av de anställdas medbestämmanderätt i fråga om regeringsärenden i formellt hänseende inte innebär någon inskränkning i regeringens befogenheter. Skyldigheten att förhandla och informera om regeringsbeslut inträder under beredningsprocessen och åvilar det utanför regeringen stående organet, statens förhandlingsråd. Kanske skall det än en gång erinras om att enligt den handläggningsordning som gäller skall ett ärende överlämnas till FHR först sedan den gemensamma beredningen har ägt rum i sedvanlig ordning och enighet föreligger om beslutets utformning. Överlämnandet sker alltså på ett sent stadium av beredningsprocessen.

Utskottets slutsats blir att – sedan sju år gått efter att de anställdas medbestämmande fick en annan och ny utformning – omfattningen och inriktningen av förhandlings- och informationsverksamheten i fråga om regeringsärenden bör omprövas i syfte att minska den sena behandlingen av mer rutinbetonade ärenden till förmån för tidiga kontakter mellan parterna i viktigare frågor. Vi tycker också att man kan göra överväganden i fråga om formen för kontakter. Behovet av tidiga överläggningar mellan företrädare för regeringen och de fackliga organisationerna kan eventuellt aktualisera införande av nya arbetsformer.

Så några ord om reservationerna. Först till moderaternas reservation!

Om man bortser från talet om riskerna för ineffektivitet och byråkrati är skillnaden i sak mellan reservanterna och utskottsmajoriteten inte särskilt stor. Reservanterna talar om en grundlig översyn.

Mittenpartiernas reservation sammanfaller något med vad Fiskesjö här sade, nämligen att grytan varken kokar eller puttrar. I reservationen säger man att den här verksamheten har fått för stor omfattning. Reservanterna vill avskaffa den nuvarande verksamheten eller i varje fall starkt inskränka den.

Vpk:s reservation innehåller vad Marie-Ann Johansson här nyss redogjorde för. Man vill visserligen göra en översyn, men den skall ske förutsättningslöst och det finns inte anledning att lämna några direktiv.

Det finns, anser jag, inte anledning att ägna reservationerna någon större uppmärksamhet.

Jag yrkar bifall till utskottets förslag i det här avsnittet och avslag på till avsnittet hörande reservationer.

Anf. 25 MARIE-ANN JOHANSSON (vpk):

Herr talman! Det var intressant att höra Yngve Nyquist. Just det stycke i utskottets skrivning som vi kanske främst är kritiska emot berörde inte Yngve Nyquist. Det gäller först utskottets uppfattning att det finns inslag i den nuvarande ordningen som är diskutabla från principella synpunkter. Vi fick ingen fördjupning av den skrivningen i Yngve Nyquists anförande.

Det gäller också uttalandet att utskottet anser att de insatser i form av tid och resurser som görs inte alltid står i proportion till de uppnådda resultaten. Jag begärde i mitt anförande att Yngve Nyquist något skulle kommentera denna skrivning, men det gjorde han inte.

Jag vill gärna citera litet av vad som har kommit fram vid utskottsutfrågningarna. TCO-S säger på frågan hur man ser på dessa förhandlingar: "Den allmänna uppfattningen i organisationen är att verksamheten är värdefull för vår del."

SACO/SR gör följande kommentar:

"Jag tycker att man ibland kunde fundera på den här frågan ur en total aspekt. P.-O. Oscarsson har redovisat att vi tycker att MBL har inneburit nytta för oss, men någon gång borde också arbetsgivarna ställa sig frågan om inte MBL har inneburit nytta också för dem. Avsikten med förhandlingsreglerna i lagen var att arbetsgivarna skulle få ett kompletterande beslutsunderlag innan beslut fattades och att synpunkter från arbetstagarna skulle erhållas i något så när organiserad form. Det är min bestämda uppfattning att MBL har inneburit fördelar även för våra motparter. Det har bekräftats genom ett antal undersökningar att många arbetsgivare tycker att de fått bättre beslutsunderlag, och om beslutsunderlaget är bättre får man väl anta att beslut och verkställighet har blivit bättre, enklare och bättre förankrade. Jag tycker att man på båda sidor ibland kan fundera över om inte MBL är någonting positivt."

Här var det alltså två fackliga organisationer som båda ansåg att denna verksamhet var positiv och värdefull. Jag efterlyser fortfarande ett svar på frågan hur man så bestämt kan hävda att det här tar för mycket tid och resurser, att det inte står i proportion till de uppnådda resultaten. Jag kan inte förstå att socialdemokraterna har skrivit under detta. Det är, som jag sade, mera en arbetsgivarsynpunkt som vi ibland kan få läsa i exempelvis SAF-Tidningen. Det vore intressant att få en kommentar från Yngve Nyquist på den här punkten.

Anf. 26 BIRGER HAGÅRD (m):

Herr talman! Yngve Nyquist menade att vad som skilde socialdemokraterna och moderaterna åt i det här fallet enbart skulle vara att vi kanske ville ha en litet grundligare översyn. Jag är inte riktigt säker på att det är hela sanningen, eftersom jag har en bestämd känsla av att vi är något känsligare än socialdemokraterna för om MBL-andet inkräktar på de beslut som har att fattas från rent politiska utgångspunkter. Men om jag har fel i detta avseendet – och vi så att säga kan fortsätta hela resan fram så småningom – finns det naturligtvis all anledning att vara i högsta grad positiv.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Medbestämmande-
frågor vid bered-
ningen av rege-
ringsärenden*

Som det har visat sig har ju den här medbestämmandelagstiftningen inte varit särskilt lycklig när det gäller dess tillämpning på det rent politiska området. Här finns det all anledning att göra en översyn, och vi är glada för att socialdemokraterna ändå har velat resa så långt fram som man har gjort. Detta är ju någonting där det trots allt inte behöver vara fråga om så mycket olika partipolitiska värderingar utan där det i främsta rummet gäller att trygga den politiska demokratin och göra det möjligt för den att få hyggliga arbetsformer.

Anf. 27 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Det grundläggande misstag som har gjorts i en del inlägg i den här frågan är att man jämför med MBL-förhandlingar över huvud taget. Det kan man inte göra.

Här gäller det förhandlingar i regeringskansliet med regeringen – låt vara över en särskild förhandlingsorganisation – om konkreta politiska frågor. I dessa frågor har naturligtvis inte de statsanställdas organisationer någon skall vi säga principiell rätt till inflytande i slutskedet utöver vad alla andra organisationer är eller vad alla andra medborgare i samhället har. De politiska organen, regering och riksdag, är ju folkets företrädare.

För den skull tycker jag att man skall akta sig för, när man diskuterar lämpligheten av de här MBL-förhandlingarna, att blanda ihop äpplen och päron, som det brukar heta på riksdagsspråket.

Sedan vill jag gärna passa på tillfället att upplysa om att det inte förhåller sig som Birger Hagård vill ge sken av, nämligen att moderaterna skulle ha varit pådrivande i den här frågan. I utskottet var moderaterna i det längsta benägna att följa med på socialdemokraternas modesta skrivning. Det var först sedan centern och folkpartiet hade deklarererat att vi skulle komma att avge en principiellt mera långtgående reservation som moderaterna grep till pennan och också reserverade sig.

Vi har alltså i den här frågan från mittenpartiernas sida föst moderaterna, som var motvilliga, sakta framför oss. Med vår hjälp kan ni kanske komma längre än till Nyköping. Ni kan komma ända till Stockholm.

Anf. 28 YNGVE NYQUIST (s):

Herr talman! Jag vill säga till Marie-Ann Johansson att vad vi syftar till är naturligtvis att det skall ges mera tid för väsentligare och viktiga frågor. Därmed kanske man kan reducera också behandlingen av det stora antalet frågor som mera har ordningskaraktär.

Vad vi har sett på är hur den organisatoriska inplaceringen skall ske av förhandlingarna i den process som regeringsarbetet utgör. Då skall man naturligtvis ta till vara de erfarenheter som har gjorts. De får övervägas, det får göras en analys av dem.

Om jag skall sammanfatta det här kanske jag kan göra det på ungefär samma sätt som statssekreterare Örtendahl gjorde: Det måste få förekomma ett inflytande från arbetstagersidan. Jag vill verkligen polemisera mot Bertil Fiskesjö, när han säger att MBL är en märklig hybrid och något av en infantil art.

Det här arbetet med MBL måste få fortsätta, men det kan kanske ske under enklare former. Sedan får man naturligtvis beakta regeringens position i statsskicket. När man har kört i gång en sådan här sak och nu använt den under några år, skall man ju inte "kasta ut barnet med badvattnet", utan man skall försöka att komma till en bättre ordning. Framför allt skall man inte ha en ordning på papperet och en annan i verkligheten. Det finns visserligen många gränsdragningsproblem, men dem kan man säkert komma till rätta med.

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Anf. 29 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Jag vill bara korrigera ett terminologiskt missförstånd. Jag sade, Yngve Nyquist, inte infantil utan infertil. För att infantila fenomen skall kunna uppstå, måste man vara fertil.

Anf. 30 MARIE-ANN JOHANSSON (vpk):

Herr talman! Yngve Nyquists kommentarer rör sig fortfarande kring det sista stycket i utskottets skrivning som handlar om syftet med översynen. Jag skall inte polemisera mot att de fackliga organisationerna skulle få mera tid för väsentliga frågor och kanske kunna lämna frågor av ordningskaraktär därhän. Vi anser emellertid att detta är någonting som de fackliga organisationerna i förhandlingar skall komma fram till och inget som vi skall lägga oss i.

Vad vi däremot starkt polemiserar mot är det som står i stycket ovanför och som Yngve Nyquist fortfarande inte har kommenterat. Där står att utskottet menar att det finns inslag i nuvarande ordning som är diskutabla ur principiell synpunkt. Man anser att detta tar för mycket tid och resurser i anspråk.

Det kanske är lika bra att socialdemokraterna inte kommenterar detta.

Anf. 31 TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Medbestämmandefrågor vid beredningen av regeringsärenden anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 11: Regeringens handläggning av vissa datafrågor.

Anf. 32 ELISABETH FLEETWOOD (m):

Herr talman! Min avsikt var tidigare att till fullo utnyttja min anmälda tid. Med anledning av kammarens pressade tidsplan och talmanskonferensens överväganden inför riksmötets avslutande avser jag dock att inskränka mig så långt möjligt är och kommer således nu att enbart stanna vid några huvudpunkter i granskningsbetänkandets avsnitt om datafrågorna, dvs. punkter där det finns anledning att rikta kritik mot regeringens handläggning.

Jag vill börja med att påminna om vad KU anförde vid riksdagens behandling av förslaget till datalag (prop. 1973:33), nämligen att man måste förutsätta att uttalanden från datainspektionen måste tillmätas stor betydelse vid beslutsfattandet.

Vid årets granskning har det visat sig att datainspektionens yttrande vid

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

några fall inte inhämtats. Detta har vidimerats från departementshåll och förklaras ha skett på grund av förbiseende. Ett enigt utskott förutsätter att departementen fortsättningsvis beaktar datalagens föreskrifter i detta hänseende.

Efter förslag i proposition 1976/77:27 och i konstitutionsutskottets betänkande 1976/77:2 infördes en ny paragraf i datalagen med syfte att begränsa möjligheten att upprätta personregister. I anslutning till detta beslöt riksdagen att Statligt person- och adressregister (SPAR) skulle inrättas. Genom denna åtgärd skulle direktreklamens behov kunna tillgodoses.

I april 1982 erhöll två affärsföretag tillstånd att inrätta register för direktreklam. Detta skulle göras genom samkörning av prenumerations- och kundregister med uppgifter ur SPAR. Utskottet anser, även här enhälligt, detta innebära en inte avsedd fördjupning och anser besluten betänkliga ur integritetssynpunkt.

Vid besvär till regeringen över datainspektionens beslut händer inte sällan att nya omständigheter tillkommit sedan datainspektionen behandlat ärendet. Det kan t. o. m. hända att ärendena har kunnat betraktas som nya. I dessa fall anser utskottet det lämpligt att regeringen som regel återförvisar ärendet till inspektionen. I principiella frågor kan dock undantagsvis – och jag understryker undantagsvis – finnas anledning för regeringen att underlåta återförvisning.

Försöksverksamhet med personregister har också behandlats av utskottet. Vid utfrågning av datainspektionens företrädare framkom att det förekommit att försöksverksamhetsperioden i något fall utsträckt ända upp till nio år. Utskottet finner att försöksverksamhet kan vara till god nytta, men konstaterar också att den bör utvärderas noggrant före beslut om inrättande av register. Utskottet anser det inte lämpligt att försöksverksamhet pågår många år utan att någon utvärdering sker. Detta har nämligen inträffat, bl. a. när det gäller polisens allmänna spaningsregister (ASP).

Den sista punkt i avsnittet om datafrågor som jag avser att beröra är frågan om "särskilda skäl" för upprättande av register.

I november 1983 gav regeringen ett försäkringsbolag tillstånd att för administration av s. k. gruppsakförsäkringar – försäkringar som försäkringsbolaget avtalat med en facklig organisation – registrera vissa personuppgifter som lämnas av den avtalsslutande parten om de personer som omfattas av avtalet.

Som grund för att "särskilda skäl" här skulle föreligga angav regeringen att registret behövdes för en rationell försäkringsadministration vad beträffar en kollektiv hemförsäkring.

Herr talman! Vi reserverar på denna punkt, således ledamöter från samtliga borgerliga partier, kan inte dela denna regeringens bedömning och följaktligen ej heller ansluta oss till majoritetens ställningstagande. Regeringens tolkning innebär enligt vad vi hävdar en utvidgning av begreppet "särskilda skäl", som inte kan anses stå i överensstämmelse med stadgandets syfte.

Herr talman! Jag yrkar således bifall till reservation 4 från de borgerliga ledamöterna i utskottet.

I anslutning till denna sista punkt kan jag i alla fall inte underlåta, herr talman, att ställa följande frågor till majoritetens företrädare i utskottet:

Anser ni att detta tillstånd till inrättande av register för gruppsakförsäkringar kan få en prejudicerande effekt för framtiden? Och hur stor anser ni i så fall sannolikheten vara för att liknande ansökningar från andra bolag och organisationer skall bli aktuella?

Så till den sista frågan: Anser ni att regeln i datalagen om att beakta de registrerades egen inställning i frågan fortfarande gäller?

Anf. 33 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Alltsedan datalagen infördes, år 1973, har en grundprincip gällt när det gäller att tillåta personregister som förs med ADB, nämligen att det skall saknas anledning att anta att inrättande och förande av personregister medför otillbörligt intrång i den registrerades personliga integritet. Olika riksdagsuttalanden har också haft en restriktiv underton. Den svåra avvägningen när det gäller att avgöra om intrång i den personliga integriteten anses föreligga, vilken uppfattning de registrerade kan ha eller vilka krav som skall ställas på registerhållaren har vi i egenskap av lagstiftare överlåtit till datainspektionen att ta ställning till.

Nu, mer än tio år senare, anser konstitutionsutskottet tiden vara mogen för att se över regeringens tillämpning av besvärärenden. Det gäller också inrättandet av de s. k. statsmaktsregistren. Eftersom det är första gången som vi gör en sådan genomgripande granskning av datalagens tillämpning, är det, enligt min mening, viktigt att vi ägnar den frågan viss tid i den här debatten.

Redan inledningsvis vill jag slå fast att tillämpningen i stort kan sägas motsvara de krav som ställts upp och att datainspektionens praxis varit realistisk. Ett mått på detta kan vara antalet besvärärenden. Enligt den sammanställning som finns på s. 366 i betänkandet har 72 ärenden av nära 10 000 tillståndsärenden blivit föremål för överklagande till regeringen. I 21 av fallen har det blivit avslag, och i 38 fall har det helt eller delvis blivit bifall. I KU är vi i huvudsak eniga när det gäller vad som ges riksdagen till känna. Vi har inhämtat synpunkter från datainspektionen, och vi har även fått in en promemoria från justitiedepartementet.

Låt mig sedan kommentera några saker beträffande regeringens handläggning av statsmaktsregister och besvärärenden. Vi har konstaterat att datainspektionen i vissa fall inte fått yttra sig innan regering och riksdag beslutat om inrättande av personregister. Detta är allvarligt. År 1973 tillkännagav ju riksdagen att datainspektionens uttalande skulle tillmätas stor betydelse med hänsyn till den sakkunskap som datainspektionen då förväntades besitta – vi kan nu konstatera att datainspektionen besitter denna sakkunskap. Den ståndpunkten är således fortfarande giltig.

På denna punkt har regeringen gjort avbön och erkänt försummelsen inför utskottet genom den promemoria som upprättats av expeditionschefen i justitiedepartementet. Enligt promemorian lär alla departement numera

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

känna till att yttrande skall inhämtas från datainspektionen. Konstitutionsutskottet understryker vikten av att så sker i samtliga fall. Dessutom säger vi att datainspektionen måste få tid på sig att företa en saklig prövning av ärendet i fråga. Det är tveksamt om detta krav tillgodoses genom att datainspektionens yttrande inhämtas vid delning av propositioner. I regel arbetar man ju under tidspress. Därigenom får datainspektionen inte möjlighet till den sakliga prövning som utskottet anser bör ske.

En annan fråga som vi tagit upp gäller hur modifierade överklaganden behandlas. Frågan har kommit upp efter det att påpekanden gjorts från datainspektionen om att det i vissa ärenden skulle ha kunnat bli bifall såvida ändringen gjorts redan i samband med behandlingen hos datainspektionen.

I KU är vi helt klart medvetna om att ett överklagat beslut skall avgöras av regeringen. Ändock har vi noterat datainspektionens påpekande. Man får avgöra i det enskilda fallet om ärendet på grund av de förändringar som skett bör återförvisas till datainspektionen eller huruvida datainspektionen i varje fall skall ha möjlighet att yttra sig beträffande de nya omständigheterna. Jag tror att det är viktigt att slå fast detta, dvs. att datainspektionen får vara med i hela processen när det gäller mycket väsentliga förändringar av en ursprunglig ansökan.

En annan fråga som vi särskilt noterat gäller bedrivandet av försöksverksamhet. Det finns försöksverksamhet – som Elisabeth Fleetwood påpekade – som har pågått under lång tid. Verksamheten har utvidgats osv. utan att något nytt ställningstagande gjorts. KU menar således att man bör iaktta viss försiktighet i sådana fall. Vi har förståelse för att försöksverksamhet kan behöva bedrivas. Men vi understryker att om sådan verksamhet skall bedrivas, skall man redan från början fastställa försöksperiodens längd och hur en utvärdering skall ske – och inte utan väsentliga skäl förlänga perioderna.

Slutligen vill jag, herr talman, kommentera olika regeringars bifall till besvär i några enstaka fall. Redan från början tilldrog sig frågan om registrering av personer som inte hade någon naturlig anknytning till den registeransvarige ett stort intresse – jag syftar på det som kallas befolkningsregistren. År 1975 behandlade den dåvarande socialdemokratiska regeringen det s. k. Det Bästa-ärendet. Man fann då att personkretsen inte kunde tillmätas en självständig betydelse, ett beslut som kritiserades av riksdagsmajoriteten vid granskningen 1975/76. Senare ändringar i datalagen har medfört att uppmärksamheten skärpts. Personkretsen kan, fullt ut, tillmätas betydelse. Likaså har det statliga person- och adressregistret, SPAR, tillkommit.

Det krävs särskilda skäl för att registrera andra än medlemmar, anställda eller kunder hos den registeransvarige eller personer som har annan anknytning till den registeransvarige. Att den enskilde upplever det som intrång vid en registrering utan anknytning till den registeransvarige finner jag vara en bra och naturlig reaktion. Det är ju därför som riksdagen varit särskilt restriktiv när det gäller denna typ av register och även när det gäller samkörningar.

Center- och folkpartiregeringen biföll år 1982 ansökningar från två företag

om att få inrätta och föra register för direktreklamändamål. Som jag tidigare sagt var syftet med SPAR att tillgodose behovet av uppgifter för direktreklamändamål. I de aktuella fallen har emellertid ytterligare uppgifter inhämtats från bl. a. skatteregistret. Enligt utskottets uppfattning rör det sig här om en fördjupning av SPAR, och det är inte i överensstämmelse med riksdagens uttalande om restriktivitet. Detta uttalande står vi från KU:s sida för, även om det gäller "en egen regering". Det är skillnaden mot nästa ärende som jag skall kommentera, där den socialdemokratiska majoriteten försvarar ett av den socialdemokratiska regeringen under 1983 fattat beslut om att bifalla besvär från Folksam angående register för grupsakförsäkringar. I det ärendet hade datainspektionen också tillstyrkt ansökan, men ställt ett väsentligt villkor, nämligen att Folksam skulle inhämta de enskildas medgivande till registrering. Datainspektionen grundade den uppfattningen på att registrering i ett kundregister skall bygga på en faktisk kundrelation. Den relationen föreligger alltså inte, eftersom alla i det här fallet skulle vara registrerade som kunder, oavsett om de utnyttjade sin rätt eller ej. För att undvika otillbörligt intrång i den registrerades personliga integritet borde alltså Folksam i detta fall inhämta medgivande från den som skulle registreras.

När regeringen fick detta ärende till prövning, hade man först att avgöra om de som skulle registreras saknade sådan anknytning till Folksam som följer av ett kundförhållande eller något därmed jämförligt förhållande. Det har konstaterats att så var fallet, och redan på den grunden fordrades alltså ett tillstånd till registreringen. Ett sådant tillstånd kan beviljas om särskilda skäl föreligger. Det är mot dessa särskilda skäl som minoriteten i utskottet riktar kritik. Regeringen har nämligen anfört att särskilda skäl anses föreligga därför att registret behövs för en rationell försäkringsadministration. Av reservationen framgår att vi inte delar denna mening. Vi anser att det är fråga om en utvidgning av begreppet särskilda skäl.

Vid bedömningen av om otillbörligt intrång kan uppkomma skall särskilt beaktas arten och mängden av de personuppgifter som skall ingå i registret, hur och från vem uppgiften skall inhämtas samt den inställning till registret som föreligger eller kan antas föreligga hos den som kan komma att registreras. Vidare skall särskilt beaktas att inte andra personer eller andra uppgifter registreras än de som står i överensstämmelse med registrets ändamål. Vi anser att regeringen har vidgat den restriktiva praxis som gäller i detta fall och att rationell försäkringsadministration inte är ett särskilt skäl för att medge uprättandet av registret. Detta bör ges riksdagen till känna.

Herr talman! Jag yrkar bifall till reservation 4 och i övrigt till utskottets förslag i denna del.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

Anf. 34 LARS ERNESTAM (fp):

Herr talman! Datainspektionens chef Jan Freese säger i den utfrågning som ägt rum, och som redovisas i en bilaga till utskottets betänkande, bl. a.: "Ibland undrar jag om vi har glidit för mycket på den lagstiftning som har satts i vår hand, särskilt när man ser hur få besvärärenden det har varit – inte

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

mer än runt 120 och på datalagsområdet bara drygt hälften.”

Längre fram säger han: ”Något som vi märker i dagarna --- är en ökad klagomålsfrekvens. Vi har haft en 100-procentig ökning av klagomålen enligt datalagen de senaste åren. Vi märker en ökad registertrötthet hos allmänheten, som låter höra av sig mer spontant.”

Detta är nog en korrekt beskrivning av dagsläget. Det finns en stor registertrötthet. Det finns en stor oro för personnummer och dataregistrering. Allmänheten översköljs med material och erbjudanden där adresserna kommit från olika dataregister. Det gäller direktreklam, det gäller erbjudanden om att få bli medlem i organisationer. Ja, det har t. o. m. för vissa inkomstkategorier gällt erbjudanden om att få bli medlem och stödja politiskt parti. Användningen av personnummer har gått så långt att man inte ens kan få låna hem varor från vissa butiker utan att redovisa personnummer. Allmänheten känner oro för registren, och det är därför en korrekt upplysning från datainspektionen att man känner en stor registertrötthet över hela landet.

Konstitutionsutskottet granskar regeringens handläggning av dataärenden, i första hand besvärärenden men också sådana beslut om myndighetsregister som regeringen fattar. Som framgår av utskottets betänkande är det en mycket ringa del av besluten i dataärenden som kommer under regeringens prövning. Det gäller dock ofta i sammanhanget betydelsefulla ärenden.

Betänkandet redovisar restriktiva synpunkter i anslutning till några aktuella ärenden. Det framhålls beträffande den omfattande försöksverksamheten inom vissa områden att det är angeläget med tidsbegränsning, och att försöksperioden inte bör sträcka sig utöver vad som anförts i tidsbehov från början. Det är tillfredsställande att utskottet enhälligt uttalar att det inte är lämpligt att, som gäller i fallet med polisens spaningsregister, bedriva försöksverksamhet i många år utan att utvärdering har gjorts.

Utskottet anför också att samkörning som tillåts i samband med beslut som gäller direktreklam är betänklig ur integritetssynpunkt. Detta är ett betydelsefullt uttalande. Allmänheten känner, som jag tidigare sagt, berättigad oro för vilka uppgifter de företag och organisationer har som riktar sig till speciella inkomstkategorier med erbjudande om affärsöverenskommelse eller medlemskap. Granskningen av regeringen gäller i det här fallet två ärenden som har anknytning till direktreklam.

Det är, herr talman, i detta sammanhang förvånande att utskottets majoritet inte finner att motsvarande ställningstagande bör göras till det beslut som gäller kollektiv gruppförsäkring för medlemmar i en facklig organisation. Även här borde det vara konsekvent att uttala samma behov av integritetsskydd. Beslutet tvingar ju den som inte vill bli registrerad att meddela att han ej medger registrering. De frågor man då kan ställa sig är: Var finns integritetsskyddet för den som inte vill vara med? Vad är det som skiljer detta ärende från de övriga som utskottet har granskat? Är det verkligen tillräckligt att, som sker, anföras rationell försäkringsorganisation?

Herr talman! Det måste vara så att regeringen i sitt beslut medverkat till en

inte avsedd utvidgning av begreppet särskilda skäl. Ett konsekvent ställningstagande av konstitutionsutskottet borde också ha innefattat kritiska synpunkter på handläggningen av det s. k. Folksamärendet.

Jag yrkar bifall till reservation 4.

Anf. 35 KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! Som ett av de första länderna i världen fick Sverige en datalag 1973. Samtidigt inrättades datainspektionen, som i kraft av datalagen skulle värna om medborgarnas personliga integritet. Utvecklingen på dataområdet går mycket fort. Bl. a. som en följd därav har datalagstiftningen också genomgått vissa förändringar. Senast ändrades datalagen 1982. Syftet med ändringarna var då i huvudsak att rationalisera verksamheten vid datainspektionen. Inspektionen skulle ges möjligheter att koncentrera sina resurser på särskilt integritetskänsliga register och få mer tid över för de viktiga tillsynsfrågorna.

Även om det har funnits och finns delade meningar mellan de olika politiska partierna i datalagstiftningsfrågor, är ändå enigheten i dessa frågor mer framträdande. Det finns många exempel på detta. Ett sådant exempel är det faktum att datainspektionen sedan sin tillkomst 1973 och fram till utgången av 1983 avgjort 9 122 tillståndsärenden enligt datalagen. Endast 72 av dessa ärenden har överklagats till regeringen. Av dessa 72 ärenden biföll regeringen i 19 fall besvären helt och i 19 fall delvis eller med föreskrifter. I 21 fall avslag regeringen besvären. 3 ärenden avvisades, återförvisades eller avskrevs. Vid utgången av 1983 var 10 av ärendena ej avgjorda.

Den granskning av regeringens handläggning av dataärenden som konstitutionsutskottet genomfört, och som utförligt redovisats i årets granskningsbetänkande, visar att det också här finns en stor samstämmighet mellan riksdagspartierna. Utskottets granskning har i första hand varit inriktad på regeringens handläggning av besvär över datainspektionens beslut i tillståndsärenden enligt datalagen. Därvid har särskilt studerats de ärenden som under 1980–1983 överklagats till regeringen och i vilka regeringen helt eller delvis bifallit besvären. Det är kanske klokt att påminna om att det har suttit regeringar med olika kulörer under den tidsperiod som varit föremål för utskottets granskning.

Beslutet av den borgerliga regeringen i april 1982 om tillstånd till register för direktreklamändamål var mycket märkligt sett utifrån datalagens perspektiv. Riksdagen hade ju vid flera tillfällen understrukit att stor restriktivitet skulle råda i sådana fall som gällde att inrätta personregister som förs med hjälp av ADB. För att personregister av här aktuellt slag skall få inrättas och föras kräver datalagen att särskilda skäl skall föreligga. Sedda mot den bakgrunden måste regeringsbesluten i april 1982 om att ge två affärsföretag tillstånd att inrätta och föra olika register för direktreklamändamål anses som minst sagt överraskande. Enligt riksdagens beslut skall ju direktreklamens behov tillgodoses med adressuppgifter ur SPAR.

Den regering som då satt har i de nämnda besluten angående personregist-

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

ren för direktreklam medgivit samkörningar av omfattande kundregister med bl. a. uppgifter ur SPAR om inkomstförhållanden. Ett av regeringsbesluten innebär vidare att ytterligare uppgifter om personer som sökts fram ur SPAR hämtats från skatterregistret genom samkörning. Denna sistnämnda samkörning innebar naturligtvis en fördjupning av SPAR, som inte varit avsedd. Regeringsbesluten vad avser direktreklamregistren var därför mycket betänkliga från integritetssynpunkt. Därom råder enighet i utskottet.

I reservation 4, som är gemensam för de borgerliga partierna, hävdas att regeringen genom sitt beslut den 10 november 1983 åstadkommit en utvidgning av begreppet särskilda skäl. Jag bestrider detta, herr talman!

Det är avgörande skillnader mellan regeringsbesluten från november 1983 och april 1982. Beslutet 1983 gällde ett register för administration av grupsakförsäkringar. Det var här för det första inte fråga om ett register för direktreklam, som riksdagen beslutat om restriktivitet för. Utan här rörde det sig om ett register som hade till syfte att underlätta administrationen av en kollektiv hemförsäkring.

Denna försäkring hade för det andra en facklig organisation beslutat om och tecknat för att tillgodose sina medlemmars behov av egendomsskydd. För det tredje: Den som inte önskade bli registrerad kunde undvika detta genom att meddela att han eller hon inte medgav det.

Därmed har jag också besvarat Elisabeth Fleetwoods fråga om hänsyn till de eventuellt registrerades önskemål, dvs. om de vill bli registrerade eller ej.

Till Lars Ernestam vill jag också tillägga, att i samband med att regeringsbeslutet fattades 1983 utfärdades föreskrifter. Det skedde inte i anslutning till regeringsbeslutet 1982. Då undvek den borgerliga regeringen att utfärda föreskrifter. Det är i datasammanhang en mycket viktig skillnad.

Herr talman! Mot bl. a. denna bakgrund delar utskottsmajoriteten regeringens bedömning att särskilda skäl förelåg för att tillåta registren i enlighet med det beslut regeringen fattade i november 1983.

Anf. 36 TALMANNEN:

Jag får meddela att anslag om kvällsplenum har uppsatts.

Anf. 37 ELISABETH FLEETWOOD (m) replik:

Herr talman! Låt mig börja med att instämma i vad Lars Ernestam sade om människors oro för registrering. Jag tror att den oron är vitt utbredd, och jag tycker att det är vår plikt att observera den och se vad vi kan göra för att motverka densamma.

Så några ord till Kurt Ove Johansson. Vi har i utskottet varit eniga om kritiken beträffande beslutet i april 1982. Vi är oeniga beträffande beslutet i november 1983. Här går, herr talman, en väsentlig skiljelinje mellan socialdemokrater och borgerliga. Vi har tyckt att det fanns anledning att kritisera den borgerliga regeringen, som satt i april 1982. Det har vi gjort. Det finns också mycket välgrundad anledning att kritisera den socialdemokratiska regeringen för beslutet i november 1983, men det vågar man inte göra från socialdemokratiskt håll. Jag beklagar det.

Jag fick ett svar på den sista av de tre frågor som jag riktade till Kurt Ove Johansson – även om jag inte tycker att det var tillfredsställande.

Jag har i min hand en redovisning av en SIFO-undersökning, som gjordes beträffande svenska folkets inställning till den här typen av försäkringar.

Man hade tillfrågat 1 036 personer. Totalt sade 71 % av dessa nej till den här typen av försäkringar. Av de 1 036 tillhörde 299 LO. 67 % av dessa LO-medlemmar var negativa. 193 tillhörde TCO. 78 % av dessa TCO-medlemmar var negativa. 66 tillhörde SACO. 95 % av dem var negativa.

Jag kan inte förstå hur det massiva motståndet enligt den undersökningen stämmer med vad Kurt Ove Johansson hävdade om att man hade beaktat de registrerades inställning. Jag skulle vilja ha en vidare kommentar från Kurt Ove Johansson om detta.

På en av de första frågor som jag ställde, om detta skulle ha en prejudicerande effekt, fick jag inget svar alls. Det fick jag inte heller på frågan om vad som skulle hända om andra bolag skulle vilja komma efter. Då skulle vi, såsom jag uppfattar det, få en konkurrenshämmande effekt, som skulle vara till stor skada för försäkringsverksamheten i vårt land.

Anf. 38 BENGT KINDBOM (c) replik:

Herr talman! Kurt Ove Johansson pekade på den enighet som rått när det gällt datalagen och förändringar i den. Det stämmer kanske inte riktigt med de utfall som gjordes av socialdemokrater mot riksdagsmajoriteten och regeringen under perioden 1976–1982. Men det är bra om vi kan notera detta nu.

Vi har tidigare diskuterat det s. k. Skandiaärendet i riksdagen. Jag finner det märkligt att socialdemokraterna inte tog upp det ärendet till granskning i konstitutionsutskottet, eftersom det var en parallell till det tidigare Det Bästa-ärendet. Så skedde dock inte, men nu har vi granskat ärendet. Jag vill bara notera att utskottet inte säger, som Kurt Ove Johansson anförde, att detta är mycket betänkligt. Utskottet säger att det är betänkligt ur integritetssynpunkt. Riksdagsmajoriteten sade om Det Bästa-ärendet att det var klart otillfredsställande. Det är ju här fråga om nyanser.

Sedan till Folksamärendet. Vi från centerns sida anser att det är lika viktigt att värna den personliga integriteten vare sig det är ett företag, en facklig organisation eller en annan organisation som har sökt tillstånd till registrering. Jag tolkar Kurt Ove Johansson så, att han tillmätte det förhållandet att det var en facklig organisation som hade tecknat avtal en viss betydelse. I Folksamärendet är det ju inte heller fråga om ett register för direktreklam. Registren är fristående från varandra, och de skall alltså inte betraktas samtidigt. Jag pekade dessutom på att regeringen kommit fram till att det krävs särskilda skäl enligt 3 §. Det saknar betydelse att det inte är ett direktreklamregister. Det är ett register som skall prövas.

Jag vill citera vad Kurt Hugosson sade i debatten om ändring i datalagen 1979 – Kurt Ove Johansson får förlåta mig, men fram till denna tidpunkt var Kurt Hugosson den främste talesmannen för socialdemokraterna när det gäller datalagstiftningsärenden. Han sade: "När det gäller de generella

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

grunderna för tillståndsprövningen föreslås nu att dessa skall kompletteras, dels med ett i lagen inskrivet krav på att man särskilt skall beakta arten och mängden personuppgifter liksom vilka personer som skall ingå i registret, dels med att man särskilt skall beakta om de uppgifter som skall ingå i registret insamlats för annat ändamål. Det sistnämnda kravet innebär i klartext att man skall vara ytterst försiktig med att samköra olika dataregister. Dessa kompletteringar när det gäller tillståndsprövningen är välkomna, även om vi i datainspektionen redan tidigare i stort sett tillämpat dessa krav i den praxis som utformats. Det är emellertid inte minst med tanke på eventuella överklaganden av datainspektionens beslut en fördel att kraven nu skrivs in i datalagen.”

Detta sades år 1979. Det borde regeringen ha levt upp till 1983.

Anf. 39 LARS ERNESTAM (fp) replik:

Herr talman! Kurt Ove Johansson tog upp beslutet från 1982 om direktreklam. Även vi från oppositionen ställde oss bakom betänkandet på den punkten. Det finns väl då inte så mycket mer anledning att diskutera det i detta sammanhang. Vi har alltså ställt oss bakom det utskottsbetänkandet.

Sedan kommer jag tillbaka till frågan om fackliga organisationer och försäkringsbolag. Anser Kurt Ove Johansson att behovet av integritetsskydd tillgodoses, om utvecklingen fortsätter på det här sättet och samtliga fackliga organisationer tecknar en försäkring av det här slaget? I så fall berörs ju nästan hela befolkningen. Är det ändå inte så, att ett ställningstagande från regeringen i det här fallet blir prejudicerande?

Anf. 40 KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Herr talman! De borgerliga reservanterna drar de ärenden som behandlades av två olika regeringar – år 1982 och 1983 – över en kam. Det är naturligtvis ganska horribelt att göra detta när man känner till sakläget. Sakläget var ju att 1982 års beslut gällde direktreklamregister. Det gjorde det inte 1983. Dessutom hade datainspektionen sagt nej till bifall i de ärenden som det gällde 1982. JK gick på samma linje som datainspektionen. Riksdagen hade uttalat restriktivitet när det gäller direktreklamregister.

I fallet 1983 hade datainspektionen medgivit försäkringsbolagets begäran, med vissa restriktioner. JK, som också studerade fallet, intog precis samma ståndpunkt. Det intressanta var att JK faktiskt i sin prövning fann att de uppgifter som skulle ingå i registret inte torde vara särskilt integritetskänsliga. När det gäller beslutet 1982 har ni varit med på en utskottsskrivning, där ni säger att det var betänkligt ur integritetssynpunkt. JK tyckte såvitt jag förstod precis likadant, och även datainspektionen tyckte precis likadant. Mot den bakgrunden är det ju ganska fantastiskt att de borgerliga reservanterna hävdar att det skulle finnas gemensamma nämnare i de här båda fallen.

När det gäller den undersökning som Elisabeth Fleetwood hänvisade till tror jag man skall vara väldigt försiktig och inte dra förhastade slutsatser. Denna SIFO-undersökning berörde 1 036 intervjuade personer. Folksam hade tidigare – 1978 – låtit statistiska centralbyrån göra en liknande

undersökning, som visade på helt andra siffror än de Elisabeth Fleetwood nämnde och som omfattade väsentligt fler intervjuer, nämligen 13 447. Där visade det sig t. ex. att antalet oförsäkrade var betydligt högre än vad som kom fram i SIFO-undersökningen. Jag kan t. ex. berätta att vid den stora branden i Solna våren 1982 var andelen oförsäkrade hem hela 23 %. SIFO-undersökningen visar på 3 %.

Jag tror att man skall vara väldigt försiktig med att dra alltför snabba slutsatser av enstaka undersökningar.

Anf. 41 ELISABETH FLEETWOOD (m) replik:

Herr talman! Det finns nog anledning att vara litet försiktig med undersökningar över huvud taget. Det jag tycker är märkligt är att när undersökningar går åt det håll som jag påstår, då är de icke tillförlitliga, men när Kurt Ove Johansson sedan talar om en annan undersökning har denna helt plötsligt fått ett mycket stort förtroendevärde. Vi är helt eniga om att det är beklagligt att så många är oförsäkrade – men det är ju inte detta det gäller, Kurt Ove Johansson.

Vad beträffar de konkurrenshämmande effekterna har jag inte fått något svar. Vi kommer väl att återkomma till dessa datafrågor vid senare tillfälle, och jag tänker därför inte ställa några direkta frågor till Kurt Ove Johansson igen.

Jag vill bara avsluta med att återropa konsumentförsäkringslagen från 1980. Lagen fäster stor vikt vid att ålägga försäkringsbolagen att lämna information om olika försäkringsalternativs omfattning och kostnader. Avsikten med detta är både att underlätta de enskilda försäkringstagarnas val mellan olika bolag och att skärpa konkurrensen mellan företagen, till förmån för försäkringstagarna. Det är här vi är inne på en farlig väg.

Anf. 42 BENGT KINDBOM (c) replik:

Herr talman! Kurt Ove Johansson säger att reservanterna drar en gemensam linje i de ärenden från 1982 och 1983 som vi diskuterar. Det gör vi inte. Vad gäller Skandia m. fl. ärenden är det fråga om en fördjupning av SPAR. När det gäller Folksamärendet är det en fördjupning i förhållande till 3 § datalagen.

Till det Kurt Ove Johansson sade i den senaste repliken vill jag för fullständighetens skull foga att datainspektionen inte tyckte likadant som regeringen i Folksamärendet. Det är viktigt att påpeka.

För att hålla en konsekvent linje i försvaret av integriteten är det viktigt att kunna framföra kritik, vilka som än sitter i regeringen. Därför tycker jag att det som Sven-Erik Nordin sade i riksdagsdebatten 1976 fortfarande har sin giltighet, nämligen att man tydligen skall vara fullständigt dogmatiskt fixerad vid tron på regeringens ofelbarhet för att låta en fråga av den här arten passera utan ett påpekande.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

Anf. 43 KURT OVE JOHANSSON (s) replik:

Herr talman! Då vill jag bara kommentera två saker.

Beträffande påståendet att datainspektionen hade en annan ståndpunkt än regeringen vill jag till protokollet notera att den enda ändring som regeringen gjorde i anslutning till datainspektionens bifall till försäkringsbolagets ansökan var att man gav berörda personer möjligheter att anmäla att man inte önskade bli registrerad. Alldeles uppenbart visar den beskrivning av olika förehavanden som jag här gjorde att det går en klar skiljelinje mellan beslutet 1982 och beslutet 1983.

När det sedan gäller den fråga som har ställts vid ett par tillfällen, både av Elisabeth Fleetwood och av Lars Ernestam, vill jag säga att jag som styrelseledamot i datainspektionen har lärt mig att en sådan fråga egentligen är omöjlig att besvara. Vi har i vårt arbete i datainspektionen funnit att det sällan finns två identiskt lika fall, utan att det som regel är nödvändigt att pröva varje fall för sig. Därför lär en sådan fråga vara mycket svår att besvara. Jag tror att generaldirektören Freese i den utfrågning som vi hade i utskottet också betonade att det sällan finns två identiskt lika fall.

Talmannen anmälde att Bengt Kindbom anhållit att till protokollet få antecknat att han inte ägde rätt till ytterligare replik.

Anf. 44 MARIE-ANN JOHANSSON (vpk):

Herr talman! Tillåt mig att som en minoritet i majoriteten göra vissa kommentarer, fastän talarordningen utestängt vpk från själva debattrundan.

Årets granskning av denna och föregående regeringars handläggning av dataärenden har alltså inneburit att utskottet i enighet framför en del kritiska synpunkter. Det gäller bl. a. regeringens skyldighet att inhämta datainspektionens yttrande innan man inrättar personregister. Utskottet förutsätter att departementen fortsättningsvis beaktar datalagens föreskrifter i detta hänseende. Vi framhåller också vikten av att datainspektionen får erforderlig tid för sitt yttrande, så att den sakligt kan pröva ärendet.

Expeditionschefen i justitiedepartementet har i en promemoria kommenterat utskottets utfrågning av representanter för datainspektionen. Han förklarar där att det på grund av förbiseende har inträffat att regeringen har inrättat personregister utan att först inhämta datainspektionens yttrande. Numera lär emellertid, skriver expeditionschefen, alla departement känna till datalagens föreskrifter om när datainspektionens yttrande skall inhämtas.

Det har sina poänger detta. Sverige har ju från och till i den internationella debatten framhållits som ett föredöme, och vi var först i världen med att stifta en lag med utgångspunkt i de integritetsproblem som uppstår i datasamhället. Otaliga är de utländska delegationer som studerat denna lagstiftning och kanske tagit lärdom. Och numera – tio år efter det att riksdagen stiftade lagen – har t. o. m. regeringskansliet lärt sig tillämpa den. Det känns tryggt att veta.

Min förhoppning är att den insikt som nu skall finnas hos regeringen och dess kansli också kommer att medföra att vi fortsättningsvis slipper det slags beslut som den förra regeringen fattade. Dessa beslut innebar ju att företaget

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av vissa
datafrågor*

för direktreklam kunde bygga upp register som inte bara innehöll namn och adress, utan dessutom i ena fallet uppgifter om inkomster i intervall och i andra fallet inkomst och förmögenhet och uppgifter från skatterregistret om inkomster i olika förvärvskällor.

Vpk har varit motståndare till denna service som ges företag, och vi hade helst sett att denna möjlighet att köpa uppgifter för att göra direktreklam inte hade kommit till stånd eller i alla fall inskränkts betydligt. Många människor anser det otillbörligt att detta att de får finna sig i att vara registrerade i stora offentliga register också får som följd att diverse företag på ett enkelt sätt kan köpa deras adresser och sända ut reklam. Vad man åtminstone kan begära är att det som då lämnas ut endast är uppgifter som krävs för att sända ut reklamen, dvs. namn och adress. Att dessutom tillåta företagen att i sina interna register lägga in uppgifter om inkomster är att gå de kommersiella krafternas ärenden på bekostnad av den personliga integriteten. Ett enigt utskott uttalar också med all rätt: "Regeringsbesluten vad avser direktreklamregistren är enligt utskottet med hänsyn till det anförda betänkliga från integritetssynpunkt."

Regeringen har i sina beslut anfört att uppgifterna som registrerats får anses stå i överensstämmelse med ändamålet med registret, och det är i och för sig självklart. Men ju mer uppgifter ett företag kan få lov att registrera om medborgarna, desto mer förfinat kan dess reklamkampanjer läggas upp och desto mer varor kan det hoppas att få sälja – vilket ju är det yttersta ändamålet med dessa register. Denna motivering till regeringens beslut kan alltså i och för sig ge skäl till att man i stort sett får registrera det mesta om medborgarna. Regeringens prövning bör vara seriösare än så och även väga in integritetsskäl i bedömningen.

Vi anser att regeringen har gjort just sådana överväganden när det gäller det s. k. Folksamärendet, där det ju föreligger en reservation från utskottets borgerliga ledamöter. Vpk ansluter sig alltså här till majoritetens skrivningar. Vi menar att den enskilde ges möjligheter att stå utanför registrering och alltså därmed är införstådd med att han/hon finns registrerad. Särskilda föreskrifter har också getts ut i anslutning till detta register.

Sammanfattningsvis, fru talman, har det varit en värdefull genomgång som utskottet har gjort, och förhoppningsvis innebär den en uppstramning av regeringshandläggningen på de punkter där utskottet har anfört viss kritik.

Jag vill, fru talman, yrka bifall till utskottets skrivning i denna del av betänkandet.

Under detta anförande övertog förste vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 45 BENGT KINDBOM (c):

Fru talman! Marie-Ann Johansson inledde med att säga att hon företrädde minoriteten i majoritetskonstellationen, och min fråga är: Är det en brasklapp med hänsyn till Folksamärendet att vpk godtar denna utvidgning av de särskilda skälen?

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Anf. 46 MARIE-ANN JOHANSSON (vpk):

Fru talman! Nej, det är snarare ett påpekande att vi inte är särskilt nöjda med denna debattordning, som gör att vi inte kan vara med i debatten. Jag var mycket kortfattad när det gällde Folksamärendet, eftersom debatten redan hade ägt rum. Men vi tycker att det finns avsevärda skillnader mellan detta ärende och exempelvis ärendet med direktreklamregistren, där vi instämmer i utskottets kritik.

Anf. 47 BENGT KINDBOM (c):

Fru talman! Marie-Ann Johansson gör samma tolkning som tidigare har gjorts, nämligen att man skall betrakta dessa frågor i ett sammanhang. Det gör vi inte, för i det ena fallet är det fråga om SPAR och direktreklam och i det andra fallet är det fråga om 3 § och de särskilda skäl som gäller beträffande samskörning, registrering och ändamål med registren.

Anf. 48 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Regeringens handläggning av vissa datafrågor anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 12: Riksdagsledamoten Carl Bildts resa till USA.

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Anf. 49 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Den s. k. Bildt-affären blev en affär därför att statsminister Palmes irritation över riksdagsman Carl Bildts utrikespolitiska insatser måste ta sig ett konkret och argst uttryck. Bakgrunden till hela affären är att riksdagsman Bildt under tiden före sin resa till USA hade haft ett flertal viktiga utrikespolitiska debatter med Olof Palme. Denne, som betraktar utrikespolitiken som sin personliga domän – inte ens utrikesministern är, som framgår av en annan affär som vi strax skall komma till, alltid särskilt inflytelserik eller välinformerad – tycker emellertid inte om debatter som ifrågasätter hans position som utrikespolitiskt orakel.

Carl Bildt hade alltså vållat statsministern stor irritation genom att dels ha delvis andra uppfattningar i vissa utrikespolitiska sakfrågor, dels inför allmänheten avslöja att statsministern ofta tog större hänsyn till sin roll som ordförande i den s. k. Palmekommissionen än till direkta svenska utrikespolitiska intressen.

Uppspelet är klassiskt för att gälla en affär där Olof Palme är inblandad: Han är personligt irriterad på någon som har petat av honom hans utrikespolitiska gloria.

Carl Bildts resa till USA under tiden den 29 april till den 6 maj förra året planerades och genomfördes i samförstånd med de svenska utrikesmyndigheterna. Detta framgår klart av konstitutionsutskottets granskning och inte minst av de handlingar vi har fått ta del av. Inget, fru talman, har framkommit som på något sätt tyder på att Bildt försökt gå vid sidan av det uppgjorda programmet eller på egen hand haft några samtal i känsliga ämnen.

Det förtjänar också påpekas att man från den svenska ambassaden den 24 maj – observera datum! – telegraferade via UD direkt och personligen till

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

statsministern och meddelade att Bildt icke ägnat sig åt något anmärkningsvärt och att han icke gått utanför ubåtsskyddskommissionens officiella rapport, av vilken ambassaden hade haft del. Telegrammet var undertecknat av den svenske ambassadören i Washington.

Bildt hade dessförinnan redovisat sina intryck direkt till det svenska utrikesdepartementet. När sedan Dagens Nyheter den 21 maj hade uppgifter från utrikesnämndens sammanträde dagen innan om att Olof Palme hade läxat upp Carl Bildt, stod det klart att statsministern hade något i görningen. I detta läge tog Carl Bildt kontakt med statsministerns statssekreterare Ulf Larsson och föreslog ett kort sammanträffande med statsministern för att reda ut eventuella missförstånd. Ulf Larsson ansåg själv att detta var en lämplig åtgärd. Han fick emellertid bakläxa av statsministern. Denne gav besked om att han inte var intresserad av några kontakter eller samtal med Carl Bildt i ärendet.

Det är intressant, fru talman, att notera att försvarsminister Anders Thunborg föreslog Carl Bildt att denne skulle sammanträffa med statsministern för att reda ut eventuella missförstånd. Anders Thunborg visste då inte om att statsministern kategoriskt hade avvisat kontakter med Bildt.

Konstitutionsutskottets granskning visar klart att statsministern inte ville reda ut frågan. Han var i sådan affekt att han undvek att ta reda på fakta. Han hade bestämt sig för att han, oavsett vilka sakuppgifter som kom i dagen, på ett lämpligt sätt skulle märka Carl Bildt. Detta bestyrks ytterligare av att statsministern icke fäste vikt vid de tillrättalägganden som Bildt gjorde till statsministerns egen pressekreterare, Hans Dahlgren.

Statsministern hade alltså inte något intresse av att fakta kom i dagen. Sådana skulle nämligen kunna äventyra det uttalande han ville göra mot Carl Bildt. Inget annat statsråd vågade uppenbarligen heller protestera. De i Palmes omgivning som visste om att det fanns felaktigheter eller risk för sådana i den föreslagna kommunikén hade självfallet inget inflytande hos statsministern. De reducerades till ja-sägare.

Därefter drev statsministern igenom ett uttalande som innehöll felaktigheter – Bildt hade nämligen informerat om att han inte var med på den lunch som särskilt kritiserats i regeringens uttalande – och utan att den anklagade gavs rätt att försvara sig. Statsministern prackade alltså på regeringen ett uttalande som innehöll felaktigheter, trots att han dessförinnan hade fått ta del av det telegram från svenska ambassaden som jag nämnde. Statsministern struntade i det telegram som hade inkommit. Han struntade också i att sammanträffa med Carl Bildt för att reda upp eventuella missförstånd. Detta är naturligtvis allvarligt.

Frånsett den märkliga handläggningen, där statsministern mot bättre vetande lurade på regeringskollegerna ett uttalande mot en enskild person – ett unikt sådant – finns det anledning att mer principiellt fråga sig vad som var avsikten med uttalandet.

Avsikten var uppenbarligen inte att rätta till fakta i ärendet och presentera dessa korrekt för allmänheten. Det gällde tydligen att skrämma Bildt och andra som hade en från statsministern avvikande mening i utrikespolitiska

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

frågor, att skrämma dem till tystnad. Genom regeringsuttalandet skulle ett kraftigt slag riktas mot en av regeringens kritiker.

Nu blev det tvärtom. Det blev en rekyleffekt, som drabbade Olof Palme. Han och ingen annan är den store förloraren i Bildt-affären.

Men Olof Palme lyckades dess bättre inte skrämma någon annan än möjligen sina egna regeringskolleger. Regeringen skall inte lägga sig i resor som sker i korrekta former och med ett viktigt syfte, nämligen att låta företrädare för oppositionen skaffa sig den utrikespolitiska information som de behöver.

Fru talman! Sådana resor kommer att ske också i fortsättningen. I ett fritt land har oppositionen den rätten. Oppositionen skall inte skrämmas till tystnad. Enskilda riksdagsmän som har en avvikande uppfattning skall inte betraktas som dissidenter.

Det som hänt i samband med riksdagsman Carl Bildts USA-resa har visat hur statsministern styr landet, hur hans personliga sympatier och antipatier tillåts påverka regeringsbeslut och hur strävan att komma åt politiska motståndare får ta överhand över strävan att presentera korrekta fakta i sådana här sammanhang.

Men också rent konstitutionellt har denna Palme-affär gett oss inblickar i statsministerns själsliv – inblickar som trots sin pikanta karaktär är djupt oroande. När statsministern vid konstitutionsutskottets utfrågning hävdar att det hade varit mer exceptionellt om han gjort ett uttalande mot Bildt än om hela regeringen gjorde det – som nu blev fallet – ja, då blir man verkligen betänksam. Enligt Olof Palme var åtgärden att låta hela regeringen ta uttalandet att hålla det på en "lämplig nivå", medan han också sade att det hade varit "mer exceptionellt" om han själv hade gjort uttalandet mot Carl Bildt.

Fru talman! Så vet då de socialdemokratiska statsråden sin plats. Först kommer statsministern, sedan regeringen i sin helhet. Det fattas väl bara att detta också skall skrivas in i regeringsformen. Det kanske kommer.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 5.

Anf. 50 BERTIL FISKESJÖ (c):

Fru talman! Jag vill först framhålla att jag åtminstone inte initialt kommer att ta upp någon utrikespolitisk diskussion. Jag vill bara säga att det enligt min uppfattning varit gott om onödiga och svärnotiverade övertoner från såväl socialdemokratiskt som moderat håll. Det är som om man på båda sidor ville ha ordentlig batalj utan att i sak riktigt kunna klargöra varför. Detta tror jag inte kan vara till gagn för landet. Omvärlden måste ju undra om det är slut med uppslutningen kring vår av tradition i allt väsentligt eniga utrikespolitik. Detta tror jag är olyckligt.

Vad gäller den fråga som vi här har att diskutera, dvs. rabaldret kring riksdagsman Bildts beryktade resa till USA i maj 1983, så har utskottet rätt grundligt undersökt vad som förekommit. Den slutsats som jag måste dra av tillgängligt material är att det inte finns någon grund för de beskyllningar som riktats mot honom. Han har snarast varit extremt försiktig i så måtto att han

tycks ha haft med sig ambassadtjänstemän vid alla de samtal han fört med företrädare för olika amerikanska organ. Det har i varje fall inte framkommit av materialet att han föllt i något avseende förgripliga yttranden vid dessa kontakter, och inte heller i de rapporter som ambassadtjänstemän lämnat har jag kunnat spåra någon kritik.

Med hänsyn till detta tycker jag att regeringens och statsministerns reaktioner är rätt märkliga. Särskilt anmärkningsvärt är det att regeringen fördömde resan i en officiell regeringsdeklaration. En sådan här regeringsdeklaration mot en enskild riksdagsman måste vara något helt unikt. Låt oss hoppas att den förblir unik. Utskottsmajoriteten, som uppenbarligen är rätt besvärad i denna fråga, försöker skylta över det hela med att regeringen minsann tar uttalanden i alla möjliga ärenden. Det är riktigt. Men vad har det med den här saken att göra? Det är den fråga man måste ställa till utskottsmajoritetens talesmän.

Från riksdagens synpunkt tycker jag dessutom att det är mycket viktigt att reagera mot regeringens handlingsätt. I vidare mening kan man se det såsom ytterligare ett utslag till alla andra av att regeringen tydligen tycker sig ha en kontrollfunktion gentemot riksdagen.

Det får varken vara så att en riksdagsman skall behöva tillstånd av regeringen för att resa utomlands och träffa folk eller att riksdagsmän skall vara ålagda någon slags rapporteringskyldighet till regeringen. Såväl statsråd som riksdagsmän måste enligt min mening ha full frihet att resa vart de vill och på eget ansvar samtala med vem de vill. Det måste snarast anses som berömvärt att riksdagens ledamöter genom studieresor av olika slag håller sig underrättade om vad som händer i världen. Det skulle vara ytterst olyckligt, om regeringsuttalandet skulle innebära något slags omvänt prejudikat härvidlag.

Fru talman! Med detta yrkar jag bifall till reservation 5.

Anf. 51 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Eftersom det är en dechargedebatt, föredrar jag att så ofta jag kan erinra om regeringsformen. I denna står som bekant att all makt i Sverige utgår från folket, att riksdagen är folkets främsta företrädare och att regeringen styr riket och är ansvarig inför riksdagen. Såsom jag har sagt tidigare i dag är det alltså inte tvärtom. Nu har Palmeregeringen i denna sin egenskap eller rättare sagt under sken av denna sin egenskap fattat ett s. k. beslut att göra ett uttalande angående riksdagsman Carl Bildts Amerikaresa förra året och i mycket hårda ordalag fördömt hans agerande.

Man kan, fru talman, alltid diskutera vad som är gott omdöme eller inte. Men om man tycker att något inte är gott omdöme, skall man ändå komma ihåg att det inte är straffbart att ha dåligt omdöme. Man bör också, i fall man beskyller någon för dåligt omdöme, åtminstone själv ha så gott omdöme att man håller sig till fakta och verkligen tar reda på dem, innan man gör sak av en fråga. Men när en hel regering – eller en halv, ingen vet riktigt – på sin ordförandes initiativ fördömer en enskild riksdagsledamot och dessutom gör det på delvis felaktiga sakuppgifter är det allvarligt. Då har regeringsmakten

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

missuppfattat vad regeringsmakten skall användas till.

Vi kan ha olika åsikter om det lämpliga i att en ledamot av ubåtskommis- sionen reser till Washington någon dag efter det att kommissionens rapport har kommit ut, men man måste då också ställa sig frågan: Hur lång tid borde Carl Bildt ha väntat – en vecka, en månad, tre månader eller ett år? När får han resa till Amerika? Får han inte resa dit, därför att han har varit med i ubåtskommissionen? Naturligtvis kan en sådan resa uppfattas som en strävan att skvallra i skolan, och det kan vara irriterande. Men om regeringen då öppet demonstrerar sin irritation under former som är minst sagt uppseende- väckande, uppstår också frågan: Hur uppfattas det av den stat som faktiskt enligt en enig ubåtskommission har kränkt vår neutralitet? Det är faktiskt en fråga som statsministern och de i regeringen som deltog i beslutet hade bort ställa sig själva, innan de gick ut med ett offentligt fördomande. Härtill kommer att en svensk riksdagsledmot faktiskt har frihet att säga vad han vill och resa vart han vill. Det finns som bekant länder där det inte är möjligt. Där vill väl ändå ingen av oss höra hemma.

Fru talman! Självklart får Olof Palme i sin egenskap av ordförande i socialdemokratiska partiet angripa vilken riksdagsledamot som helst för dennes politiska agerande. Men Sveriges regering skall inte kollektivt i regeringens namn kritisera enskilda riksdagsledamöter. Det är, som jag sade, riksdagen som kontrollerar regeringen – inte tvärtom.

Fru talman! Jag yrkar bifall till reservation 5.

Anf. 52 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Jag skall söka undvika upprepningar av det faktiska omstän- digheterna kring vår riksdagskollega Carl Bildts resa till Washington i omedelbar anslutning till det arbete med ubåtsskyddskommissionens rapport som vi båda deltog i.

Jag vill hänvisa till reciten i utskottsbetänkandet och de bilagor som har redovisats från Carl Bildt själv och statsrådsberedningen samt de redogörel- ser som återfinns i de utfrågningar som vi har haft med statsminister Olof Palme och med Carl Bildt.

Jag vill bara plocka ut tre länkar i händelsekedjan.

Vid sammanträdet med utrikesnämnden den 20 maj 1983 uttalade statsministern en erinran mot Carl Bildts resa. Vi har från protokollet tagit del av vad som då skedde. Olof Palme sade att han inte lade sig i vad svenska oppositionsriksdagsmän gjorde men tyckte att det inte var omdömesgillt av en ledamot av ubåtsskyddskommissionen att nästan innan bläcket hunnit torka på rapportens papper bege sig till Washington och samtala med företrädare för den amerikanska försvarsmakten.

Att döma av protokollet synes Carl Bildt inte vid detta tillfälle, inför kungen och övriga nämndledamöter, ha känt sig särskilt tilltufsad. Han sade sig själv vilja avgöra om han skulle underställa statsministerns kansli sina reseplaner och tillade något ironiskt om att han var smickrad över uppmärk- samheten.

Redan då stod det klart att Olof Palme inte ville förbjuda någon resa – än

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.**Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

mindre hade planer på åtgärder som, som det står i reservationen, "riktar sig mot en enskild riksdagsledamots helt rättsenliga förehavanden". Den milda reprimanden handlade om det olämpliga i att en ledamot av ubåtsskyddskommissionen som haft en sådan grannliga uppgift, omedelbart efter rapportens överlämnande skulle resa till USA för säkerhetspolitiska samtal. Detta var vad som utspelade sig innanför utrikesnämndens slutna dörrar.

Den som först agerade inför offentligheten av dramats två huvudpersoner var den moderate riksdagsmannen själv – det var nästa sak jag ville kommentera. Och Carl Bildt var verkligen inte försiktig i valet av uttrycksätt. Med anledning av artiklar om utrikesnämndens sammanträde anklagade han den svenske regeringschefen för medeltida debattmetoder och svinaktigt uppträdande, för att plocka ut ett par av de grova invektiv som vår affärs huvudperson spred omkring sig med personlig adress till landets regeringschef. Kom ihåg att vad som då hänt var att statsministern inte sagt ett enda ord offentligt. Vad som förevarit från hans sida var den under utrikesnämndens sammanträde framförda milda reprimanden mot Carl Bildts resa.

Då är det inte så mycket att undra över att Carl Bildts anklagelser kom upp vid beredningssammanträden med regeringen och att statsrådskollegorna slöt upp bakom sin statsminister.

Det är inte konstitutionsutskottets uppgift att värdera nivån på den politiska debatten. Men utan tvivel hade tillkomsten av det regeringsuttalande som reservanterna anmärker på ett klart samband med Carl Bildts vildsinta angrepp.

Vad gäller regeringsuttalandets formella sida – det är den tredje fråga jag tar upp – så är det ingalunda unikt. I reservationen sägs att det t. ex. är oklart om regeringen i dess helhet står bakom uttalandet. Mot detta kan invändas att skilda regeringar gjort uttalanden i ett stort antal frågor utan att något formellt regeringsbeslut har fattats.

Inte heller finns det något underlag för Anders Björcks resonemang – och som jag uppfattar det även Bertil Fiskesjös – att regeringen velat skapa något slags prejudikat för att kontrollera enskilda riksdagsledamöters rättsenliga förehavanden. Det tror jag f. ö. vore en helt hopplös uppgift, om jag rätt känner de svenska riksdagsmännens krav på självständighet.

Utskottet har i stället uppfattat uttalandet som en bedömning av lämpligheten av resan i det speciella fallet och vid den speciella tidpunkten. Därvid synes regeringen ha haft uppfattningen att riksdagsman Bildt såsom medlem av ubåtsskyddskommissionen inte borde ha företagit resan i omedelbar anslutning till dess rapports publicering, eftersom Sverige då befann sig i ett känsligt utrikespolitiskt läge i förhållande till Sovjetunionen. Att det skulle vara något konstitutionellt fel att ge till känna en sådan kollektiv opinionsyttring från regeringens sida kan jag inte finna.

Sammanfattningsvis anser jag inte att den s. k. Bildtaffären är något konstitutionellt ärende. Politiskt var det dock lätt att uppfatta Carl Bildts rallarsvingar i pressen som uttryck för en önskan hos grupper till höger att till varje pris uppnå konfrontation på utrikes- och försvarspolitikens område.

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamoten
Carl Bildts resa
till USA*

Det är kanske också en förklaring till den affektfyllda atmosfär som omger detta ärende.

Anf. 53 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Olle Svensson kritiserar ordval och vändningar. Om herr Svensson är ute efter att få den typen av saker diskuterade, har han ett rikt arbetsmaterial om han någon gång ägnade sig åt sin egen partiordförande. Det lilla herr Bildt har presterat i den här vägen är ett intet mot den typ av rallarsvingar som ständigt kommer från statsministern mot olika personer. I ett uttalande som för några dagar sedan återgavs i en i Stockholm utkommande tidning användes ordet "fåhundar" om en del av hans politiska motståndare. Det är den typen av debattmetoder som landets statsminister använder sig av. Jag tycker nog att Olle Svensson skall ta det litet lugnt när han beskyller Carl Bildt för att använda sig av rallarsvingar

Vad det i stället handlar om, fru talman, är att statsministern var utomordentligt irriterad över att Carl Bildt i ett antal debatter hade lyckats bra. Det intressanta är ju också att efter det sammanträde som hölls i utrikesnämnden kunde man plötsligt i Dagens Nyheter läsa om hur kraftfullt statsministern hade läxat upp Carl Bildt. Där var det inte fråga om någon mild reprimand. Det är underligt att detta, som var den kraftigaste läckan på många år från utrikesnämnden, icke föranledde statsministern att gå ut och i kraftfulla ordalag ta avstånd från dem som läckte från just detta nämndsammanträde.

Det intressanta är faktiskt inte debattnivån. Det som sagts i denna affär är nämligen inte mer märkvärdigt än vad jag just har visat sägs i andra sammanhang. Men andra hårda politiska debatter leder mig veterligt inte till att regeringen gör ett unikt uttalande riktat mot en enda person. Jag vill fråga Olle Svensson om han kan ge något annat exempel på att missnöjet med debattnivån har lett till att man gör ett sådant här uttalande.

Jag vill också ställa ett par andra frågor – fakta måste ju komma på bordet, och det är angeläget att få ett klarläggande just från konstitutionsutskottets ordförande i denna viktiga fråga, som ytterst rör riksdagens ledamöters möjligheter att arbeta politiskt: Vad är rimligt, Olle Svensson, när det gäller statsministern? Är det att vägra ta emot Carl Bildt när denne ville tala med statsministern för att göra några tillrättalägganden – tillrättalägganden som var alldeles uppenbart nödvändiga i denna upphetsade situation?

Min andra fråga till Olle Svensson: Är det uttalande, som regeringen gjorde, korrekt i sak? Har Carl Bildt varit med på den lunch som kritiseras i uttalandet eller inte?

Min tredje fråga: Kan Olle Svensson bekräfta inför kammaren att den svenska ambassaden i ett telegram, som nådde statsministern två dagar innan han drev igenom uttalandet, klart och otvetydigt konstaterade att riksdagsman Carl Bildt under sitt besök på intet sätt gått utöver den officiella delen av ubåtsskyddskommissionens rapport?

Detta är tre frågor som jag tänker upprepa till herr Svensson så länge jag har tekniska möjligheter till det i denna kammare, om vi inte får ett klart besked.

Anf. 54 BERTIL FISKESJÖ (c):

Fru talman! Jag blev något konfunderad när jag hörde Olle Svenssons anförande. Om jag tolkade honom rätt var det enligt hans mening inte själva omständigheten att Carl Bildt åkte till Washington som gjorde att den fördömande regeringsdeklarationen var välmotiverad. Det som Olle Svensson tycks mena motiverade det här fördömandet var i stället att en riksdagsman i hastigt mod använde ungefär samma språk som Olof Palme brukar använda i debatterna med sina motståndare. Jag tycker att argumenteringen på den socialdemokratiska sidan i den här frågan blir alltmer bedrövlig. Erkänn i stället att det här var ett olyckligt, omotiverat sätt att använda regeringsmakten för att komma åt en enskild riksdagsman! Det skulle vara den lyckligaste upplösningen på den här affären.

Anf. 55 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Jag skall gärna svara på Anders Björcks tre frågor. Den första gällde varför statsministern vägrade att ta emot Carl Bildt. Det framgår av utfrågningen att viljan att samtala med statsministern hade föregåtts av uttalande i pressen från Carl Bildts sida, där han talat om att Palmes metod att fara ut i vildsinta anklagelser är en medeltida debattmetod, ett svinaktigt försök av Palme att skrämma honom till tystnad. Han fortsatte: "Skitprat – Palme försöker skrämma oss till tystnad. Olof Palme eller hans kansli måste ha släppt ut detta för att undergräva allt förtroende och i fortsättningen försvåra allt meningsfullt samarbete."

Detta var introduktionen till begäran om samtal. Olof Palme svarade: Först får Carl Bildt be om ursäkt för de tillvitelser han riktat mot landets regeringschef, sedan kan jag överväga att ta emot honom.

Det andra som Anders Björck frågade om gällde huruvida de beskrivningar som gjorts beträffande Carl Bildts besök i Washington var korrekta.

På detta vill jag svara att denna kritik inte gäller själva uppläggningsresan, utan kritiken mot Carl Bildt gäller att han strax efter slutförandet av det grannliga uppdraget i ubåtsskyddskommittén som han fått av regeringen – jag har själv tillhört ubåtsskyddskommittén och vet hur grannliga den uppgiften var – reste till USA och samtalade med företrädare för den militära säkerhetstjänsten där. Det var alltså själva tidpunkten för resan som statsministern vände sig emot.

Sedan frågade Anders Björck om det var korrekta uppgifter i regeringsmeddelandet. Jag vill svara: Det gjordes ett försök att före regeringsuttalandet kolla vad som hade hänt. Nu står uppgift mot uppgift på en enda punkt. Avsikten var självfallet att ge en så korrekt bild som möjligt av vad som hade inträffat.

Det har inte riktats någon avgörande invändning mot Bildts samtal under USA-besöket. Den avgörande invändningen var att han reste vid olämplig tidpunkt. Då vi befann oss i ett utrikespolitiskt känsligt förhållande till Sovjetunionen reste han över till den andra supermakten. Jag vill fråga: Tänk om vi hade haft en konflikt med Amerika och någon rest i väg till Sovjetunionen och diskuterat med företrädare för KGB – vilket liv hade det

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
övning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

då inte blivit! Jag tycker att en neutral stat och dess företrädare bör vara försiktig i dessa sammanhang. – Det är den kritiken vi riktar mot Carl Bildt.

Anf. 56 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Det här är faktiskt ganska bedrövligt! I målet finns klara och otvetydiga fakta när det gäller vad som har hänt och vad som inte har hänt. I stället för att resonera utifrån dessa fakta låtsas konstitutionsutskottets ordförande i överdrivet partipolitiskt nit som om statsministern inte gjort sig skyldig till minsta lilla felbedömning! Detta är inte rimligt. Det skadar naturligtvis bara konstitutionsutskottet att dess ordförande inte ens är beredd att diskutera ovedersägliga fakta.

Låt oss titta litet på vad som verkligen hände!

Det hade förekommit en debatt mellan statsministern och Carl Bildt, och det hade fällt en del hårda ord. Men detta behöver inte föranleda ett regeringsuttalande, vilket är unikt; något sådant har inte tidigare gjorts. Menar Olle Svensson att det är naturligt för statsministern att varje gång någon använder hårda ord mot denne driva igenom uttalanden i regeringen, riktade mot den personen? Det kan naturligtvis inte vara rimligt.

Om det här har föregåtts av uttalanden i pressen eller inte har faktiskt inte med saken att göra. Jag frågade konstitutionsutskottets ordförande om han ansåg det rimligt att statsministern inte tog emot Carl Bildt. Såvitt jag kan förstå av hans svar ansåg han att det var rimligt att statsministern vägrade ta emot den riksdagsledamot som var föremål för kritik och som ansåg att han hade sakuppgifter att tillföra och missförstånd att reda ut. Enligt Olle Svensson skulle riksdagsmannen be statsministern om ursäkt innan han fick audiens hos högst densamme. Statsministern sade själv i utfrågningen: ”Ja, det är alldeles korrekt” – alltså att han inte tog emot Carl Bildt. ”Innan han offentligt hade tagit avstånd från sina beskyllningar fann jag ingen anledning att ta emot honom, och det hade han klart för sig.”

Det här är ju ett utslag av – jag höll på att säga kejsarvansinne, för att använda en term som brukar förekomma i de här sammanhangen. Man skall be om ursäkt innan man får besöka statsministern i ett angeläget ärende, där man själv är föremål för diverse anklagelser. Och detta ställer sig konstitutionsutskottets ordförande bakom! Trots att statsministerns statssekreterare tyckte att ett sammanträffande var rimligt, trots att försvarsministern föreslog ett sådant samtal, uppträder Olle Svensson här till försvar för vad som uppenbarligen är rena absurditeter.

Konstitutionsutskottets ordförande säger också att uttalandet bara gällde tidpunkten för Carl Bildts resa. Men det sägs ju ingenting om detta i uttalandet. Det är inte tidpunkten man kritiserar i regeringsuttalandet. Man kritiserar de samtal som Carl Bildt har fört, de samtal som enligt svenska ambassaden i Washington på intet sätt gick utöver vad som var offentligt. Om det nu var tidpunkten man kritiserade, varför tryckte man då inte på det i regeringsuttalandet?

Sedan säger konstitutionsutskottets ordförande: Jo då, visst gjorde man försök att kontrollera fakta. Men det var ju det man inte gjorde! Man vägrade

att ta emot Carl Bildt, och när han framhöll för statsministerns pressekreterare Hans Dahlgren att den lunch där det skulle ha fällits förgripliga uttalanden var en lunch som han inte hade deltagit i, då fick det ingen som helst effekt, utan påståendet återfinns, felaktigt, i regeringsuttalandet. Detta, fru talman, är orimligt, och jag vill hålla med en föregående talare som sade att det bästa hade nog ändå varit, också ur socialdemokratisk synpunkt, om man erkände att här har skett någonting överilat och sedan drog ett streck över hela affären. Men i stället väljer man att i blindo försvara sin partiordförande.

Anf. 57 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Jag kan inte underlåta att säga att jag tycker att den här inrikespolitiska debatten om en utrikespolitisk fråga inte är särskilt lycklig för landet. Det hade varit bättre om vi hade sluppit föra den. Vi är tvungna att föra den på grund av regeringens agerande. Men vi skall kanske försöka lugna ner den något. Ibland påminner den om en storm i ett vattenglas. Ibland får jag för mig att det utdelas sådana rallarsvingar även här i kammaren som andra herrar just har beskyllts för.

Men jag skulle ändå mycket gärna vilja fråga Olle Svensson – och det är en fråga som jag redan ställt från talarstolen: När skulle Carl Bildt ha kunnat åka? En vecka efteråt, en månad, tre månader eller ett år efteråt? När anser majoriteten att han kunde få åka, ostraffad av regeringen?

Anf. 58 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Anders Björcks tonläge får väl förklaras av att jag svarade på hans frågor redan i mitt första inlägg. Jag svarade på samtliga tre frågor mycket noggrant, och hans replik innebär inte någon dementi på att jag har gett dessa svar.

Låt mig slutligen knyta an till regeringsuttalandets huvudpunkt, som är följande: "Enligt regeringens uppfattning måste det anses vara synnerligen omdömeslöst att en ledamot av ubåtskyddskommissionen i ett känsligt utrikespolitiskt läge sammanträffar med den andra supermaktens militära underrättelsetjänst." Jag står fast vid detta, och jag kan till det knyta också ett svar till Karin Ahrland. I just det känsliga utrikespolitiska läge som uppstod då ubåtskyddskommissionen utpekade Sovjetunionen som inkräktare på svenskt territorium borde inte en av regeringen utsedd ledamot ha företagit denna resa.

Anf. 59 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Olle Svensson har tyvärr inte svarat på mina frågor, och jag vill därför upprepa dem.

Anser Olle Svensson det vara rimligt av statsministern att kräva en ursäkt av Carl Bildt innan han tog emot honom? Det är den första frågan, och den går att besvara med ett ja eller ett nej.

Min andra fråga var: Är regeringsuttalandet i sak korrekt, eller innehåller det uppgifter som är felaktiga och som hade påpekats innan det antogs av Carl Bildt? Det går också att svara ett ja eller nej på den frågan.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Den tredje fråga som jag ställde och som Olle Svensson alls icke besvarade var: Kan Olle Svensson bekräfta att svenska ambassaden i Washington skickade ett telegram, som nådde statsministern två dagar innan regeringsuttalandet gjordes och som klart utsade att Carl Bildt på intet sätt hade gått utöver den officiella utbåtsskyddskommissionens rapport?

Jag tror, fru talman, att ett klart svar på dessa tre frågor skulle vara bra.

Anf. 60 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Jag får erinra om att det känsliga utrikespolitiska läget har varat mycket länge. Det är inte förrän i dagarna som Sveriges riksdag har tackat ja till en inbjudan att åka till Sovjet, eftersom det här läget numera anses vara överkommet. Skulle det innebära att ingen ledamot av riksdagen finge åka till USA förrän nu? Det kan väl ändå inte Olle Svensson mena.

Anf. 61 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Karin Ahrland kan väl ändå inte förneka att just i det läge då statsministern hade överlämnat en protestnot till Sovjetunionen med anledning av ubåtsskyddskommissionens rapport var det speciellt känsligt och att det var omdömeslöst av en ledamot av kommissionen att någon dag efteråt fara över Atlanten och sammanträffa med företrädare för den andra supermaktens underrättelsetjänst.

Sedan vidhåller jag att jag har svarat på alla tre frågorna. Det kommer att framgå av protokollet, men jag kan upprepa svaren. Anders Björck har kanske koncentrerat sig på att konstruera formuleringar där han tillvitar Palme att vilja märka Carl Bildt och på att diskutera Olof Palmes själsliv och sådant. Tydligt är han så fångad av detta att han inte kan lyssna på debatten.

Beträffande ursäkten sade jag att Carl Bildt gjorde ingen bra introduktion för att komma till statsministern genom att göra dessa vildsinta angrepp. Jag tycker att det hade varit rimligt att be om ursäkt för dem innan han anhållit om att få träffa statsministern. Då hade han säkert blivit mottagen.

Regeringsmeddelandet är såvitt jag förstår korrekt i sina huvuddrag. Finns det någon felaktig uppgift, så berör den ingenting av det som är väsentligt i kritiken mot Bildts resa. Ett försök gjordes att få en korrekt version genom ett samtal mellan en som jag tycker mycket tillförlitlig person, nämligen Hans Dahlgren, och Bildt.

Beträffande rapporten vill jag säga att skall vi ha förhör inför utskottet, bör vi väl också ta hänsyn till vad som sägs under utfrågningarna. Olof Palme sade att han ansåg det fullt naturligt att svenska ambassaden betjänade Carl Bildt under hans besök, att man ställer upp som serviceorgan för riksdagsmän. Olof Palme har aldrig hävdad, säger han, att Bildt under besöket i Washington sagt något förgripligt. Det var själva resan som en symbolhandling, i omedelbar anslutning till avlämnandet av ubåtsskyddskommissionens rapport, som kritiserades. Det var bakgrunden till regeringsuttalandet.

Anf. 62 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Det här är intressant. Då kan vi konstatera att konstitutionsutskottets ordförande anser att Carl Bildt borde ha bätt statsministern om ursäkt innan han fick äran att träffa statsministern för att lämna viktiga upplysningar om den resa som statsministern hade kritiserat inför utrikesnämnden. Jag tycker att det är beklagligt att konstitutionsutskottets ordförande ställt sig bakom den typen av krav i en demokrati.

Vidare gör nu utskottets ordförande en reträtt. Han säger att regeringsutlandet var korrekt i sina huvuddrag. Det innebär att han erkänner att det förekom felaktigheter. Det finns alltså felaktigheter i ett unikt regeringsuttalande, felaktigheter som inte hade behövt finnas där om statsministern tagit emot Carl Bildt dessförinnan.

På den tredje punkten svarar fortfarande inte Olle Svensson. Vad jag frågade om, och det var andra gången, var om Olle Svensson kunde bekräfta att utskottet har fått del av ett telegram från svenska ambassaden i Washington som avslutas med att ambassaden, som hade haft del av ubåtsskyddskommissionens rapport, kunnat konstatera att Carl Bildt på intet sätt gått utanför den officiella versionen eller på något annat sätt uppträtt olämpligt.

Avslutningsvis, fru talman: Olle Svensson sade just att det enda som statsministern hade kritiserat och det enda som regeringen kritiserat var själva resan som en symbolhandling. Det är inte sant. Det är bara att läsa i regeringens eget uttalande – jag skall citera en enda mening.

”Det måste anses synnerligen omdömeslöst att en ledamot av ubåtsskyddskommissionen i Washington medverkar i diskussioner om dels på vad sätt som Sverige bör bekämpa sovjetiska ubåtar, dels vilka politiska åtgärder som vårt land skall vidta visavi Sovjetunionen.”

Där talas inte om resan som en symbolhandling. Det talas om ett samtal som Carl Bildt uppenbarligen inte ens har deltagit i.

Fru talman! Jag tycker att detta är en utomordentligt avslöjande debatt.

Anf. 63 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Jag har inte påstått att det var vare sig omdömeslöst eller omdömesgillt av Carl Bildt att resa. Det är regeringens omdöme som vi diskuterar i denna debatt, inte Carl Bildts. Det är regeringens omdöme som vi granskar. Jag har försökt säga att det kanske inte var särskilt omdömesgillt av regeringen att officiellt klandra en svensk riksdagsledamot så att en supermakt som hade gjort intrång kunde höra det. Detta var enligt min uppfattning inte bra för landet.

Anf. 64 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Jag hänvisar till protokollet. Jag har svarat på Anders Björcks frågor redan från första början.

Jag vill avsluta med en sista randanmärkning. I reservationen står det att kommunikén innehåller felaktigheter. Detta bygger på Carl Bildts uttalande och är alltså en partsinlaga inför utskottet. Det finns en motsatt uppfattning från den andra samtalspartnern.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Riksdagsledamo-
ten Carl Bildts resa
till USA*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Anf. 65 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Vi kommer kanske inte längre. Olle Svensson har inte talat om telegrammet från ambassaden i Washington som jag nu tre gånger har frågat om. Det fritar Bildt från att ha gjort något olämpligt.

Dessutom skulle det finnas några felaktigheter i Carl Bildts version av vad som har hänt. Om så hade varit fallet skulle det ha varit bra om man hade försökt belägga det. Några sådana försök har inte gjorts – tvärtom har man vägrat att tala med Carl Bildt.

Jag tror att en förnyad undersökning på detta område kommer att visa att Carl Bildt har haft rätt.

Anf. 66 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Anders Björck lyssnar inte. Jag sade förut att anklagelser inte har riktats mot Carl Bildt för att han skulle ha sagt något olämpligt vid något tillfälle under sitt besök i USA. Anklagelser har riktats mot honom för att han företog resan vid en olämplig tidpunkt.

Anf. 67 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Riksdagsledamoten Carl Bildts resa till USA anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 13: Viss utrikespolitisk rapportering.

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

Anf. 68 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Även detta ärende handlar om en affär där statsminister Palme är direkt inblandad. Ärendet ger en intressant belysning av bristen på förtroende från statsministerns sida för utrikesministern och för hela utrikesdepartementet. Detta är inget nytt, men det inträffade visar klart hur allvarligt läget är.

Bakgrunden är ubåtsskyddskommissionens rapport, som offentliggjordes den 26 april 1983. Den föranledde en kraftig protestnot från den svenska regeringen till Sovjetunionen. Denna not var unik genom sitt direkta fördömande av den kränkning som ägt rum av svenskt sjöterritorium och där Sovjetunionen direkt utpekades. Så långt var det inget att anmärka på det svenska uppträdandet. Det bestämda språket i noten var utmärkt.

De tidningsuppgifter som framkom under hösten 1983 om att man vid sidan av den officiella protestnoten hade framfört ett mildare budskap till Sovjet väckte helt naturligt ett stort intresse. Uppgifterna gick ut på att den svenska FN-ambassadören Anders Ferm hade fått i uppgift att mildra den hårda officiella kritiken.

Med det sinne för dramatiska effekter som är Olof Palmes eget framträdde han i Magasinet i TV den 7 december och antydde att han från Anders Ferm hade fått information som vederlade kritiken om ett mildare inofficiellt budskap. Det handlade uppenbarligen om ett brev som hade ankommit med kurirpost till UD den 26 maj, och detta hade direkt vidarebefordrats till statsministern. Det var alltså inte avsett för utrikesdepartementet; det var bara avsett för statsministerns egna ögon. Denne hade emellertid underlåtit

att diarieföra brevet, och någon diarieföring skedde inte heller förrän den 8 december – dagen efter det att statsministern hade viftat med brevet i TV.

Det intressanta var att brevet hade undanhållits utrikesministern och utrikesdepartementet. Ambassadören Ferm meddelade också i massmedia att han icke hyste förtroende för UD och gjorde det i vad man skulle kunna kalla oförlommerade ordalag. Han meddelade också att han föredrog att hålla direktkontakt med statsministern.

Olof Palme läste upp brevet i Magasinet den 9 december. Allmänheten fick intrycket att den upplästa delen av brevet utgjorde hela sanningen i frågan och att endast några ovidkommande detaljer var uteslutna. Brevets andra del har sedan genom en s. k. läcka kommit till allmänhetens kännedom. Jag vill gärna säga, fru talman, att jag tycker att det är beklagligt att detta blivit fallet med en hemligstämplad handling av känslig natur, men så har alltså skett. I detta läge må det vara tillåtet att konstatera att den andra delen av brevet ger en något annorlunda bild än den statsministern ville förmedla till svenska folket i sitt dramatiska TV-framträdande. Detta är icke acceptabelt.

Det finns, fru talman, med anledning av vad som hänt skäl att göra följande konstateranden.

För det första: Utrikesministern har medvetet, av såväl statsministern som FN-ambassadören Ferm, förhindrats att ta del av brevet om samtalen mellan de kända sovjetiska säkerhetspolitikerna Arbatov och Milstein.

För det andra: Detta bottnar i en strävan från statsministerns sida att driva utrikespolitik på egen hand, med förbigående av normala utrikespolitiska kanaler.

För det tredje: I brevet förs fram tankar på upprättandet av speciella förhandlingsrutiner som man inte förankrat hos eller ens informerat den svenska utrikesnämnden om innan de framfördes till Sovjetunionen via de personer som jag just nämnde.

För det fjärde: En handling offentliggörs bara till en del i TV, men man försöker samtidigt ge intrycket av att resten är något helt oväsentligt.

För det femte: Brevet blir mot bestämda regler liggande i ett halvår i statsministerns kassaskåp innan det diarieförs.

Fru talman! Handlingssättet styrker klart tendensen i herr Palmes utrikespolitik, nämligen att sköta så mycket som möjligt av de viktiga frågorna själv. Det framstår som ovedersägligt att han inte litar på den egna utrikesförvaltningen.

Fru talman! De borgerliga ledamöterna i konstitutionsutskottet är eniga om att det är anmärkningsvärda förhållanden som den s. k. Fermaffären har blottat vad gäller handläggningen av svensk utrikespolitik. Slutsatsen enligt de borgerliga ledamöterna är att granskningen föranleder utskottet att rikta kritik mot statsministern i ärendet.

Jag vet, fru talman, att historiska paralleller inte är särskilt gångbara i vår historielösa tid. Men det må ändå tillåtas mig att göra två sådana med utgångspunkt i Fermaffären.

Under ett tidigare århundrade talade man om den s. k. kabinettspolitiken,

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

som gick ut på ett konsekvent användande av vad som kallas hemlig diplomati. Endast ett litet antal människor var inblandade, och självfallet var öppenheten mot allmänheten minimal. Denna typ av politik bottnade i att man ansåg utrikespolitiken vara någonting särskilt. Man ansåg att det var statsledningens ensak att sköta den och att det inte fanns någon anledning att t. ex. låta ländernas parlament, sådana de nu var, medverka i utformningen av utrikespolitiken och att det inte heller fanns någon anledning att låta den parlamentariska representationen ens bli informerad om viktigare utrikespolitiska händelser.

Denna kabinettspolitik i Metternichs anda har Olof Palme nu slagit in på. Det var den ena parallellen.

Den andra parallellen är att en företrädare till Olof Palme, nämligen Hjalmar Branting, en gång i tiden förenade posterna som stats- och utrikesminister. Det var i början av 1920-talet. Han kallades på grund av detta "dubbelexcellensen". Nu är excellenstitlarna avskaffade för stats- och utrikesministrarna, och herr Palme är formellt inte utrikesminister. I realiteten är han dock lika mycket "dubbelexcellens" som Hjalmar Branting var i början av 1920-talet – men där upphör också likheterna. Vore det inte lika bra att formalisera detta förhållande? Någon ändring i sak skulle det knappast innebära, men det skulle skapa ökad ordning när det gäller handläggningen av utrikespolitiken inom regeringen Palme.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till reservationen 6.

Anf. 69 BERTIL FISKESJÖ (c):

Fru talman! Ur konstitutionell synpunkt gäller den s. k. Fermaffären regeringens hantering av en viktig diplomatisk rapport. Ambassadören Ferm hade på statsministerns uppdrag haft överläggning med ett par framstående representanter för Sovjet och rapporterade om vad han erfarit till statsministern. Denne läste enligt uppgift dokumentet och stoppade sedan in det i sitt kassaskåp. Han överlämnade det inte till UD, vilket hade varit naturligt, han visade det inte ens för utrikesministern. Utrikesministern yttrade själv – inte utan en viss ironi – när utskottet frågade honom om detta: "Brevet i dess helhet läste jag först sedan det återfunnits i statsministerns ficka och blivit mera allmänt bekant." Då hade det gått sex månader.

Detta ger ett slags blyxtbelysning av hur utrikespolitiska frågor kan hanteras.

Men Palme försummade också att registrera rapporten. Inför utskottet har han sagt att han får 15 000 brev om året och att alla registreras. Just denna rapport låg emellertid fördold för alla, även för registret, i månader.

Det var först när statsministern behövde den för ett av sina många TV-framträdanden som han erinrade sig att den fanns. Då tog han den med sig i fickan och viftade glatt med den för allt folket.

Till saken hör att ambassadören Ferm själv karakteriserade sin rapport som ett privatbrev, och han uppmanade Palme att förbjuda kopiering. I ett annat uttalande – som han inte förnekade – framhöll han att brevet borde stanna mellan honom och statsministern. "Ingen annan har jag förtroende

för", konstaterade han. "Ingen annan" måste enligt gängse språkbruk även innefatta utrikesministern, vilket också ger en blyxtbelysning av hur utrikesfrågor kan hanteras.

Hur ambassadören Ferm kunde beteckna sin rapport som ett privatbrev lyckades han aldrig klarlägga inför konstitutionsutskottet. En ambassadörsrapport kan rimligen inte vare sig betraktas eller behandlas som ett privatbrev. Den är en officiell handling.

Så småningom inte bara viftade Palme inför TV med det brev som varit så hemligt att det inte ens registrerats men som nu, för att än en gång citera utrikesministern, "återfunnits i statsministerns ficka". Han läste upp det i TV under stor dramatik – dvs. han gav intryck av att han läste upp det. I själva verket läste han bara upp halva brevet.

Något konstitutionellt förgrifligt är det inte att statsministern på detta sätt bryter hemligstämpeln, men nog var det förvånande. Inte heller är det något konstitutionellt förgrifligt att ge sken av att läsa upp hela brevet men bara läsa upp halva. Det var dock inte särskilt just mot alla TV-tittarna, som andäktigt följde statsministerns högläsning.

Utskottets majoritet är mild i sin kritik mot Palme. Det är av vikt, säger utskottsmajoriteten, "att diarieföringen av allmänna handlingar, även sekretessbelagda sådana, sker utan dröjsmål". Det har tidigare i debatten diskuterats tider. Frågan är om utskottsmajoriteten anser att en vecka eller en månad är acceptabla dröjsmål. I varje fall tycker man tydligen inte att sex månader är ett acceptabelt dröjsmål. Men det är inte bara av vikt att inkommande handlingar registreras. Det är en skyldighet, och det är nödvändigt bl. a. för att KU skall kunna fullgöra sina granskningsuppgifter.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 6.

Anf. 70 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Jag tvingas återigen påminna om regeringsformen och dess regler. I regeringsformens 7 kap., som handlar om regeringsarbetet, står det i 4 § att statsministern är ordförande vid regeringssammanträde och i 5 § att departementschef vid regeringssammanträde är föredragande i ärende som hör till hans departement. Därav framgår, vilket envar bör begripa, att i frågor som gäller Sveriges utrikespolitik är utrikesministern föredragande och därmed också beredande. Det är inte statsministern som är utrikesminister.

Om ett brev eller en rapport, som den s. k. Fermrapporten, vilken vi nu talar om, hamnar hos landets statsminister behöver han egentligen inte alls diarieföra handlingen. Han bör i stället omedelbart skicka den vidare till det departement där den hör hemma. Men det skall naturligtvis ske omedelbart, så att den blir diarieförd där. Om statsministern, av någon helt oförklarlig anledning, anser sig ha monopol på rapporten, måste han i varje fall lika fort låta diarieföra den. Det förhållandet att handlingen är sekretessbelagd och bör ligga i ett kassaskåp är inget skäl att undvika diarieföring, vilket hela konstitutionsutskottet är enigt om. Jag vill faktiskt tillägga att det är ännu viktigare att sekretessbelagda handlingar diarieförs ordentligt än att det sker

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

med öppna handlingar. Om det slarvas med diarieföringen av sekretessbelagda handlingar, finns det ingen möjlighet för någon behörig att kontrollera vad regeringen egentligen sysslar med.

Fru talman! Det finns många länder där presidenten är statschef och enligt landets grundlag har stor personlig makt. Vi kan läsa om det dagligen, t. ex. när det gäller USA, president Reagan och hans utrikespolitik. I USA är det statschefen som bestämmer väldigt mycket av utrikespolitiken, men så är det faktiskt inte i Sverige eller enligt vår regeringsform.

Man brukar ibland tala om s. k. ministerstyre, och på den punkten går det bra att föra en statsvetenskaplig debatt om vad som är tillåtet och vad som inte är tillåtet. Men vad vi nu kallar för statsministerstyre känner inte regeringsformen. Det är samtidigt minst sagt anmärkningsvärt att vi tycks ha två utrikesministrar i Sverige. Så stora är vi inte på världskartan att vi behöver det.

Utskottsmajoriteten försöker nu försvara regeringen med att utrikesnämnden har hållits informerad och att Fermrapporten offentliggjorts för att göra klart för den svenska allmänheten att regeringen inte kommit med dubbla budskap. Fru talman! Detta är den gamla historien om God dag-yxskaff – man svarar inte på rätt sak. Vi kan bara notera att majoriteten i varje fall inte ens försöker försvara det förhållandet att statsministern enväldigt sköter vissa utrikespolitiska frågor, och det är det som vi reserverar bl. a. har anmärkt på.

Jag yrkar bifall till reservation nr 6.

Anf. 71 OLLE SVENSSON (s):

Fru talman! Jag noterade att Karin Ahrlund och Bertil Fiskesjö i detta ärende höll sig till den konstitutionella granskningen och inte gjorde några utrikespolitiska utflykter.

Jag vill gärna bekräfta att majoriteten i fråga om registreringen av det brev som här diskuterats säger att diarieföringen av allmänna handlingar, och sekretessbelagda sådana, bör ske utan dröjsmål. Därom är vi eniga. Statsministern har inför utskottet uppgett att han får ett stort antal brev, ca 15 000 per år, men har ändå sagt att det är hans ambition att breven, då de berör offentliga angelägenheter, skall diarieföras. Det tycker också vi.

Om jag sedan får ta upp Bertil Fiskesjös resonemang, som gick ut på att Anders Ferm skulle ha betraktat sin rapport som ett privatbrev, vill jag genmäla att den tolkningen inte är förenlig med vad som upplysts inför utskottet om att brevet hos FN-delegationen vid avsändningen diariefördes såsom ett tjänstebrev.

Kritiken i reservationen mot statsministern för att han ägnat sig åt ett ärende som handlar om någonting så centralt som att hävda vår rätt att försvara svenskt territorium gentemot främmande inkräktare förstår jag ingenting av. I Karlskrona såg alla det som naturligt att statsminister Fälldin agerade i anslutning till den sovjetiska ubåtens grundstötning. Lika naturligt måste det väl vara för statsminister Palme att föra regeringens talan i den utomordentligt känsliga utrikespolitiska situation som uppstod då ubåtarnas

nationalitet utpekades. Instruktionerna till Anders Ferm att föra fram den officiella svenska ståndpunkten till Arbatov och Milstein hade samband med att dessa båda sovjetiska representanter deltagit i Palmekommissionen. Det var under sådana förhållanden också naturligt att Ferm rapporterade tillbaka direkt till statsministern, som omedelbart gav utrikesministern information om samtalens innebörd.

Under hösten 1983 förekom i massmedierna uppgifter om Fermers kontakter med Arbatov. Bl. a. hävdades att Ferm fått statsministerns uppdrag att mildra den kritik som den svenska regeringen officiellt gett uttryck för i sin protestnot till Sovjetunionen. På eftermiddagen den 9 december beslöt Palme att offentliggöra vissa delar av innehållet i rapporten, vilket skedde i televisionsprogrammet *Magasinet* samma kväll.

Publiceringen skedde efter samråd med utrikesministern och sedan Sovjetunionens chargé d'affaires underrättats. Utskottet har kommit fram till att det låg i landets nationella intresse att tillämpliga delar av brevet publicerades, även om det är en mycket ovanlig åtgärd att utdrag ur hemligstämplade handlingar offentliggörs av statsministern.

Motivet var följande. Regeringen hade haft en lång rad kontakter med Sovjetunionen på många plan och på många olika sätt. Vid dessa tillfällen hade, enligt vad statsministern uppgav för utskottet, budskapet varit detsamma som i den officiella protesten. Att det förhållit sig på så sätt har utrikesnämnden kontinuerligt underrättats om.

Det graverande med framför allt Svenska Dagbladets kampanj, till viss del uppbackad av några ledamöter av moderata samlingspartiet, var att man falskeligen försökte ge intryck av att regeringen förde fram något slags dubbelt budskap, ett karskt inför offentligheten och ett eftergivet i direktkontaktarna med de ryska representanterna.

Det var, som statsministern framhöll inför utskottet, utomordentligt angeläget att med all kraft ta död på denna falska propaganda och i stället visa att regeringen visserligen arbetar för att nå fram i många olika kanaler, men att budskapet är detsamma oberoende av kontaktform. Det visade sig åtminstone för en tid vara en utomordentligt effektiv metod att få slut på mytbildningen. T. o. m. Ulf Adelsohn sträckte vapen i utrikesnämnden. Att det efter *Expressens* publicering av brevet blev nya turer är en annan sak.

Inför utskottet har Anders Fermers brev redovisats i dess helhet. Ingen har ansett det nödvändigt att offentliggöra de delar som senare publicerades i *Expressen*. Denna nu kända del av brevet motsäger på intet sätt statsministerns bevisning att regeringen via alla kanaler bestämt och entydigt hävdat svenska nationella intressen i en utrikespolitiskt känslig situation. Därför finns det ingen anledning att rikta kritik mot statsministern i detta ärende.

Anf. 72 BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Fru talman! Jag vill bara rätta till en sak som Olle Svensson sade. Han sade att påståendet att Anders Ferm skulle ha karakteriserat sitt brev som ett privatbrev hade gendrivits vid utskottsutfrågningarna. Så är det inte. Det var också omöjligt för Anders Ferm att gendriva detta påstående, eftersom det i

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

den sedermera publicerade delen av brevet från honom till Olof Palme, som vi haft tillgång till i utskottet, ordagrant står följande:

”Jag skulle vara tacksam om Du ville förbjuda kopiering av detta brev. Det skulle vara utomordentligt obehagligt om ett privatbrev från mig till Dig mångfaldigades och cirkulerade bland tjänstmännen i utrikesförvaltningen ----.”

Brevet karakteriserades alltså som ett privatbrev, och man kan säga att det ända fram till registreringen behandlades som ett sådant av Olof Palme. Det är en av anledningarna till kritiken emot statsministern.

Anders Ferm sade vidare – och det anknyter till den senare del av brevet som jag läste upp – i ett uttalande i radion, som finns inspelat på band: ”Jag har inte förtroende för någon annan.” Därmed menade han statsministern.

Det var sålunda inte Ferns avsikt att rapporteringen över huvud taget skulle föras vidare till utrikesdepartementet. Det är den enda logiskt begripliga tolkning man kan göra av hans uttalande.

Anf. 73 KARIN AHRLAND (fp) replik:

Fru talman! Olle Svensson sade att han noterade – om jag minns rätt, sade han att han gjorde det med glädje – att vi i det här ärendet håller oss till den konstitutionella granskningen och inte diskuterar utrikespolitik. Jag måste faktiskt invända mot detta och säga att jag försöker att hålla mig till den konstitutionella granskningen i vartenda ärende. Det är just därför jag har gjort sak av och erinrat om de olika bestämmelser i grundlagarna som vi har kunnat åberopa i den här debatten. Jag har åberopat dem, om än inte paragraf för paragraf. Det kan ibland hända att jag av andra blivit utlockad på sådana områden som inte är direkt konstitutionella, men även regeringen glömmer ju ständigt konstitutionen, och då är det inte så underligt om vi emellanåt gör det här i debatten.

Olle Svensson menade att Olof Palme måste ha rätt att föra regeringens talan i en så utomordentligt allvarlig fråga. Det har jag aldrig bestritt, fru talman. Det jag invänt mot är att han för undan utrikesministern och inte ens håller föredraganden underrättad. Det är frågan om vem som skall vara föredragande som det handlar om i det här fallet.

Anf. 74 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Fru talman! Det är faktiskt en konstitutionellt intressant fråga, om en FN-ambassadör i sina viktiga utrikespolitiska kontakter med förbigående av utrikesministern tar instruktioner från statsministern och redovisar direkt till honom. Det är just den typen av frågor som konstitutionsutskottet skall granska.

Sedan är det naturligtvis också så, fru talman, att det är en intressant utrikespolitisk fråga, liksom en viktig inrikespolitisk fråga, vem i regeringen som egentligen bestämmer över utrikespolitiken.

Låt mig också säga att herr Svensson inte låter särskilt övertygande – och det gjorde inte heller statsministern – när han försvarar underlåtenheten att diarieföra brevet med att statsministern får 15 000 brev per år. Mig veterligt

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

får han inte 15 000 brev per år via speciell-kurirpost från FN-ambassaden i New York, varpå det står att innehållet är av utomordentligt känslig natur och avsett endast för statsministern personligen. Att ett sådant brev blir liggande ett halvår i statsministerns kassaskåp utan att diarieföras och att det diarieförs först sedan det blivit offentlig debatt om detsamma tycker jag är betecknande. Jag vet inte om det någonsin var meningen att brevet skulle diarieföras, men jag vågar ändå uttrycka en förmodan om att det kanske inte hade funnits i statsministerns diarium, om vi inte hade fått den här debatten.

Anf. 75 OLLE SVENSSON (s) replik:

Fru talman! Om man studerar utfrågningen – och det kan Bertil Fiskesjö göra litet noggrannare – finner man att Anders Ferm på särskild fråga svarat att brevet vid utsändningen diariefördes i FN-delegationen. Det är ett faktum att så skedde; den uppgiften har vi fått. Förhållandet är känt. Vi behöver inte diskutera diarieföringen mera i det här fallet. Det var ett fel som vi har kritiserat även från majoritetens sida. Vi kan möjligen diskutera ordvändningarna, men jag står bakom den kritiken.

Sedan får jag säga att man i flera av de här debatterna har gett en något onyanserad bild av vår statsminister. I inlägg efter inlägg har Anders Björck påpekat i dag hur inkompetent den svenske regeringschefen är. Jag överlämnar lugnt till kammaren och allmänheten att avgöra om Anders Björck riktigt växt in i den kappa som skulle göra honom trovärdig som inkompetensförklarare av Olof Palme. I det här fallet vill jag påpeka att Olof Palme som statsminister hade full anledning att syssla med detta ärende – att via en inofficiell kanal skapa klarhet om den svenska regeringens inställning och att försöka få fram ett budskap till Sovjetunionens regering. Det budskapet överensstämde med vad som hade sagts i den officiella protestnoten.

Anf. 76 BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Fru talman! Jag vill som slutreplik till Olle Svensson säga att det i Ferns brev klart står uttalat att han anger rapporten som ett privatbrev, och att han anger detta som ett motiv för att han över huvud taget inte vill att brevet skall visas för någon annan än Olof Palme och än mindre kopieras.

Anf. 77 ANDERS BJÖRCK (m) replik:

Fru talman! Jag har faktiskt aldrig – vare sig i den här debatten eller i någon annan debatt – beskyllt statsministern för att vara inkompetent. Jag tycker tvärtom att han i olika avseenden är utomordentligt kompetent. Jag har diskuterat om hans omdöme i vissa frågor är särskilt lyckat. Jag sade i mitt första anförande i dag t. o. m. att statsministern förutom den här bristen på omdöme och hans hetsiga humör hade lysande utförsåvör. Det är faktiskt ett vänligare uttalande om statsministern än vad herr Svensson har presterat i dag, och han har ändå gjort sitt bästa för att höja statsministern till skyarna.

Om någon uttalar sig onyanserat om statsministern eller någon beskyller honom för att vara onyanserad, kan det möjligen bero på att statsministern

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

själv inte är nyansernas mästare. Det tycker jag att de uttalanden från honom som vi har citerat här i dag faktiskt är belägg på.

Anf. 78 OLLE SVENSSON (s) replik:

Fru talman! Än en gång till Bertil Fiskesjö: Med tanke på att uttrycket privatbrev användes i Fermis rapport tillfrågades han om han själv ansåg det vara ett privatbrev. Det sade han att han inte gjorde – det var ett tjänstebrev, och då hänvisade han till registreringen i Förenta nationernas delegation.

Sedan vill jag inte diskutera så mycket i den här debatten vem som varit nyansernas mästare eller nyansernas klåpare.

Anf. 79 JÖRN SVENSSON (vpk):

Fru talman! Ärendet under denna punkt består egentligen av två konstitutionella frågor. Det är bara den ena – den mindre – som direkt framgår av handlingarna. Jag skall ta upp även den större.

Den mindre frågan rör sig kring Anders Fermis brev till Olof Palme. Det var ett brev som under en längre tid inte diariefördes. Så borde ha skett, och det noterar utskottet med rätta. Det är en kritik mot regeringen.

Men kring detta brev har sedan vissa politiska krafter i landet sökt blåsa upp en storm. Man har velat hävda, att regeringen för en dubbelbottnad politik gentemot den ena av världens ledande stormakter. Utåt för regeringen en skarp linje, menar man, internt visar man en efterlåten hållning.

Ett av de påstådda bevisen för detta har redan fått uppges. Påståendet att Olof Palme bara delgav utrikesnämnden ett avsnitt av Fermibrevet och förteget ett annat har kunnat avvisas.

Detta har nu inte hindrat att krafter inom och kring moderata samlingspartiet har fortsatt kampen för att misstänkliggöra regeringen. Med braskande utspel har man sökt göra gällande att regeringen mer eller mindre kryper för Sovjetunionen. För att underbygga denna kampanj åberopar man gång efter annan viktiga och ömtåliga handlingar, som på diverse vägar har läckt ut till pressen av personer, vilka har tillgång till dem i sin tjänsteutövning eller i sina uppdrag.

Vari består den konstitutionella aspekten på dessa händelser? Sverige har ett parlamentariskt system, majoritetsparlamentarism. Det betyder att man i riksdagen har regering och opposition. Det är regeringen som för utrikespolitik. Regeringen är ett kollektiv. Man kan inte tolka regeringsformen med sådan bokstavsjuridik att man säger att bara utrikesministern skall ha med utrikesfrågor att göra. Självklart skall just de mest kvalificerade utrikesfrågorna ligga naturligt till även för en regeringschef. Detta inte minst med tanke på att regeringschefen är överordnad utrikesministern och att regeringen handlar såsom ett kollektiv gentemot parlamentet och har ansvar såsom ett kollektiv.

För att riksdagen skall kunna utöva sin parlamentariska kontroll måste givetvis huvuddragen i regeringens utrikespolitik öppet redovisas. Nu finns, som alla människor vet, inom utrikespolitik och diplomati åtskilligt, som inte på detta sätt omedelbart kan redovisas fullt offentligt. I alla utrikesrelationer

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

finns moment som bygger på förtrolighet. Det måste ibland finnas kontakter av informellt slag, som inte offentliggörs inför allmänheten. Kabinettpolitik var detta på den tid då det inte fanns någon parlamentarisk insyn och inte någon parlamentarisk kontroll över regeringen. Vi hade då inte ett parlamentariskt system av den typ som vi nu har.

Det måste också understrykas att en regering i ett sådant mer förtroligt umgänge med främmande makters representanter för att rätt kunna företräda landets intressen måste ha möjlighet att välja en lämplig ton och ett lämpligt tillvägagångssätt. Den omständigheten att det råder en konflikt mellan två makter får ju inte utesluta att man via lämpliga kanaler ändå kan utbyta synpunkter på ett sansat och realistiskt sätt. Att göra så är normalt i all diplomati. Man kan rent av säga att diplomati vore omöjlig, om inte detta gick för sig. Det innebär dock inte på något sätt att man ger upp sin grundläggande position eller visar efterlåtenhet. Det innebär bara att man väljer ett yttre tillvägagångssätt, som också motparten kan acceptera och som eventuellt möjliggör att man trots den större konflikten kan diskutera angelägna problem. Alternativet är att enbart göra deklARATIONER för yttre konsumtion och upprepa sina grundläggande ståndpunkter utan att försöka få till stånd ändringar i en situation som man är missnöjd med eller upplever såsom ett problem för landet.

Nu har vi i Sverige ett särskilt organ för regeringsinformation om sådana mer interna ting. Utrikesnämnden finns för att möjliggöra en parlamentarisk insyn även i det mer förtroliga och interna arbete som är en nödvändig del av varje skapande diplomati stater emellan. Det nya konstitutionella problemet består däri att denna förtrolighet inte längre tycks vara möjlig. Den missbrukas för ett bestämt partipolitiskt syfte. Och här kommer vi in på ett problem, som berör politiska lojaliteter och uppfattningen av staten.

I ett parlamentariskt system av den svenska typen är regeringen ansvarig för utrikespolitiken. Den lagliga regeringen måste då kunna lita på att två saker är uppfyllda. Den ena är att sekretessbelagda handlingar inte läcks ut till offentligheten. Den andra är att vad politiker ur oppositionspartier får veta i förtrolighet också skall hållas förtroligt. Vad vi nu ser är däremot en helt annan situation. Sekretessbelagd och förtrolig information läcker systematiskt ut till massmedia. Det utläckta materialet används lika systematiskt av ett politiskt parti för att angripa regeringens utrikespolitik. Det existerar alltså både personer i statsapparaten, vilka har andra lojaliteter än mot denna stats legala ledning, och ett politiskt parti, som medvetet använder sig härav. Det finns alltså en stat i staten, ett särskilt maktetablissemang, som vill underminera regeringens utrikespolitik.

Som ett element i denna stat i staten framträder det moderata samlingspartiet eller rättare sagt kretsar inom detta parti.

Det är inte heller små ord som detta parti använder när man går till angrepp. Häromveckan stod unga sympatisörer till moderata samlingspartiet på Mynttorget med en banderoll. På den stod orden: Palme – Moskvas torped. När man nu säger att landets statsminister är torped åt en främmande stormakt, då menar man uppenbarligen att han i sin roll aktivt arbetar för

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss utrikespolitisk
rapportering*

denna stormakts intressen. Det är en ytterst grov beskyllning. Men ännu mer anmärkningsvärt är att företrädare för dem som för fram en sådan beskyllning anser det helt i sin ordning att sitta i utrikesnämnden och ta del av internt material om denna regerings utrikespolitik.

Därför är här det egentliga konstitutionella problemet inte så mycket Anders Ferns brev – utöver den nämnda diarieföringsfrågan. Det konstitutionella problemet gäller den stat i staten som här ånyo har stuckit upp huvudet och som visar att det finns andra lojaliteter och andra syften än dem som ryms inom det parlamentariska och demokratiska ansvarssystemet.

Därför vill jag gärna fråga den moderate företrädaren i denna debatt följande:

Anser han att systematiskt utlämnande av sekretessbelagt material av utrikespolitiska frågor är en form för att driva politik som gagnar landets intressen utåt?

Anser han att de som är representerade i utrikesnämnden bör var trogna den förtrolighet som är ramen kring den förtroliga information man där får?

Anser han, till sist, att statsminister Olof Palme är Moskvas torped?

Jag tror att det är särskilt viktigt att svaret på denna sista fråga blir klart och entydigt och inte fullt av dialektiska undanflykter.

Anf. 80 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Jag vill bara erinra om att debatten gäller riksdagens granskning av regeringens ämbetsutövning.

Anf. 81 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Jag instämmer i fru talmannens påpekande – vi skall ju inte ha en utrikespolitisk debatt nu. Men jag skall gärna svara på Jörn Svenssons frågor, så att det inte heter att vi inte har kunnat ge besked i denna debatt.

Svaret på den första frågan är nej – systematiskt utlämnande av sådant material är naturligtvis inte bra.

På den andra frågan är svaret att utrikesnämnden självfallet skall iaktta den sekretess som den är ålagd. Det gäller alla ledamöter, inkl. regeringens representanter.

För det tredje tycker jag att uttrycket "Moskvas torped" icke är ett rimligt uttryck.

Anf. 82 JÖRN SVENSSON (vpk):

Fru talman! Då kan jag bara konstatera att den som här i landet för dubbelspråk i denna fråga och i utrikespolitiken knappast är regeringen.

Anf. 83 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Viss utrikespolitisk rapportering anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 14: Gränsdragningsförhandlingar med Danmark.

Anf. 84 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Så är vi då inne på ännu en Palme-affär. Denna gång gäller det de förvirrade, ibland Grönköpingsmässiga episoderna i samband med förra sommarens konflikt mellan Sverige och Danmark om avgränsningen av kontinentalsockeln.

Denna avgränsning skall enligt 1958 års Genèvekonvention ske genom avtal mellan parterna. Om inget avtal finns skall den s. k. mittlinjeprincipen följas, ifall inte särskilda skäl föreligger.

Förhandlingar under 1970-talet ledde inte till något resultat. Den 7 juni 1983 underrättades UD:s rättschef av sin danske kollega om att den danska regeringen ensidigt beslutat att ge ett danskt företag rätt att borra efter olja i närheten av den danska ön Hesselö. Denna är belägen inom ett omstritt område.

Man skulle kunna tro att detta plötsliga besked skulle leda till snabba och effektiva svenska åtgärder. Även om Sverige går för halv maskin under sommaren borde rimligtvis viktiga frågor av detta slag kunna handläggas med den snabbhet, fasthet och diplomati som krävs. Men så blev inte fallet i denna principiellt viktiga affär.

Det skall, fru talman, inte underlåtas att påpekas att Sverige har oreglerade gränsfrågor i Östersjön och att en otillfredsställande handläggning av relationerna med Danmark på detta område kunde få återverkningar också här. Det borde alltså ha stått klart för den svenska politiska ledningen, och inte minst för stats- och utrikesministrarna, att det här gällde att hålla tungan rätt i mun.

Men vad hände? Den 13 juni, alltså sex dagar senare, överlämnade svenska ambassaden i Köpenhamn en skrivelse, vari man protesterade mot det danska beslutet. Vid en telefonkontakt några dagar senare kom man fram till att en första förberedande kontakt i gränsfrågan skulle tas den 31 augusti 1983, sålunda nästan tre månader efter det första meddelandet! De svenska partiledarna fick besked per brev först den 22 juni 1983. När det stod klart att danskarna inte avsåg att uppskjuta provborringarna tillskrev statsminister Olof Palme först den 22 juli 1983 sin danske kollega, statsminister Poul Schlüter. Brevet telexades till Köpenhamn och överlämnades av den svenska ambassaden samma dag. Anmärkningsvärt i sammanhanget är att originalbrevet nådde den danske statsministerns kansli först den 3 augusti 1983. De danska och svenska statsministrarna hade direkta kontakter i frågan först den 7 augusti 1983 i Helsingfors. Dessförinnan hade Olof Palme gjort uttalanden, uppenbarligen i stark affekt, och därvid gjort jämförelser mellan den danske statsministern och den argentinske diktatorn Galtieri.

Det säger sig självt att dylika uttalanden inte underlättade en god förhandlingsuppgörelse. Lika anmärkningsvärt var att den svenske statsministern inte omedelbart tog en direkt telefonkontakt med sin danske kollega. Ett sådant initiativ hade kunnat undvika en förvirrad offentlig debatt och undvika förolämpande jämförelser, som icke var ägnade att bidra till lösandet av de aktuella problemen.

Det kan konstateras att det från Olof Palmes sida icke förekom några

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Gränsdragnings-
förhandlingar med
Danmark*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Gränsdragnings-
förhandlingar med
Danmark*

särskilt konstruktiva insatser för att lösa denna gränskonflikt med dess stora betydelse också för våra problem i Östersjön. Hans insatser bestod mest i att delta i ett upptrappat ordkrig.

Det kan också konstateras att snabbheten i den svenska handläggningen lämnar en hel del övrigt att önska. Uppenbarligen togs de ansvariga svenska myndigheterna på sängen. Också detta är naturligtvis otillfredsställande.

När en lösning slutligen nåddes den 29 oktober 1983 måste resultatet ur svensk synpunkt betraktas som magert. Något annat var inte att vänta med tanke på förhållanden. För denna har statsminister Palme ett delansvar.

De borgerliga ledamöterna av konstitutionsutskottet understryker i sin reservation vikten av att det för framtiden skapas bättre handlingsberedskap. Det som skett går icke att göras o gjort, men det får inte upprepas.

Fru talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 7.

Anf. 85 BRITTA HAMMARBACKEN (c):

Fru talman! Som bakgrund till det här avsnittet i utskottets granskning har vi bl. a. haft ett mycket lärorikt PM om gränsförhandlingar i allmänhet och om den s. k. Hesselö-affären i synnerhet, och jag skall därför inte ge någon särskild bakgrundsbeskrivning till ärendet. Med hänsyn till att granskningsdebatten ändå, som vi märker, tar några timmar i anspråk vill jag helt enkelt hänvisa till det som går att läsa ut av det mycket digra betänkandet på bänkarna, som också övriga intresserade – alltså inte bara riksdagsledamöter – kan hämta mycken upplysning ur. Vi har inte heller från minoritetens sida – från reservanternas sida – tagit upp några enskilda detaljer av det konkreta förhandlingsmaterialet i vår gemensamma reservation utan följer utskottets arbetsordning och egentliga uppdrag, att granska regeringens handläggning av ärendet.

Efter det att vi har studerat handlingar, frågat berörda personer och gjort en sammanvägning av fakta står det helt klart att regeringens handlande, och då särskilt Olof Palmes, präglas av låt mig säga en viss spontanitet som tyder på att man drabbats av tidsnöd eller överrumpling.

Med hänsyn till den del av vårt uppdrag som gäller översyn och kontroll av bl. a. administrativa rutiner inom regeringskansliet tycker vi att det finns anledning att se över riktlinjer och instruktioner inför eventuellt kommande tvistefrågor av liknande slag nationer emellan. Det är en mild och hovsam begäran som vi tycker att regeringen skall beakta.

Till betänkandet har också fogats ett antal sidor från en utfrågning av statsministern som gäller vissa punkter som utskottet ville granska. Gränsdragningsförhandlingarna med Danmark var ett av avsnitten. Det är också en intressant läsning där litet av atmosfären under de intensiva sommarkardagarna kan anas – de sommarkardagar då regeringen fick rapporter om att danskarna tänkte börja provborra i ett s. k. omstritt område i närheten av Hesselö. Förhandlingarna blev intensiva genom att man inte ville använda de vanliga lugna diplomatiska kanalerna som är brukligt grannar emellan utan tog till det ordval som ger stora rubriker där hårda ord och omdömen varvas med raka motsatser.

Detta är, fru talman, inte rätta platsen att diskutera vilket som var lämpligast med hänsyn till situationen. Jag noterar bara inkonsekvensen.

Statsministerns svar på en av frågorna under hearingen var t. ex.: "Jag har sagt många gånger att om danskarna hade begärt att få provborra i det omstridda området, hade vi självfallet sagt ja – varför skulle vi inte det?"

Denna timida inställning kan ställas mot den svenska noten av den 4 augusti som av Olof Palme själv karakteriseras som skarpt formulerad. I denna not uttryckte man missnöje och besvikelse över de inledda provborringarna och gjorde detta till ett centralt krav i de förhandlingar som sedan startade. Detta centrala krav blev därefter – enligt statsministern – en befogad eftergift. Han säger: "Vi fick rätt på alla de punkter där vi ville ha rätt."

Så är det måhända vid förhandlingar, och det är bara att konstatera att en kompromiss slutligen nåddes genom en uppgörelse den 29 oktober 1983.

Eftersom sakinnehållet i detta sammanhang bör lämnas därhän kvarstår behovet av ett mönster av rutiner och en framförhållning som regeringen bör ta initiativ till när det gäller frågor av förevarande karaktär, som det uttrycks i reservation 7.

Fru talman! Jag vill sluta med att yrka bifall till denna reservation.

Anf. 86 KERSTIN NILSSON (s):

Fru talman! Minoriteten har fogat en hovsam reservation till betänkandet när det gäller denna fråga, en reservation som i sak egentligen borde riktas mot tidigare borgerliga regeringars handläggning av frågan. I Anders Björcks tappning har det blivit ett mischmasch av förvrängningar – anklagelser om ordkrig, ord och uttryck pådyvlas de berörda utan saklig grund. Jag vill därför börja med att ge några data kring Hesselöhändelserna sommaren 1983.

Det började den 7 juni. Rättschefen Danelius, UD, får telefon från sin danske kollega att danska regeringen beslutat ge firman A. P. Möller tillstånd att borra efter olja vid Hesselö.

Den 13 juni överlämnar svenska ambassaden en skrivelse till danska utrikesministeriet med innehåll: Ej borringar i avvaktan på förhandlingar.

Några dagar senare tas telefonkontakt mellan utrikesdepartementet och danska utrikesministeriet. Beslut: Förberedande förhandlingar mellan rättscheferna. Men inga åtgärder för att uppskjuta borringarna konstateras i Danmark.

Den 22 juli sänds brev från svenske statsministern till den danske kollegan. Brevet överlämnas samma dag.

Första dagarna i augusti inleds borringarna.

Den 4 augusti levereras en skarp svensk not.

Den 7–8 augusti är det statsministermöte i Helsingfors. Mellan den danske och den svenske statsministern träffas överenskommelse om omedelbara förhandlingar dels om att gränsdragnings skall ske, dels om att provborringar upphör i avvaktan på avtal, dels ock att provborringar inte på något sätt skall prejudicera kommande reglering i avgränsningsfrågan.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Gränsdragnings-
förhandlingar med
Danmark*

Efter statsministermötet följer intensiva förhandlingar. Bl. a. kan nämnas den svenske kabinettssekreterarens brev av den 16 augusti till sin danske kollega kring omtvistade områden.

Den 3 september utfärdas gemensam kommuniké, bl. a. om att uppgörelse skall träffas senast den 31 oktober 1983, att parterna inte ensidigt vidtar åtgärder som berör omstritt område och att ingendera parten beviljar nya tillstånd under förhandlingsperioden.

Den 29 oktober träffas en uppgörelse i gränsdragningsfrågan. Den avtalade gränsen skall utgöra gräns för såväl kontinentalsockeln som fiskezonen, varigenom 200 km² tillförs den svenska fiskezonen.

Konstitutionsutskottets granskning av regeringens förhandlingar om avgränsning av kontinentalsockeln mellan Sverige och Danmark visar att regeringens åtgärder resulterat i att en segsliten gränsdragningsfråga fått en snabb lösning i en slutlig anda av förståelse och nordiskt samförstånd.

Jag vill göra några förtydliganden.

Såväl Sverige som Danmark är anslutna till 1958 års Genèvekonvention om kontinentalsockeln. Denna konvention säger att avgränsning skall ske genom avtal.

Sverige och Danmark förde förhandlingar i avgränsningsfrågor 1974 och 1978, då vi hade en borgerlig regering. Dessa förhandlingar var resultatlösa.

Vid förhandlingarna 1978 var det oenighet dels om huruvida mindre öar – bl. a. Hesselö – skulle påverka gränsdragningen, dels beträffande hur vissa s. k. baslinjer skulle bedömas, som Danmark ensidigt dragit upp och som från svensk sida ansågs vara oförenliga med folkrätten.

Under de följande fem åren – mellan 1978 och juni 1983 – berördes de svensk-danska gränsfrågorna endast vid informella kontakter på tjänstemannanivå. Vi kan konstatera att efter de resultatlösa förhandlingarna ingen formell begäran om förhandlingar görs vare sig från dansk eller från svensk sida. Men från juni 1983 kommer händelserna slag i slag.

Den 7 juni underrättades alltså UD:s rättschef telefonledes av sin danske kollega om att danska regeringen givit ett danskt företag tillstånd att provborra efter olja i omtvistat område vid Hesselö. Enligt svensk uppfattning och enligt folkrättsliga principer var det en icke tillåten handling.

UD:s skrivelse till danska utrikesministeriet sändes den 13 juni. I den framhölls att den svenska regeringen fann det angeläget att provborringar inte verkställdes i avvaktan på förnyade förhandlingar mellan Sverige och Danmark.

När det sedan visade sig att man på dansk sida inte avsåg att uppskjuta provborringarna tillskrev statsminister Olof Palme redan den 22 juli den danske statsministern Schlüter och upprepade: Verkställ inte beslutet om provborringar i avvaktan på förhandlingar!

Brevtexten sändes per telex och överlämnades samma dag av ambassadör Wollin i statsminister Schlüters kansli. Ett sådant tillvägagångssätt är numera brukligt och vanligt och rutin i internationell diplomati. Det formella och underskrivna brevet anlände den 3 augusti.

”Oppositionen ställer sig bakom regeringens kritik”, löd Svenska Dagbla-

dets sammanfattande rubrik den 5 augusti. De svenska partiledarna hade redan i brev av den 22 juni informerats om läget. Brevet till de svenska partiledarna föranledde, enligt konstitutionsutskottets granskning, ingen som helst reaktion. Juli är ju semestermånad för de allra flesta svenskar, så ock för partiledare på grönbete. Vår statsminister var på semester på Gotland, varifrån man av sekretessskäl inte bör ringa förtroliga samtal. Likväl etablerades kontakter med regeringskansliet.

Fru talman! Man kan så att säga vända på kikaren och försöka se fenomenet Hesselö från dansk horisont. Av en tillfällighet råkade jag vistas i vårt södra broderland under de på sina håll – främst i kvällstidningarna – beskrivna kritiska dagarna och veckorna.

Jag har en ambition – i nordiska sammanhang och i mitt tycke – att efter råd och lägenhet resa i Danmark för att hålla mig à jour med danskt språk och dansk kultur. Min vistelse i Danmark i fjol sommar fick sitt särskilda intresse genom Hesselö-händelserna.

Samtal och analyser gav vid handen att det bland danskar fanns minst tre attityder till Hesselö-frågan. Det var först den ytliga, smått militanta och samtidigt grova och förenklade, som förmedlades av boulevardpressen. Våra svenska kvällstidningar är relativt seriösa jämförda med de danska, vilka håller en stil och ett språk som man ryggar inför.

Att nyheter och intervjuer ibland vinklas i svensk press vet vi. Men det är ingenting mot vad man kan få läsa i dansk kvällspress – bildmässigt grova och magstarka konvulsioner som man inte vill återge. Jag har med mig en löpsedel från en av dessa tidningar som jag av det skälet dock inte vill visa här. Boulevardtidningarna förmedlar dessa bilder, och det är kanske det som har påverkat även reservanter i konstitutionsutskottet.

Under min danska resa bevistade jag det stora nordiska folkhögskolemötet och träffade mycket folk. Bland danskar i gemen var attityden till kvällstidningarnas sensationsmakeri generande tystnad, åtföljd av urskuldande leenden. Frågade man en gång till, kunde man få till svar att det som skrevs om Hesselö i dansk kvällspress naturligtvis inte var representativt för dansk opinion och därför t. o. m. pinsamt.

Danska vänner, engagerade i nordiskt samarbete, hoppades att det var en tillfällighet att de omtvistade provborrningarna inföll under semestertid. Vore tidpunkten taktiskt-politiskt-ekonomiskt vald av den danska regeringen, då skulle det, menade man, svara illa mot den vilja till fördjupade nordiska kontakter och nordiskt samförstånd som de hundratals nordister som samlats var besjålade av.

Fru talman! När det gäller Danmarks beslut om oljeborrningar i Kattegatt i omtvistat område kunde Sverige inte bara acceptera att ställas inför fullbordat faktum utan att reagera. Det handlar om folkrätt – internationell rätt. Eftersom folkrätten uppställer en rad principer kan man inte bara säga att vi struntar i den för att vi allmänt tycker att danskar är gemytliga. När mera diskreta budskap från utrikesdepartementet och statsministern inte beaktades av den konservativa regeringen i Danmark, var det nödvändigt att göra starkare markeringar, som med noten av den 4 augusti.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Gränsdragnings-
förhandlingar med
Danmark*

Socialdemokratiska regeringar har varit vana vid att liknande frågor behandlas i en anda av ömsesidig förståelse och nordiskt samförstånd. Jag vill erinra om att i juni 1976 drogs en ansökan från det statliga svenska oljebolaget OPAB tillbaka efter påstötningar från Danmark. Man inställde planerade oljeborrningar. Men den konservativa regeringen i Danmark bröt denna rutin i nordiskt samarbete på ett överrumplande sätt, och det är det beklagliga i Hesselö-affären.

Fru talman! Jag yrkar bifall till konstitutionsutskottets skrivning vid punkt 14.

Anf. 87 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Vi är glada över betygsättningen från Kerstin Nilssons sida att reservationen var hovsam. Det har ju varit andra tongångar här i dag från konstitutionsutskottets ordförande när det gällt det borgerliga reservationskrivandet.

Låt mig sedan bara påpeka att vi inte har påverkats av några danska boulevardtidningar när vi tagit ställning i den här frågan. Jag vill också tillägga att nog hade frågan kunnat lösas på ett smidigare sätt om man hade undvikit liknelsen mellan en italiensk diktator och den danske statsministern. Och nog hade väl ett telefonsamtal från den svenske statsministern till hans danska kollega kunnat reda upp en del problem.

Jag är medveten om att statsministern har sagt i konstitutionsutskottet att det av sekretesskäl inte var så lämpligt att ringa. Å andra sidan har vi i tidningarna kunnat konstatera – och även i utskottet för den delen – att vissa andra utrikespolitiskt känsliga frågor har kunnat avhandlas per telefon över Atlanten.

Anf. 88 BRITTA HAMMARBACKEN (c):

Fru talman! Jag höll på att säga: Så är vi där igen! Dess värre börjar väldigt många anföranden med att nu skall vi inte diskutera det ärende vi har i dag utan i stället tidigare regeringar. Jag vill bara instämma i vad som sagts om att det är faktiskt Hesselö-affären vi skall debattera.

Jag måste ge en liten ros åt Kerstin Nilsson för att hon så väl har läst in de mycket tekniska frågor som berör gränsdragningsförhållandena. Jag vet att man lätt kommer bort i paragraferna där, men Kerstin Nilsson lämnade en mycket noggrann redogörelse. Jag tycker bara att det är synd att hon inte dragit några slutsatser av hanteringen och av de många sidorna.

Jag vidhåller att ryckigheten, omdömena, tidsutdräkten och de många turerna i affären gör reservationen motiverad, och jag vill då ställa frågan: Vilka slutsatser har Kerstin Nilsson dragit av den mycket tekniska redogörelsen?

Anf. 89 KERSTIN NILSSON (s):

Fru talman! Till Britta Hammarbacken vill jag upprepa vad jag sade, att granskningen ger vid handen att en segsliten gränsdragningsfråga till sist fick en mycket snabb lösning, i gott samförstånd mellan två nordiska broderländer.

Sedan vet jag inte vilka dunkla källor Anders Björck öser ur. Jag uppfattade hans replik så att man från regeringshåll skulle ha jämfört någon i Danmark med en italiensk diktator. Tidigare fördes det in en argentinsk sådan i debatten. Jag tror inte att dessa påståenden håller för en källkritisk granskning. Det är ord och uttryck som man tar till för att komma med någon form av aggressiv kritik.

Anf. 90 ANDERS BJÖRCK (m):

Fru talman! Jag har självfallet avsett den argentinske diktatorn Galtieri som ju den svenske statsministern liknade den danske statsministern vid. Det trodde jag framgick klart av de anföranden jag har hållit i den här frågan.

Låt mig slutligen bara säga att en snabb lösning av en sådan här affär inte är riktigt detsamma som en tillfredsställande lösning.

Anf. 91 BRITTA HAMMARBACKEN (c):

Fru talman! Låt mig konstatera att vi är överens om att det är skönt att den här förhandlingen är avklarad. Detta kan vi alltså enas om. Jag är emellertid hädisk nog att tycka att ingenting är så bra när det gäller en administrativ rutin att det inte kan bli bättre. Det är det vi har påpekat. Kerstin Nilsson borde inte ha gjort mig besviken genom att förneka det.

Anf. 92 KERSTIN NILSSON (s):

Fru talman! Jag har gått igenom omfattande tidningslägg efter presskonferensen, som Anders Björck tydligen refererar till. Jag var själv inte närvarande. I inget av tidningsläggen har jag sett den jämförelse gällande den danske statsministern som Anders Björck påstod hade gjorts. Däremot svarade statsminister Palme under utfrågningen att han på en journalists fråga om liknande handlingssätt förekommit från någon stats sida att det naturligtvis finns många exempel. Vi kanske inte behöver gå årtusenden tillbaka i historien. Olof Palme hade kommit att tänka på två exempel som folkrättsexperter nämnt – dels att norrmännen ansåg att ryssarna betett sig egenmäktigt i Barents hav, dels att det var uppenbart att Argentina gjort det under Falklandskonflikten. Jag tror emellertid inte att en källkritisk granskning skulle ge Anders Björck rätt i att sådana jämförelser gjorts som man här har påstått.

Anf. 93 FÖRSTE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Gränsdragningsförhandlingar med Danmark anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 15: Språkgranskning av vissa UD-dokument.

Anf. 94 OVE ERIKSSON (m):

Fru talman! Dagens dechargedebatt har till stor del handlat om regeringens många s. k. affärer. Och detta är kanske det mest utmärkande för den socialdemokratiska regeringen – man manövrerar sig oupphörligt in i situationer som är långt ifrån vad man skulle vilja kalla konventionella

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

handlingsmönster. Vissa regeringsledamöters, främst statsministerns, reaktioner på vissa händelser har blivit våldsamma och lett till överdrivna åtgärder och utspel.

I ärende 15 som rubricerats Språkgranskning av vissa UD-dokument är det utrikesministern som vidtagit en extraordinär åtgärd, sedan sinnet runnit på honom, för att använda hans egna ord. Upprinnelsen är upprepade tidningsartiklar med uppgifter ur hemlighetsstämplade dokument. Läckorna har i hög grad irriterat regeringen, och man kan, fru talman, ha stor förståelse för detta.

Sekretesslagens bestämmelser om tystnadsplikt står ibland i motsatsförhållande till tryckfrihetsförordningens meddelarfrihet. Enligt denna står det envar fritt att meddela uppgifter och underrättelser i vilket ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift. Undantagna är handlingar som kan hänföras till högförräderi, landsförräderi, spioneri o. d.

I de fall som det nu gäller är det uteslutet att något sådant skulle hindra uppgiftslämnandet, och detta medger också utrikesministern sedan han låtit företa en rättslig prövning av fallen.

Icke förty ger sig utrikesministern in på en tvivelaktig väg för att, som han uppger, få stopp på läckorna från UD. Han anställer en fristående språkforskare, professor Sture Allén. Denne får ta del av tre sekretessbelagda handlingar. Det gäller

1. svaren på den svenska korridorsonderingen,
2. sammanfattning av läget i de svensk-danska gränsförhandlingarna och
3. utrikesministerns och rättschefens föredragning vid utrikesnämndens sammanträde den 21 oktober 1983.

Utrikesministerns handlande ger anledning till kraftiga invändningar. Herr Bodström har på eget bevåg lämnat ut hemliga handlingar till utomstående. Visserligen försvarar han sig inför konstitutionsutskottet med att det inte skulle vara fråga om ett utlämnande av utrikesnämndens material.

"En utlämning förutsätter att någon gör framställning om det." Så säger utrikesministern och konstaterar att det har professor Allén inte gjort.

För vanligt folk måste detta te sig som billig advokatyr. Skulle utrikesministerns lagtolkning gälla, måste det innebära fritt fram för innehavare av sekretesskyddat material att sprida detta. Har ingen bett om att få ta del av materialet, skulle det alltså inte uppfattas som utlämnande av handling och därmed uppenbarligen heller inte som brytande av sekretess.

Herr Bodström har också ett annat försvar för sitt handlande. Han framhåller att det sekretesskyddade materialet var avsett för publicering, eftersom både han och professor Allén beslutat att undersökningens resultat skulle publiceras i två tidningsartiklar. Utlämnaren, dvs. utrikesministern och tillika författaren till en av artiklarna, skulle därmed vara skyddad av tryckfrihetsförordningens meddelarskydd. Men det är uppenbart att herr Bodström förvägrar andra den meddelarfrihet under vars hägn han själv söker skydd.

Hela den här processen måste ses som en förberedelse i arbetet med att

finna läckan – från UD till tidningsredaktionerna. Detta är synnerligen betänkligt, då det strider mot efterforskningsskyddet i tryckfrihetsförordningen. I enlighet därmed är det förbjudet för en myndighet att undersöka vem som lämnat uppgifter till en tidning.

Utrikesministern uppger att det inte varit hans avsikt att spåra källan. Men han medger att språkgranskningen fritar utrikesnämndens ledamöter från misstankar. Gruppen misstänkta reduceras därmed rejält. Kvar blir de UD-tjänstemän som haft tillgång till handlingarna.

Denna metod, att utesluta vissa grupper som tagit del av det hemliga materialet, talar för att den verkliga avsikten med språkgranskningen just varit att få fram varifrån uppgifterna utlämnats, och det förfarandet förtjänar kritik. Utrikesministerns tillit till utrikesnämndens ledamöter kontrasterar starkt mot statsministerns omdöme. För någon vecka sedan sade han nämligen att utrikesnämnden läcker som ett såll.

Regeringen fortsätter att spåra läckor med alltmer uppmärksammade metoder. Den senaste metoden är att från statsrådsberedningen skicka en tjänsteman till konstitutionsutskottet för formella förhör om hur hemliga handlingar förvaras i KU:s kansli. Till detta ärende får vi återkomma vid nästa års granskning.

Fru talman! Med det anförda yrkar jag bifall till reservation 8, som utmynnar i att kritik riktas mot utrikesministern.

Anf. 95 BRITTA HAMMARBACKEN (c):

Fru talman! Redan på hösten 1982 förekom det i pressen uppgifter om jakten på läckor i departementen. Socialdemokraternas farhåga för att landet efter regeringsskiftet 1976 skulle lida av en "tystnadens konformism" kom som vi alla vet så att säga på skam. Men nu verkar omsorgen om den fria debatten ha svalnat en aning. Enligt samma tidningsartikel ökar osäkerheten när det gäller att ställa upp för sammanträffanden, även i helt legitima sammanhang. Den förklaring som ges är att den nuvarande regeringen har en helt annan syn på s. k. läckor. Man vill inte bli misstänkt för sådana. Så långt tidningsartikeln.

Denna tidningsuppgift föranledde emellertid en frågedebatt i riksdagen, i vilken dåvarande justitieministern i en replik fastslog följande: "Jag har klargjort att någon jakt efter läckor inom regeringskansliet inte får förekomma. Det är fastslaget och det är både regeringens och tjänstemännens uppfattning." Mot den bakgrunden är det ärende som vi nu har att behandla ett märkligt ärende. Rubriken "Språkgranskning av vissa UD-dokument" kunde nämligen lika gärna vara "Jakten på läckan", eller – varför inte – "När sinnet rann på utrikesministern", med tanke på Lennart Bodströms litet självvironiska bekännelse vid utskottets utfrågning. Inom parentes sagt, fru talman, tycker jag att det är ett mänskligt drag att vara självironisk. Man borde inte förvägra någon människa, oavsett om man är utrikesminister eller inte, att vara det. Problemet är bara att han i detta fall rör sig inom grundlagsskyddat område och att han därför inte kan undgå att bli granskad av konstitutionsutskottet.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

Låt mig genast slå fast att hemligstämplat material bör behandlas både med respekt för känsliga ärenden och under stort personligt ansvar. Konstitutionsutskottet har att behandla lagfrågor om bl. a. sekretessen, och i samband med detta också om meddelarskyddet, och kan då ibland konstatera att önskemål om öppenhet och behov av slutenhet kan stå emot varandra. Det är då en trygghetsfaktor att lagstiftaren är relativt utförlig i kommentarerna till lagen och att vi har klara riktlinjer att gå efter vad gäller sådana här saker.

Man kan också notera att både majoritet och reservanter i huvudsak har likalydande inledningar till sina resp. ställningstaganden. Majoriteten skriver:

”Konstitutionsutskottet har i olika sammanhang understrukit betydelsen av meddelarfriheten. Ett viktigt led i denna är det likaså i tryckfrihetsförordningen förankrade efterforskningsförbudet, dvs. det principiella förbudet för myndigheter att, när meddelarfrihet råder, undersöka vem som har lämnat uppgifterna.” Det är några ord som skiljer, men i huvudsak är uttalandena likalydande.

Den förberedelse till efterforskning som gjordes i och med den korsvisa databehandlingen mellan tidningsartikel och UD-handling blev bara en förberedelse, tack vare ett torrt konstaterande i den lagtekniska PM som framställdes inom departementet och som är fogad till utskottets handling. Denna PM klargör också rättsläget. ”Någon möjlighet att med framgång ingripa mot tidningen torde inte finnas.”, anförs det. Det skulle nämligen vara mycket svårt att konstatera om det varit en skrift, en handling eller en muntlig uppgift som förorsakade artikeln, och det senare skulle knappast vara straffbart.

Detta antyder dock att det fanns en sådan arbetshypotes, och frågan måste ställas om inte detta hade varit skäl nog för att hela regeringen skulle ha tagit ställning till frågan. Det är en av de kritiska synpunkter som framförs i reservation 8, vilken jag redan nu, fru talman, vill yrka bifall till.

Därutöver kan konstateras att också utrikesnämndens handlingar ingick i utredningsuppdraget. Utrikesministern konstaterar visserligen i utfrågningen att han fått sitt förtroende bekräftat för nämndens ledamöter, och att det inte finns någon anledning att minska utsändningen av material till dess ledamöter. Detta är en mening som har oroat mig en hel del – inte för vad som hände, utan för vad som kunde ha hänt. Informationen till ett av riksdagens viktigare organ får inte bli beroende av om en formulering i en tidningsartikel är av det ena eller det andra slaget. Det tycker jag är viktigt.

Till sist en liten tanke: Om läckan nu var så allvarlig att den motiverade en sådan ovanlig åtgärd som att efterforska källan, var det då välbetänkt att sprida hemligstämplade uppgifter utanför den behöriga kretsen? Och om vi vänder på det: Om det utan vidare gick att använda i nära nog forskningssyfte – även om det skedde för internt bruk – var det då motiverat att så ihärdigt söka?

Därmed, fru talman, vill jag än en gång yrka bifall till reservation 8.

Anf. 96 KARIN AHRLAND (fp):

Fru talman! Vi är med rätta mycket stolta över den svenska tryckfrihetslagstiftningen, och vi brukar vara eniga om att vi skall värna om den både när det gäller själva rätten att ge ut tryckta skrifter ocensurerade och när det gäller allmänna handlingars offentlighet. Det är en nödvändighet för en fungerande demokrati att landets medborgare har rätt att ta del av allmänna handlingar och att vi har en pressfrihet som alla ställer upp för.

Men en absolut förutsättning för pressfriheten är att vi också har s. k. meddelarfrihet. Utan meddelarfrihet kan vi inte räkna med en verklig pressfrihet värd namnet. Därför är det av vikt att vi alla respekterar den, även regeringen. Det innebär att vi också måste respektera vissa förbud i tryckfrihetsförordningen, bl. a. förbudet att efterforska vem som har lämnat meddelandet till pressen. Verklig frihet kan alltså också medföra förbud. Det förbudet är väl så viktigt som friheten. Det är faktiskt en förutsättning för tryckfriheten.

När utrikesministern nu, som flera här har talat om, har uppdragit åt en språkforskare att ta reda på hur vissa hemliga uppgifter har kunnat komma ut, är det minst sagt anmärkningsvärt. Det är naturligtvis på det sättet, som utskottsmajoriteten skriver, att utrikesministern har det yttersta ansvaret för utrikesförvaltningens trovärdighet. Det är intressant att se det skrivet att det just är utrikesministern, men det ger inte honom någon som helst rätt att, på det sätt som nu har skett, sätta i gång en undersökning, vars syfte ändå måste ha varit och under alla förhållanden framstår klart som en efterforskning av källan.

Utrikesministern skall sköta regeringens utrikespolitik. Det är hans uppgift. Han skall inte leka tryckfrihetspolis.

Majoriteten skriver nu också att utskottet i olika sammanhang har understrukt betydelsen av meddelarfriheten.

Med den inledningen, fru talman, blir det ett underligt slut på majoritetens skrivning. Det hade varit renhårigare att ta konsekvenserna av den stolta inledningen. De konsekvenserna har vi reserver i utskottet tagit när vi har funnit skäl att rikta kritik mot utrikesministern i den här frågan. Därför vill jag ansluta mig till dem som yrkar bifall till reservation 8.

Anf. 97 GUNNAR BIÖRCK i Värmdö (m):

Fru talman! Åtskilligt av vad som i år förekommer i dechargesammanhang hänför sig till innehållet i hemliga handlingar och till det obehöriga offentliggörandet av sådant innehåll. Jag är väl medveten om tryckfrihetsförordningens bestämmelser, som i korthet av en av kammarens jurister karakteriserats så att vad du inte får nämna för din fru vid frukostbordet får du ostraffat muntligen meddela en journalist – och om frun är journalist förmodligen även henne. Det står sedan vederbörande tidning fritt att återge de erhållna upplysningarna. Hur dessa upplysningar erhållits får inte efterforskas, om det inte framgår att tidningen kommit i besittning av själva den hemliga handlingen. Eftersom hemligstämpeln handhas av regeringen eller myndigheter under regeringen föreligger uppenbarligen en latent

Nr 151

**Onsdagen den
23 maj 1984**

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

konfliktsituation mellan statsmaktens behov av diskretion och medborgarnas krav på raka besked – en konflikt, som varit bemängd med mycken dramatik under 1700- och 1800-talen, och som nu på nytt tillspetsats, exempelvis genom regeringskansliets efterforskningsverksamhet inom konstitutionsutskottet och, om än med andra förtecken, också genom Riksradians vägran att ställa utskrifter av sina program till konstitutionsutskottets förfogande.

Enligt den uppfattning om den parlamentariska demokratins spelregler som jag under mina år i riksdagen förvärvat måste det anses legitimt för riksdagen att genom konstitutionsutskottets granskningsverksamhet ta del även av hemligt material, som förvaras hos regering och myndigheter. Det är självklart att sådant material därvid skall vara underkastat samma restriktioner inom utskottet som i regeringskansliet eller hos myndigheten. Det är däremot för mig obegripligt att Riksradien anser sig kunna tillåta sig att vägra konstitutionsutskottet utskrifter av uttalanden, som gjorts i radion, och som inte är hemligare än att vem som helst kunnat spela in dem på band, om intresse härav förefunnits. Konstitutionsutskottet har ju inga andra intressen eller bevekelsegrunder än att söka sanningen vid sin granskning av rikets styrelse och förvaltning. Det är märkligt att då erfara att det finns medborgare och institutioner, som undandrar sig att lämna sin medverkan härvidlag och som därigenom ställer sig utanför folkstyrets underförstådda förutsättningar.

Mot denna avvisande tystlåtenhet står som kontrast det svek mot visat förtroende som förekomsten av s. k. läckor innebär. Det är ju inte bara konstitutionsutskottet som verkställer en granskning av rikets styrelse och förvaltning. Även massmedierna gör detta och har det som en naturlig uppgift.

Enligt mitt sätt att se är det en journalistisk bragd att ur offentligt tillgängligt material kunna vaska fram oegentligheter och besynnerligheter, som förekommit i rikets och kommunernas styrelse och förvaltning. I själva verket kommer ju uppslag till konstitutionsutskottets granskning, liksom till interpellationer och frågor, ofta just ur massmediernas rapportering.

Däremot är jag tveksam till det slag av journalistiska bragder som består av publicering av hemligt material eller i otid av material som gjorts tillgängligt under förutsättning att vissa tidsgränser för publikation iakttas. I båda fallen föreligger då – hos någon – ett löftesbrott, ett sviket förtroende. Öppenheten i det svenska politiska systemet förutsätter personlig hederlighet – och därutöver även omsorg och eftertanke. Meddelarfriheten kan komma att ifrågasättas i samma ögonblick som den dessutom kan tänkas innefatta element av kommersiell valör.

Fru talman! Somi företrädare för ett yrke där tystnadsplikten inte bara är lagfäst utan bygger på en flertusenårig tradition, har jag med ökande betänksamhet tyckt mig iakttä en fortgående urgröpning här i landet av förmågan att bevara hemligheter, ja, av själva känslan att en upplysning given i förtroende inte får föras vidare. Redan Havamal säger att världen vet, vad trenne veta. Trots all utveckling på informationsområdet finns det dock fortfarande situationer, där det gamla uttrycket gäller: "Tala är silver, men

tiga är guld." Svenska folket får inte bli känt ute i världen som ett folk av sladdertackor. Om vi inte kan bevara förtroenden, kommer vi att varken bli delaktiga av förtroenden eller åtnjuta förtroende från omvärlden.

I många fall är det enligt min erfarenhet nog bättre för oss vanliga dödliga att, i oträngt mål, inte prompt av ren nyfikenhet försöka få reda på sådant som man inte behöver veta. Risken att av obetänksamhet försäga sig blir då mindre. I känsliga fall har man ändå sällan tillräckligt underlag för en adekvat bedömning. Det är bättre att vara medveten om denna begränsning och lämpa sina utsagor därefter.

Fru talman! Vi nalkas nu slutet av det utrikespolitiskt betingade avsnittet av dechargedebatten. När det gäller dem som särskilt engagerar sig i utrikespolitiken är det förmodligen viktigt att – utöver de kunskaper man på diplomatisk väg inhämtar om våra grannars aktuella politik – också kunna värdera dagens händelser i ett tillräckligt långt perspektiv och att för den skull bl. a. försöka komma människorna där närmare in på livet och sätta sig in i deras sätt att tänka, känna och vara.

Världshistoriens stora frågor avgörs inte genom tal och parlamentsbeslut utan genom järn och blod, sade en gång Bismarck. Kanske formas de dock ytterst av folkens historiska erfarenheter och egna kynnen, och kanske vore det inte ur vägen om man ägnade sig något mera åt att själv försöka lära känna – och försöka begripa – sådana grundläggande förhållanden i vår del av världen och något mindre åt att försöka förgöra varandra här hemma med ord som man – jag vill i varje fall tro det – innerst inne inte kan mena. Begär vi att omvärlden skall känna förtroende för svensk politik, måste vi nog först och främst återställa det inbördes förtroendet här hemma.

Anf. 98 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Fru talman! Efter Gunnar Biörcks i Värmdö djupsinniga avslutning tänkte jag börja mitt anförande med ett rim: Att klara en handlings hemlighet är för UD ett väldigt slit.

De borgerliga partierna har lyckats ena sig om att i en gemensam reservation rikta kritik mot utrikesministern. Jag måste säga att något underlag för denna kritik inte står att finna när man läser reservationen eller när man lyssnar på reservanternas anföranden.

Konstitutionsutskottet har ofta understrukt betydelsen av meddelarfriheten och att ett viktigt led där är efterforskningsförbudet. Detta är konstateranden som också återfinns i utskottsmajoritetens skrivning. Att därefter göra bedömningen att utrikesministerns uppdrag till professor Allén var ett förberedande led i en sådan efterforskning verkar vara taget fritt ur luften.

Det var ju så, herr talman, att det under förra året förekom uppgifter i pressen som tydde på att vissa tidningar erhållit hemliga uppgifter från UD.

Beträffande utrikessekretessen gäller i princip meddelarfrihet för muntliga uppgifter endast om de inte kan medföra risk för landets säkerhet eller på annat sätt kan skada landet allvarligt. Ett utlämnande av allmän sekretess-skyddad handling är dock *aldrig* tillåtet. Jag vill påminna de borgerliga reservanterna om detta.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

Utrikesministern, som enligt utfrågningen anser att meddelarskyddet är bra och inte behöver någon ändring, blev naturligtvis orolig efter dessa uppgifter i pressen. "Läckor" på UD kan skada vårt förhållande till andra länder, och som chef för UD är det utrikesministerns uppgift att tillse att inte förtroendet för förvaltningen och landet skadas.

För att kunna skaffa sig en hygglig uppfattning om huruvida hemliga handlingar från UD var på drift eller om muntliga uppgifter lämnats, anlidade utrikesministern språkexperten professor Allén.

Ove Eriksson, som inte vill se skillnaden mellan att utlämna handlingar och att anlita experthjälp, kallade detta för billig advokatyr. Det är emellertid stor skillnad, om man utlämnar handlingar till någon som begär dem för eget bruk eller om utrikesministern, som i det här fallet behövde experthjälp, anlitar en expert. Att anlita hjälp har ett departement eller en myndighet rätt till. Detta är helt i enlighet med sekretesslagstiftningen, som dessutom i 1 kap. 6 § är tillämplig på personer som en myndighet knyter till sig som uppdragstagare.

Till Karin Ahrland vill jag säga att syftet inte var att efterforska källan – det framgår av alla handlingar och av utfrågningen – utan att se om det var hemliga handlingar från UD som var på drift eller om muntliga uppgifter hade lämnats.

Utskottets majoritet finner att utrikesministern helt följt gällande lagstiftning inom ramen för gällande regelsystem.

Herr talman! Jag vill yrka avslag på reservation 8 och bifall till utskottets förslag under avsnitt 15.

Under detta anförande övertog andre vice talmannen ledningen av kammarens förhandlingar.

Anf. 99 OVE ERIKSSON (m):

Herr talman! När det gäller utrikesministerns uppgift att det skulle behövas en begäran för att någonting skall räknas som uppgiftslämnande, var hans uttalande i utskottet helt generellt. Det var inte knutet till just utlämnandet av de hemligstämplade papperen till den professor som det här handlar om.

Även utskottsmajoritetens skrivning är kategorisk. Så här skriver majoriteten, inkl. Wivi-Anne Cederqvist: "Det bör i sammanhanget erinras om att utlämnande av allmän sekretesskyddad handling aldrig är tillåtet."

Man kan naturligtvis diskutera om detta har varit ett muntligt uppgiftslämnande eller om det har varit fråga om att lämna ut en hemlig handling. Redan i den PM som utgör bilaga B 20 sägs dock att man genom denna språkgranskning aldrig skulle kunna få full bevisning. Alléns granskning ledde inte heller till full bevisning, utan det sägs att tidningsredaktionen "med största sannolikhet haft tillgång till utrikesdepartementets hemligstämplade material". Det kan alltså mycket starkt ifrågasättas om det har varit så. Det kan t. ex. ha gått till på det viset att det hemliga papperet har lästs upp under ett telefonsamtal och att vederbörande journalist därefter har skrivit ned innehållet.

Jag vill gärna understryka att vi mycket väl kan förstå att man inom regeringen reagerar mot läckorna, men man måste också skapa respekt för sekretessen. Regeringen har vid flera tillfällen gjort avsteg från sekretessprincipen. I dag har vi erinrats om att Olof Palme läst upp valda delar av ett hemligt, inte ens diariefört, brev och att utrikesministern lämnat ut hemliga UD-handlingar och sekretessbelagda protokoll från utrikesnämndens sammanträde.

Det viktigaste och allvarligaste i detta ärende är ändå den efterforskning som utrikesministern trots allt påbörjade genom språkgranskningen, även om han inte har erkänt detta, vare sig inför utskottet eller i annat sammanhang.

Anf. 100 BRITTA HAMMARBACKEN (c):

Herr talman! Av omsorg om kammaren skall jag i alla fall inte börja rimma, inte ens i mina repliker.

Däremot skulle jag vilja knyta an till det som Gunnar Biörck i Värmdö nämnde om vikten av att man kan behålla en hemlighet. Jag håller med honom så långt som att det är en mellanmänsklig angelägenhet, som bygger på förtroende, att man kan hantera en hemlig uppgift. Det är i detta avseende som jag skulle vilja kommentera det förhållande som vi nu diskuterar.

Jag tror inte på en ytterligare stramhet eller på att vi den vägen någonsin kan täppa till sådana här läckor, utan man måste bygga på ett förtroende och en gemensamhets känsla i arbetsteamet. Det är en mycket viktig uppgift inom alla områden, också inom departementen.

När det gäller det som Wivi-Anne Cederqvist talade om kan jag hålla med henne om att det är en grannliga uppgift att avgöra en artikels ursprung när artikeln bygger på en hemlig handling. Jag vill bara åter upprepa vad som står i en av de lagtekniska promemoriorna:

”Om det finns anledning tro att någon tjänsteman har till tidningen överlämnat en hemlig handling (och inte bara uppgifter ur denna), finns inget lagligt hinder mot efterforskningar av vem den skyldige är. Det kan dock komma att visa sig utomordentligt svårt att bevisa att det verkligen är en handling som överlämnats och inte bara uppgifter ur en sådan handling. I det senare fallet är det nämligen knappast fråga om en straffbar handling.”

Det tycker jag är ett mycket bra klagörande. Samma uttalande görs av JK i en tidning från gårdagen, tror jag det var. Jag skall dock inte trötta kammaren med att upprepa också vad JK säger, för det går ut på samma sak.

Problemet i detta fall är den eventuella muntliga uppgiften och att vi inte kan fastställa riktigt vad som har skett.

Anf. 101 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Av omsorg om kammaren skall jag försöka vara mycket kortfattad.

Det är klart att det kan vara irriterande för utrikesdepartementet att det förekommer läckor. Det finns ingen, herr talman, som på något sätt försvarar dessa läckor, inte heller från oppositionens sida.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Språkgranskning
av vissa
UD-dokument*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Vad vi försvarar mer än majoriteten är meddelarfriheten och tryckfriheten. Det finns, herr talman, ett gammalt uttryck som lyder: Caesars hustru får inte ens misstänkas. Det är ett uttryck som utrikesministern möjligen skulle ha tänkt på, innan han började anlita språkexperter. För var och en som fick reda på det måste det framstå som att utrikesministern bl. a. hade tankar på att få reda på källorna till vissa uppgifter. Sådant skall inte utrikesministern syssla med.

Anf. 102 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Eftersom kritiken i reservationen riktar sig mot utrikesministerns utlämnande av handlingar "till en utomstående", som det står, vill jag bara påminna om att utrikesministern som chef för UD ansvarar för de hemliga handlingarna. Han ansvarar också för utrikesnämndens protokoll, som förvaras på UD. Därför kan jag inte förstå varför man nu tar upp även meddelarfriheten, meddelarskyddet och efterforskningsförbudet. Vi har klart deklarerat att utrikesministern har gått mycket fint till väga i detta fall.

Anf. 103 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Språkgranskning av vissa UD-dokument anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitten 16 och 17: Utnämning av statsråd till visst ämbete, m. m.

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Anf. 104 HANS NYHAGE (m):

Herr talman! Det ärende vi nu behandlar utgör ännu ett i den långa raden av s. k. affärer som vi dess värre i så hög grad har fått uppleva under de senaste åren. De vittnar alla om en oskicklig och osmidig hantering och kan samtliga härledas till statsministerns personliga agerande. På den tiden när i sammanhanget helt ovidkommande meriter var utan betydelse vid utnämningar och då statsministern i fråga visade att han hade full tilltro till sina närmaste medarbetare och lät dem själva sköta sina uppgifter var vi befriade från den här sortens beklämmande händelser. Det är hög tid att dagens statsminister inser att ministerstyre och än mindre statsministerstyre hör hemma i vårt demokratiska samhälle.

Det finns här ingen anledning att åter dra fram de händelser i rampljuset som ledde till Ove Rainers avgång som justitieminister. Han utsattes för en hänsynslös behandling, inte minst från egna s. k. partivänner, och fick schavottera i massmedia på ett sätt som saknar alla proportioner. När det började hetta till kring statsministern själv i den här affären var det inte längre mycket bevänt med den mänskliga hänsyn som det så vackert talas om i utskottsbetänkandet. Då övervältrades hela ansvaret på Ove Rainer, och då fick han ensam ta alla konsekvenser av en händelseutveckling, vilken statsministern i så betydande grad var delaktig i och ansvarig för.

Statsministern har i en interpellationsdebatt uttalat att Ove Rainer i sin skatteplanering hållit sig inom lagens gränser och att det således inte fanns något att komma åt juridiskt, men att handlingssättet inte precis var i överensstämmelse med lagstiftarens mening. Detta handlingssätt ledde till

statsministerns bedömning att Ove Rainer inte kunde kvarstå i regeringen.

Omedelbart efter Ove Rainers avgång som statsråd utser samme statsminister honom till justitieråd, dvs. till innehavare av landets högsta domarämbete. De krav som måste ställas på företrädaren för detta ämbete är ju rimligen minst lika höga som de krav man ställer på ett statsråd. Detta måste vara fullkomligt klart t. o. m. för statsministern.

Statsministern har alltså fullt medvetet handlat på ett sätt som minst sagt vittnar om en bristande respekt för vårt rättsväsende. Det finns verkligen all anledning för riksdagen att ställa sig bakom den kritik som utskottets borgerliga ledamöter riktar mot statsministern för detta agerande.

Men det är inte enbart utnämningen som sådan som det finns anledning att kritisera. Hela förfarings sättet i samband med denna utnämning är rent bedrägligt och utgör ett belysande exempel på det alltmer omtalade statsministerstyret. Olof Palme kom snabbt underfund med att hans då ännu gode vän – Olof Palmes vänskap visade sig ju snart nog inte vara mycket värd när det verkligen gällde – var i behov av ett värdigt ämbete. Alltså skulle Ove Rainer bli justitieråd. De normala rutinerna vid utnämning till detta ämbete, innebärande att ärendet skall anmälas för högsta domstolen i plenum innan regeringen fattar beslut, nonchalerades totalt.

Anna-Greta Leijon, som var vikarie för justitieministern, har för utskottet berättat att hon gick litet tidigare till departementet den aktuella morgonen därför att hon misstänkte att något kunde hända. Genom sin assistent fick hon då veta att hon skulle vara regeringens föredragande i frågan om utseende av Ove Rainer till justitieråd. Själv berättade hon nyheten för ett antal regeringskolleger före regerings sammanträdet. Enbart en i regeringskretsen kände uppenbarligen till ärendet minuterna före sammanträdet. Enbart en hade fattat det reella beslutet, nämligen Olof Palme. Tala om statsministerstyret!

Till pikanterierna i detta ärende, som visar hur det går till i den nu sittande regeringen, hör att ingen i regeringskretsen, således varken statsministern eller vikarierande justitieministern, besvärade sig med att ta kontakt med högsta domstolen och ge besked om utnämningen. Det fick den avgående justitieministern, alltså Ove Rainer, själv göra. Regeringen Palmes bristande respekt för högsta domstolen och avsaknad av ansvarskänsla i samband med utnämningrutiner är verkligen belysande.

Slutligen, herr talman, gäller i det här ärendet som i så många andra att Olof Palmes ord står mot någon annans. Ove Rainer hävdar med bestämdhet att han gett statsministern information om sina ekonomiska förhållanden, men denne hävdar motsatsen. Vem som har rätt lär vi aldrig få veta. Anmärkningsvärt är emellertid hur ofta det uppstår likartade situationer med statsministern inblandad. Mindre anmärkningsvärt är att statsministern undantagslöst hävdar att han själv har rätt. Är man i egna ögon ofelbar, så är man!

Herr talman! Med det anförda yrkar jag bifall till reservation nr 9.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Anf. 105 BERTIL FISKESJÖ (c):

Herr talman! Justitieminister Ove Rainer kom i politiskt blåsväder sedan en journalist på Aftonbladet avslöjat en del ekonomiska transaktioner. Sedan det blåst en tid utan att statsministern på något sätt skyndat till justitieministerns försvar avgick Rainer, vilket meddelades vid en presskonferens inför TV. Statsministern begagnade tillfället att uttrycka sig starkt berömmande om Rainer och angav att denne hade regeringens fulla förtroende. Några försök att få Rainer att stanna kvar i regeringen hade han dock tydligen inte gjort.

Morgonen därpå utnämndes Rainer oväntat till justitieråd. Någon närmare beredning av ärendet hade uppenbarligen inte gjorts. Tillförordnade justitieministern Anna-Greta Leijon blev först på morgonen orienterad om att Rainer skulle utnämnas. Sedan gammalt är det praxis att högsta domstolens synpunkter inhämtas innan justitieråd utnämns. Detta skedde inte.

Vad man kunde bevittna var således ännu ett av statsministerns snabba, personliga drag. Detta kan inte anses vara en rimlig handläggning av ett viktigt utnämningssärende. Statsministern måste dessutom ha varit väl medveten om att såväl bankinspektionen som justitiekanslern var inkopplade på en granskning av de ekonomiska transaktionerna. Vidare kan man inte tolka skeendet på annat sätt än att det var mindre grannliga vad ett justitieråd hade för sig än vad som gällde för en justitieminister. I annat fall skulle statsministern ha övertalat Rainer att stanna kvar som justitieminister.

Som skäl för den snabba utnämningen har statsministern anfört personliga hänsyn. Detta är minst sagt en tveeggad motivering. Personliga hänsyn inom en vänkrets bör inte få styra utnämningen till viktiga poster i samhället. Men detta är tydligen en entydigt positiv utgångspunkt för statsministern och kretsen omkring honom.

Det framgick f. ö. snart att den snabba utnämningen var olycklig också för den utnämnde. När det gått en tid visade statsministern i sina uttalanden knappast någon personlig hänsyn till den nyligen så prisade justitieministern. Välviljan varade så länge det passade statsministern. Därefter var den tidigare så lovvärde justitieministern och det så lovvärda justitierådet utstött i öknerna.

Handläggningen av den delen av ärendet är, utöver alla de formella brister som påvisats, föga hedrande för statsministern.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 9.

Anf. 106 LARS ERNESTAM (fp):

Herr talman! Jag väljer att först kommentera frågan om praxis beträffande redovisning av statsråds förmögenhetsinnehav. Jag konstaterar då att folkpartiregeringen 1978 var den första regering som fattade beslut om offentlig redovisning av statsrådets aktieinnehav. Det har nu diskuterats om konstitutionsutskottet eventuellt skulle lämna förslag till riktlinjer eller rekommendationer. Så blev inte fallet, och jag anser att det är tillfredsställande att utskottet i stället enhälligt har beslutat att avstå från att lämna

sådana rekommendationer. I samband med ärendebehandlingen har synpunkter inhämtats från tre tidigare statsministrar. Det framgår att alla tre betonar hur betydelsefullt det är att statsråden står fria gentemot sidointressen.

Trots att berättigad kritik kan lämnas mot statsministern mot handläggningen av det utnämningssärende som diskuteras i dag, bör det även i framtiden åvila statsministern och statsråden att lämna den information som anses vara erforderlig.

I detta sammanhang diskuteras också frågan om utseende av statsråd till visst ämbete. Inte heller denna fråga har enligt folkpartiets uppfattning handlagts av statsministern på ett sätt som kan anses vara tillfredsställande. Det hade funnits tid att följa de ordinarie samrådsrutiner som normalt gäller för utseende av justitieråd. Det är rimligt att begära att landets statsminister skall ha en så stark känsla för de tänkbara konsekvenserna att han inte går ut med uttalanden som kan bedömas som förhastade och ej genomtänkta – uttalanden som i det här fallet tydligen grundade sig på otillräckligt faktamaterial. Det hade funnits tid att, någorlunda i lugn och ro, följa normala rutiner. Detta gäller trots att pressdebatten under handläggningsförloppet onekligen var livlig. Det hade varit av värde både för berört statsråd och för anseendet för vårt rättsväsende om vissa av de uttalanden som gjordes inte hade blivit utsagda av statsministern.

Till detta kommer att förutom normala samrådsrutiner vid utseende av justitieråd också regeringens egna handläggningsrutiner har frångåtts. Det statsråd som då hade att handlägga ärenden av denna art, Anna-Greta Leijon, fick – det framgår av utfrågningen – i omedelbar anslutning till regeringssammanträdet besked om att hon skulle föreslå utnämningen. En sådan handläggningsordning inom regeringen inger – det måste sägas – inget förtroende. Även om ärendet var ovanligt är det inte bra att under statsministerns ledning ärenden handläggs på detta sätt, som måste anses vara impulsivt. Det finns ju arbetsfördelning också inom regeringen. Om den fördelningen hade följts, hade landets och rättskipningens anseende kanske kunnat undvika den fläck som onekligen uppkom genom att statsministern utan att samråda med det statsråd som var föredragande gick ut med vad som jag bedömer som förhastade uttalanden.

Herr talman! Utskottets majoritet har också anfört synpunkter mot handläggningen, men ärendet är av den arten att det erfordras ett klart uttalande om att rikta kritik mot statsministern. Jag yrkar bifall till reservation nr 9.

Anf. 107 OLLE SVENSSON (s):

Herr talman! Till vårt betänkandes mest intressanta del hör undersökningen av praxis vid redovisningen av statsråds förmögenhetsinnehav i samband med regeringsbildning, jäv för statsråd m. m. De utfrågningar som konstitutionsutskottet har gjort med samtliga innehavare av statsministerposten under perioden 1946–1984 – Tage Erlander, Olof Palme, Ola Ullsten och Thorbjörn Fälldin – har stort läsvärde.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Enligt reglerna i regeringsformen får statsråd inte utöva allmän eller enskild tjänst. Statsråd får inte heller inneha uppdrag eller utöva verksamhet, som kan rubba förtroendet för honom eller henne.

Av utfrågningarna med Olof Palme framgår att Ove Rainer inte inför honom i samband med regeringsbildningen närmare redovisat hur han placerat sina ekonomiska tillgångar. Palme tillägger att om han haft kännedom om hela vidden av Rainers ekonomiska transaktioner "hade Rainer aldrig erbjudits posten som justitieminister – jag hade inte velat försätta honom och mig i det läget".

Tage Erlander påpekar att statens ökade engagemang i näringslivet och massmediernas alltmer intensiva bevakning har medfört att handläggningen av dessa frågor fått ökad vikt. Det gäller särskilt allmänhetens förtroende för integriteten hos statsråden i förhållande till enskilda intressebindningar av ekonomisk natur. Thorbjörn Fälldin och Ola Ullsten lägger bl. a. synpunkter på användningen av jäv och hur man skall kunna undvika upprepade jävssituationer i regeringsarbetet.

Utskottet sammanfattar sin redovisning genom att peka på att det finns risker för att vissa förmögenhetsdispositioner uppfattas som att det kan uppstå konflikt mellan ett statsråds privatekonomiska intressen och de samhällsintressen han satts att tjäna. Därvid har särskilt betydande aktieinnehav i näringslivet kommit i blickpunkten. Utskottet erinrar om att det främst faller på regeringsbildaren att tillse att statsrådsämbetets oavhängighet upprätthålls enligt de uppställda reglerna i regeringsformen.

Beträffande utnämningen av Ove Rainer till justitieråd dagen efter det han avgått som justitieminister skiljer sig, som framgår av tidigare anföranden under dessa punkter, bedömningarna hos utskottets majoritet och reservanter. Enighet föreligger om att Ove Rainer är synnerligen väl meriterad för att inneha befattningen som justitieråd. I utskottets redovisning pekas på det motiv regeringen anför som skäl till snabbheten i utnämningen. Hänsyn har tagits till Rainers pressade personliga situation efter avgången som justitieminister. Samtidigt har statsministern inför utskottet uttalat att om regeringen haft kunskap om alla de omständigheter som senare framkommit om Rainers ekonomiska transaktioner hade skälen för snabbheten i utnämningen bortfallit. Statsministern och hans kolleger blev mycket besvikna över att Rainer enligt deras uppfattning på flera punkter undanhållit statsråds-kretsen viktig information om vad som faktiskt skett.

Som jag sade i debattens inledningsrunda är utskottets huvuduppgift att verka för en god administrativ praxis i regeringsarbetet. Detta utnämning-ärende är formellt korrekt handlagt. Men utskottet uttalar som resultat av sin granskning att det måste bedömas som en nackdel att de normala rutinerna vid utnämning av justitieråd frångicks. Vi har dock försäkrat oss om att regeringen i framtiden kommer att återgå till vad som tidigare gällt beträffande beredning av sådana ärenden.

Anf. 108 HANS NYHAGE (m) replik:

Herr talman! Med all respekt för hänsynen till Ove Rainers person måste väl ändå ett utnämningsärende av denna karaktär beredas i vanlig ordning. Alldeles uppenbart är ju att detta inte har skett. Det hela har gått mycket hastigt till – av skäl som är redovisade, det skall jag inte låta bli att påpeka – och ärendet har alltså inte beretts på det sätt som är rimligt.

Det är emot detta som vi har anledning att rikta kritik. Det var uppenbarligen bara statsministern själv som fattade beslutet. Vid regerings-sammanträdet ställdes regeringen inför fullbordat faktum och hade bara att acceptera. Så skall det inte gå till vid en handläggning av så betydelsefulla frågor.

Hela affären har alltså skötts på ett sätt som inte är korrekt och riktigt, och det är detta vi riktar kritik mot.

Anf. 109 BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! Vad gäller handläggningen av ärendet Ove Rainer skall jag inte tillägga mer än att jag fortfarande anser att det inte är en acceptabel försvarslinje att hävda att man utnämner folk till justitieråd på grund av personliga hänsyn.

Vad sedan gäller frågan om redovisning av statsrådets förmögenhetsinnehav är det väl bara att konstatera att socialdemokraterna ett slag förde fram detta som en mycket stor och viktig fråga. Det var en högtflygande ballong, men när den kom upp i de tunna luftlagren pangade den och försvann, och allt återgick till hur det varit tidigare. Detta är ju slutresultatet av den extra omgången i utskottet med anledning av ärendet Ove Rainer.

Anf. 110 LARS ERNESTAM (fp) replik:

Herr talman! Olle Svensson påpekade att majoriteten anför att det är beklagligt att de normala handläggningsrutinerna har frångåtts. Men var det inte, Olle Svensson, onormalt stora avsteg som gjordes i detta fall?

Anf. 111 OLLE SVENSSON (s) replik:

Herr talman! Jag beklagar att Bertil Fiskesjö på detta sätt ville nonchalera den del av vårt beredningsarbete i vilken Tage Erlander, Thorbjörn Fälldin, Ola Ullsten och Olof Palme deltog. Jag anser nämligen att vad som sades under dessa utfrågningar visade att man tar allvarligt på de problem som sammanhänger med att upprätthålla statsrådsämbetets integritet. Därför tycker jag inte att man skall kalla sådana ärenden en ballong som luften gått ur.

Att vi kom överens skall vi vara glada över – det bör vi ju sträva efter.

Bertil Fiskesjö sade i ett tidigare anförande att höga krav måste ställas både på justitieministern i en regering och på en medlem av högsta domstolen. Det ger jag honom rätt i. Vilka krav som ställs på en justitieminister har emellertid också samband med i vilken regering han skall ingå. Det blir ohållbart att i en regering som utfäst sig att bekämpa ekonomiska transaktioner av skatteplaneringsnatur som chef för det depar-

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

tement som skall leda arbetet ha en person som själv ägnar sig åt det som han enligt regeringens politiska program skall bekämpa. Det förklarar Olof Palmes uttalande att han inte skulle ha erbjudit Ove Rainer justitieministerposten om han vid regeringsbildningen vetat vad han i dag vet om dennes ekonomiska transaktioner.

Men det är också viktigt att understryka att det här rör sig om krav byggda på politiska värderingar. Sådana krav har givetvis inte samma relevans vid bedömning av vederbörandes kvalifikationer som justitieråd. Därför tycker jag att reservanterna har fel då de antyder att utnämningen vore att se som ett uttryck för bristande respekt för vårt rättsväsende.

Jag vill till Hans Nyhage säga att vi nu har försäkrat oss om att man vid utnämning av medlemmar i högsta domstolen skall återgå till den beredningsprocedur som tidigare har tillämpats och att detta fall var ett undantag.

Anf. 112 HANS NYHAGE (m) replik:

Herr talman! När det gäller frågan om Ove Rainers ekonomiska förhållanden står uppgift mot uppgift. Ove Rainer deklarerar själv att han har gett Olof Palme de nödiga uppgifterna. Vem som har rätt vet vi inte. Jag tycker att man skall vara litet mindre tvärsäker på att det är just statsministern som har rätt.

Jag vill fråga Olle Svensson om han anser att man kan ställa mindre krav på ett justitieråd än på ett statsråd beträffande personens handlande enligt lagens intentioner.

Anf. 113 BERTIL FISKESJÖ (c) replik:

Herr talman! Olle Svensson, jag nonchalerade inte utfrågningarna av statsministrarna, och jag tyckte inte heller illa om dem. Sammankomsterna var utomordentligt trevliga, och jag hade ingenting emot dem. Jag konstaterade bara vad som blev slutresultatet.

När Rainerfrågan var som hetast som debattstoff i massmedia letade socialdemokraterna efter något som i någon mån kunde förta hettan i detta stoff. Det blev alltså inte alls något resultat. Jag har inte heller kritiserat detta. Det är många gånger bra om vi blir överens om att stå kvar vid status quo.

Olle Svensson menade tydligen att Olof Palme avskedade Ove Rainer på grund av vad som uppenbarades om dennes ekonomiska transaktioner. Enligt de uppgifter vi har fått var det inte så. Palme avskedade inte Ove Rainer. Han lät massmedia sköta om den saken. Han lät massmedia rusa på utan att säga ett ord till Ove Rainers försvar. På det viset framtvängades Ove Rainers avgång. Den bleka sanningen är att statsministerns roll i denna affärs olika led är föga heroisk.

Anf. 114 OLLE SVENSSON (s) replik:

Herr talman! Jag hade egentligen inte ansett mig behöva någon replik. De argument som jag har framfört till stöd för min ståndpunkt tycker jag inte har motsagts. När det gäller utfrågningarna hoppas jag att dokumentationen från

dessa skall bli vägledande vid regeringsbildningar i framtiden. Därför var de värdefulla.

Beträffande Ove Rainers utnämning vill jag understryka vad jag tidigare har sagt. Snabbheten i utnämningen har förklarats av personliga hänsyn. Ove Rainers kompetens som justitieråd har aldrig ifrågasatts. Han avgick på egen begäran som justitieminister. Olof Palme har förklarat att han inte hade gett Ove Rainer uppdraget som justitieminister om han hade känt till alla omständigheter som senare uppenbarades. Det är dessa fakta som jag har redovisat.

Anf. 115 NILS BERNDTSON (vpk):

Herr talman! Till de s. k. affärer som har tilldragit sig stor uppmärksamhet hör turerna kring före justitieministern Ove Rainers avgång och utnämningen av honom till justitieråd. Det är en rad frågor som därvid har inställt sig, men som inte i första hand är av konstitutionell art.

Den avgörande frågan – omständigheterna kring den skatteplanering som var upphovet till hela affären – ligger utanför konstitutionsutskottets granskning. Med all rätt upprörs den stora allmänheten, som betalar skatt för varje intjänad krona och tvingas styrka det minsta avdrag, över att människor med tillgång till pengar har möjligheter att slippa skatt. Att de redan rika t. o. m. får låna i bank för sådan skatteplanering är vidare stötande. Fallet Rainer har blottat att sådan verksamhet pågår i betydande skala. Det krävs skärpt lagstiftning för att stoppa denna verksamhet.

Ove Rainer hade utnyttjat skattelagstiftningen på ett sätt som gjorde honom politiskt omöjlig i en socialdemokratisk regering, men han hade inte fällts för brott mot gällande lag. Efter att ha avgått ur regeringen utnämndes han till justitieråd.

Konstitutionsutskottet ser kritiskt på det skedd. Utskottet konstaterar att personliga hänsyn låg bakom utnämningen, men bedömer det som en nackdel att de normala rutinerna frångicks. Utskottet tar också fasta på försäkringarna att regeringen kommer att återgå till vad som tidigare gällt beträffande beredningen av sådana ärenden.

De borgerliga reservanterna vill rikta kritik mot statsministern bl. a. för att han gjort förhastade uttalanden och för att den tillförordnade justitieministern orienterades kort före regeringssammanträdet. Detta är inte mycket att hänga upp en anmärkning på. Den kritiska syn utskottet ger uttryck för rörande handläggningen och regeringens försäkringar att man skall återgå till gängse praxis som utskottet tar fasta på är enligt min mening det väsentliga i frågan.

Frågeställningen när det gäller att stävja möjligheter till undanhållande av skatt är på intet sätt borta ur bilden även om granskningen inte kunnat ta upp den. Som jag redan i den första debattomgången i dag anförde är jag inte övertygad om att ivern är lika stor från övriga partier i den frågan. Det är kanske ändå den viktigaste slutsatsen av Raineraffären, att en genomgripande förändring och skärpning av lagstiftningen på detta område måste komma till stånd.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Utnämning av
statsråd till visst
ämbete, m. m.*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

I anslutning till debatten om fallet Rainer har utskottet tagit upp redovisningen av statsråds förmögenhetsinnehav – det kan vara befogat.

En försvarsminister med aktier i krigsindustrin måste anses som olämplig för sin post. Men också andra aktieinnehav kan vara oförenliga med regeringsuppdrag. Inga fiffiga metoder med deponering av aktierna i bank e. d. kan övertyga om att ett statsråd bortser från hur olika regeringsbeslut påverkar aktieportföljen där den ligger förvarad.

Konstitutionsutskottets uttalande, att utskottet har för avsikt att även fortsättningsvis uppmärksamt följa regeringspraxis i dessa frågor, är väl motiverat.

Anf. 116 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Utnämning av statsråd till visst ämbete, m. m. anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 18: Viss vapenexportfråga.

Anf. 117 NILS BERNDTSON (vpk):

Herr talman! Riksdagen har antagit riktlinjer för svensk vapenexport. Bl. a. anges att vapenexport ej bör ske till stat som har inre väpnade oroligheter. En restriktiv prövning borde vara naturlig när det gäller sådan export. Som bekant har ändå av och till olika regeringars beslut om vapenexport starkt kunnat ifrågasättas.

Från vänsterpartiet kommunisterna har vi till årets granskning anmält den svenska vapenexporten till Burma. Enligt vår mening står den i klar strid med bestämmelsen att vapen ej skall exporteras till stat som har inre väpnade oroligheter. Granskningen visar klart att sådana inre väpnade oroligheter sedan mycket länge varit rådande i Burma och att krigsmaterielexport dit inte kan anses stå i överensstämmelse med antagna riktlinjer.

Ända sedan slutet av 1940-talet har Burma präglats av hårda inbördesstrider mellan centralregeringen och olika etniska minoriteter som anser sig förtryckta och kräver självstyre.

Sverige har tidigare inte exporterat vapen till Burma. Hur kunde då export komma i fråga år 1982?

De båda regeringar som berörs av beslutet har tydligen gjort någon bedömning innebärande att stridsverksamheten minskat. Finns det då grund för denna syn? Jag anser inte det, även om någon tillfällig avmattning i striderna eventuellt skulle ha inträtt.

Vi har granskat ett omfattande material och genomfört utfrågningar. Ingenting har framkommit som rättfärdigar besluten om vapenexport till Burma. Så sent som i början av år 1982 betecknades från diplomatiskt håll Burma som ett land i inbördeskrig, och det ansågs att inga väsentliga förändringar skett under senare år.

Det första steget till vapenexport togs av den borgerliga regeringen i september 1982, då tillstånd för utförsel av demonstrationsexemplar av raketvapnet Carl Gustaf beviljades. Björn Molin, som då var handelsminister, förnekar inte att demonstrationsexemplaren kunde vara inledning till en vapenexport.

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.**Viss vapen-
exportfråga*

Även om således det första steget togs av den borgerliga regeringen kort tid före valet och regeringsskiftet, befriar detta inte den socialdemokratiska regeringen från ansvaret för det beslut om export som togs i december 1982.

Utrikesminister Lennart Bodström, som då var föredragande i ärendet, gjorde inför utskottet ett intressant medgivande. Samtidigt som han åberopade olika källors bedömning att det för tillfället inte rädde någon exceptionell stridsverksamhet konstaterade han: "En sammanfattning av svaren är att situationen var sådan som den varit i 30 år, att olika rörelser var oppositionella mot regeringen ---." Densamma som under 30 år – hur kunde då den svenska regeringen ge tillstånd till vapenexport till Burma? Den frågan kvarstår och kan inte anses som tillfredsställande besvarad med tal om någon tillfällig avmattning i striderna.

Till bilden hör också en rad tidigare kritiska uttalanden från socialdemokratiskt håll mot vapenexport till länder av typ Burma.

Utrikesministerns antydningar om att motståndsrörelserna finansierade verksamheten med narkotika och att en av orsakerna till fientlighet mot regeringen skulle vara att regeringstrupperna bränner opieskordrar är alltför befängd för att utgöra en analys av läget i Burma. Det är ett dåligt försvar för den svenska regeringens beslut. Det svenska vapnet Carl Gustaf har också kommit till mycket grymmare användning än att bekämpa narkotikahantering. Det har satts in mot etniska minoritetsgrupper och den kommunistiska motståndsrörelsen.

Även här gör utrikesministern ett intressant medgivande. Han säger att upplysningar senare kommit fram genom journalister som vistats i området som regeringen tidigare inte förfogade över. Om ärendet skulle ha prövats vid en senare tidpunkt hade vi givetvis fäst avseende vid vad som kommit fram genom pressen, säger utrikesministern.

Detta är väl ändå ett erkännande av att besluten 1982 vilade på felaktiga förutsättningar. De faktiska förhållandena är att de inre väpnade oroligheter som förekommit i flera årtionden alltjämt är rådande. Det är mot den bakgrunden Sveriges vapenexport till Burma måste ses.

Utskottsmajoriteten skriver såvitt jag förstår mot bättre vetande när man använder sådana uttryck som: "det har gjorts gällande att det i Burma förekommit sådana inre väpnade oroligheter" att vapenexporten strider mot riktlinjerna, och "det har vidare hävdats" att regeringens beslutsunderlag varit bristfälligt.

Jag måste fråga utskottsmajoritetens företrädare: Är det bara något som gjorts gällande eller råder det inre väpnade oroligheter i Burma? Är det bara något som "hävdats" eller har regeringens beslutsunderlag varit bristfälligt?

I ett avseende sammanfaller majoritetens skrivning och reservationen, nämligen i fråga om vad som bör gälla vid prövning av vapenexportärenden. Det är angeläget att regeringen eftersträvar att få en så klar bild som möjligt av läget i landet i fråga och att särskild försiktighet bör iakttagas när det föreligger anledning befara att mottagarlandets yttre och inre stabilitet är i fara eller informationsunderlaget är bristfälligt eller motsägelsefullt.

Däremot är inte majoriteten beredd att kritisera besluten om demonstra-

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

tionsexemplar och försäljning av vapen till Burma. Den särskilda försiktighet som förordas bl. a. när informationsunderlaget är bristfälligt eller motsägelsefullt har inte iakttagits i Burmafallet. Varför vill ni inte säga ut detta?

Att socialdemokraterna – bl. a. mot bakgrund av tidigare uttalanden – inte förmår kritisera beslutet är särskilt anmärkningsvärt. Folkpartiets position är intressant. Lars Ernestams särskilda yttrande andas stark kritik, och han borde i likhet med vpk ha landat på en reservation mot utskottets skrivning. Att moderaterna skulle kritisera export av vapen som kommer till den användning som vi ser i Burma är inte att vänta, men centerns position är anmärkningsvärd. Hur skall ni socialdemokrater, folkpartister och centerpartister i konstitutionsutskottet kunna försvara er ståndpunkt? Starka opinioner finns i era partier mot att svenska vapen exporteras för att sättas in för att förtrycka folken i olika länder – och det är vad som sker i Burma. Det svenska granatgeväret Carl Gustaf används mot bl. a. etniska minoriteter.

Vi har inte ansett det viktigast att rikta kritik mot enskilt statsråd. Om Björn Molin bär ett särskilt ansvar för det första beslutet och Lennart Bodström för det andra har vi inte ansett vara det viktigaste i sammanhanget.

Vi menar att med hänsyn till den situation som varit rådande i Burma under flera årtionden borde inte svensk vapenexport dit ha tillåtits. Större restriktivitet borde ha iakttagits vid tillståndsprövningen, beträffande såväl demonstrationsexemplaren som den slutliga leveransen. Då hade vi inte behövt uppleva att svenska vapen används mot minoriteter som kämpar för sin frihet.

Utskottsmajoriteten vill inte uttala någon kritik mot besluten om export. Riksdagen bör göra det, herr talman, genom att ansluta sig till reservation nr 10, som jag härmed yrkar bifall till.

Anf. 118 SVEN-ERIK NORDIN (c):

Herr talman! Svensk krigsmaterielexport är ett ofta förekommande granskningsärende i våra dechargebetänkanden. Och det är inget fel i det – tvärtom är det ju vårt utskotts uppgift att noga följa krigsmaterielexportfrågorna för att se hur regeringen följer riksdagens beslut och intentioner på detta område.

Som vi hörde av Nils Berndtson har årets granskning medfört en reservation från vpk, som tycker att regeringen borde ha iakttagit större restriktivitet när man beviljade tillstånd för export till Burma av pansarvärnsystem Carl Gustaf, med tillhörande ammunition. Vpk påstår dessutom – man säger det på flera ställen – att de svenska vapnen använts för att bekämpa etniska minoritetsgrupper i Burma.

I och för sig är ju export av krigsmateriel förbjuden. Trots detta tillåter vi som bekant i kraft av riksdagens uttalade riktlinjer en viss, men noggrant tillståndsprövad export. Det ligger då i sakens natur att dessa exportbeslut blir en grannlaga uppgift för regeringen. Särskilt viktigt blir ländervalet. Om denna handel gäller Finland, Schweiz eller Österrike så är den i nu rådande läge ganska problemfri. Republiken Burma tillhör däremot den typ av mottagarländer som inte utan vidare är "grön".

Veterligen har Sverige aldrig exporterat krigsmateriel till Burma förrän hösten 1982. Men lika väl som länder faller ur ramen så kan ett land tillkomma. Prövningen måste ju alltid ske från fall till fall. Men jag tycker att vi skall gå tillbaka något och se på de riktlinjer som riksdagen har lagt fast i dessa frågor.

Vad skall regeringen iaktta vid sin prövning? Jag skall citera en mening som finns såväl i 1971. års riktlinjer som i krigsmaterielexportkommitténs betänkande 1981 och i utrikesutskottets betänkande 1982, då nu gällande lag och vid det här exporttillfället gällande riktlinjer antogs: "I varje exportärendet måste köparlandets inrikespolitiska förhållanden och utrikespolitiska situation, materielens beskaffenhet och på vilket sätt materielen kan förväntas bli använd prövas."

Vad gäller prövningen av Burmas inrikes- och utrikespolitiska förhållanden har denna fråga beretts av utrikesdepartementets politiska avdelning. Man har skaffat information från Sveriges ambassadör i Malaysia som är sidoackrediterad i Burma – man fick in två stycken rapporter – och man gjorde förfrågningar hos de engelska och amerikanska utrikesdepartementen. Man kom fram till att Burma inte befann sig i konflikt med annan stat, och det kunde heller inte bevisas att i Burma pågick väpnade inre oroligheter.

Herr talman! Utskottsmajoriteten har heller inte funnit några bevis för att klandra regeringens bedömning i detta fall. Vänsterpartiet kommunisterna är däremot, trots den långa distansen, tvärsäkert på att det rått inbördeskrig i Burma i 25 år och att det gör så fortfarande. Det innebär att vpk inte tror på våra UD-tjänstemän, som är gamla i gamet och har vana att kunna sortera ut fakta från rykten.

Men vilka är vpk:s sagesmän? För jag vill ändå inte tro att vpk sväljer allt vad narkotikahandlare och gangstersyndikat kabljar ut. Och vägen är lång från Stockholm till Rangoon. Nisse Berndtson har kanske varit där – vad vet jag? – men han ser ju tämligen helskinnad ut.

Om vi sedan återgår till citatet ur källskrifterna – "materielens beskaffenhet och på vilket sätt materielen kan förväntas användas" – bör vi väl kunna notera att vapnet i fråga, Carl Gustaf 84 mm pansarvärnssystem, är avsett och konstruerat för bekämpning av stridsvagnar och pansarvagnar på medellånga avstånd. Jag har kollat uppgiften med kunnig militär personal. Det tyder inte precis på att vapnet är riktat mot etniska minoritetsgrupper. Sådana separatiströrelser brukar inte förfoga över pansarförband.

Det innebär att också på denna punkt bör exporttillståndet kunna betraktas som tolerabelt. Jag använder det uttrycket.

På en punkt måste jag emellertid göra en kritisk markering. Det är möjligt att utrikesminister Bodström råkade ut för en felsägning när utskottet frågade ut honom i det här ärendet och speciellt vad gällde risken för att FFV skulle drabbas av leveransböter om regeringsbeslutet försinkades. "Jag utgår från att bötesbeloppet spelade en viss roll", sade Bodström.

Jag vill inte märka ord, men jag förutsätter att regeringen inte tar några hänsyn till eventuella bötesrisker för exportören utan rådfrågar utrikesnämnden innan definitiva regeringsbeslut fattas i så grannliga frågor som

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

krigsmaterielexport, speciellt till länder av Burmas typ. Den som sysslar med sådan export får räkna med att ett regeringsbeslut måste ta sin tid.

Med de orden till kammarens protokoll yrkar jag bifall till utskottets hemställan under punkt 18.

Anf. 119 LARS ERNESTAM (fp):

Herr talman! En redovisning av reglerna för vapenexport har redan tagits in i protokollet. Därför går jag direkt in på ärendebehandlingen.

I december 1983 gavs tillstånd till export av granatgeväret Carl Gustaf till Burma. Detta land har, sedan det blev självständigt i slutet av 1940-talet, under omfattande tidsperioder präglats av inre väpnade oroligheter.

Från vårt land görs ju ofta, och då inte minst av den nuvarande regeringen, uttalanden om andra länders kontakter med stater där det råder inbördeskrig. Detta gör det naturligtvis ännu mer känsligt för vårt land att delta i vapenexport till de stater som brukar definieras som tredje världens länder.

Sverige har ingen ambassad i Burma. Landet anses vara slutet, och det framgår av de utfrågningar som ligger till grund för utskottets ställningstaganden att regeringen haft svårt att bilda sig en tillräckligt klar uppfattning om läget. Det fattade beslutet grundar sig på ordinarie beskickningsrapporter från den ambassadör som är sidoackrediterad i Burma, kompletterade med, som utrikesministern anført, rapporter från de engelska och amerikanska utrikesdepartementen.

De här rapporterna och inhämtandet av dem får anses höra till normal rutin. Av dem torde man kunna utläsa att pågående stridigheter mattats av och att ett relativt lugn rådde vid exporttillfället. Jag kan inte bestrida innehållet i rapporterna, och det är anledningen till att jag nöjt mig med att avge ett särskilt yttrande i stället för att biträda reservationen. Det är sålunda det förhållandet att beslutet grundats på tillgängliga informationer som lett till att jag kunnat göra detta ställningstagande.

När vi nu genom pressinformationer och på annat sätt fått ta del av det faktiska förhållandet i det aktuella landet framgår det helt klart att decemberbeslutet att medge export var olyckligt. Journalister har rapporterat från området. Biståndsarbetare verksamma i Thailand på gränsen mot Burma har också lämnat information. I tidningarna har vi sett representanter för Karenminoriteten visa upp tomma granathylsor från granatgeväret Carl Gustaf.

Även om utskottets ställningstagande skall grundas på informationsläget i december 1983 borde det, enligt min uppfattning, klart ha deklarerats att beslutet i efterhand visat sig vara olyckligt.

Det framgår att det är mycket angeläget att regeringen i fortsättningen verkligen anstränger sig att ta fram tillräckligt bakgrundsmaterial innan nya beslut om vapenexport fattas. I det här fallet finns en grupp svenskar som tydligen inte på något sätt ansetts lämpliga att lämna information. Det gäller de biståndsarbetare som är verksamma bland Karenfolket på Thailandssidan. Karenfolket, som är en befolkningsgrupp med ungefär lika många människor som vi svenskar, bor ju både i Thailand och i Burma. Huvudparten av dem bor i Burma.

I fråga om denna befolkningsgrupp gäller inte fullt ut det som sägs om slutenhet och svårighet att få kontakter som gäller andra delar av Burma. En livlig trafik pågår över gränsen. Man sysslar såvitt känt är inte med opium. Däremot försörjer sig Karengerillan genom att ta upp tull för varor som från Thailand förs in i Burma. Karenernas område ligger alltså utanför det som brukar benämnas Gyllene triangeln, där kommunistisk gerilla och andra grupper onekligen varit inblandade i narkotikahandel.

Det borde således ha funnits möjlighet att få en utförlig information om de förhållanden som gäller Karenfolket. I stället blev det nu så, att samtidigt som det från Thailandssidan kommer bildrapporter om sjukvårdsinsatser som görs med svenska biståndspengar, kommer det från samma folk bosatta på Burmasidan bilder med patronhylsor från granatgeväret Carl Gustaf. Detta förhållande är naturligtvis otillfredsställande och bör i efterhand kunna anses strida mot reglerna för svensk vapenexport.

Jag är också, herr talman, något bekymrad över att det av utfrågningen av utrikesministern framgår att han även våren 1984, alltså efter det att all kompletterande information kommit oss till handa, fortfarande förefaller ha en oklar uppfattning om de olika minoritetsfolken i Burma och deras inbördes förhållanden. Den frågan hör emellertid inte till årets granskning.

Sammanfattningsvis, herr talman, vill jag efter vad jag anfört framföra att regeringen fattade beslutet, som sedermera visade sig vara olyckligt, på grund av bristfälliga men normala rapporter. Utskottet borde också, som jag framhållit i mitt särskilda yttrande, i sin skrivning klarare ha markerat att beslutet i efterhand har visat sig inte överensstämma med de riktlinjer som normalt gäller för vapenexport från Sverige. Om regeringen hade haft kännedom om de faktiska förhållandena, borde sålunda export inte ha medgivits.

Anf. 120 ANITA MODIN (s):

Herr talman! Vi har granskat ett omfattande offentligt och hemligt material i ärendet som gäller exporten av granatgeväret Carl Gustaf med ammunition. Krigsmaterielinspektören Carl Algernon har inför utskottet utförligt redogjort för rutinerna i fråga om vapenexport i allmänhet och Burmaexporten i synnerhet.

I september 1982 fick Förenade Fabriksverken tillstånd att föra ut två granatgevär för demonstration. Förenade Fabriksverken träffade då ett preliminärt avtal om försäljning. Avtalet innehöll förbehåll för den svenska regeringens tillstånd till försäljning. Det fanns även en skadeståndsklausul beträffande leveranstiden. Sådana avtalsskrivningar är vanliga i sådana här ärenden.

F. d. handelsministern Björn Molin, som var ansvarig för ärendet i den dåvarande regeringen, har för utskottet lämnat redogörelse för händelserna kring beslutet om utförseln av demonstrationsexemplaren.

I november 1982 begärde Förenade Fabriksverken exporttillstånd. UD inhämtade då upplysningar bl. a. från flera svenska ambassader. UD har också genom olika kanaler vid flera tillfällen, även så sent som några få dagar

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

före regeringens beslut, inhämtat informationer om läget i Burma. Bl. a. har kontakter tagits med engelska och amerikanska utrikesdepartementen. Även en rapport från Amnesty International fanns att tillgå.

Utrikesminister Lennart Bodström har inför utskottet informerat om den extra omsorg man lagt ned på ärendet före regeringsbeslutet. Man kunde inför beslutet konstatera att förutsättningarna inte hade ändrats sedan det tidigare beslutet av den föregående regeringen, som hade fattat beslutet innan demonstrationsexemplaren sändes i väg. Utrikesministern sade också att man fått fram uppgifter som enstämmigt gav vid handen att Burmas regerings ingrepp mot olika oppositionella grupper inte kunde anses klandervärda.

Utrikesnämnden hade vid sitt sammanträde den 14 januari 1983 inget att erinra mot utförelsetillståndet. Utskottet har bedömt att, av vad som framkommit vid granskningen, riktlinjerna för exporten inte åsidosatts. Granskningen har, utöver vad som framgår av betänkandet, inte föranlett något ytterligare yttrande.

Anf. 121 NILS BERNDTSON (vpk):

Herr talman! Låt mig först säga att jag tycker att Sven-Erik Nordin förde en ovanligt torftig argumentation i sitt inlägg. Motståndsrörelsen i Burma får beteckningen narkotikahandlare eller någonting ditåt. Det framstår nära nog som om Sven-Erik Nordin menar att den som tar de etniska motståndsgруппerna på allvar också ligger nära sådan verksamhet. Finns det inte starkare argument för den position herr Nordin har intagit, är denna svagare än vad jag trodde.

Det är heller inte sant att vpk bara påstår att dessa vapen används mot minoritetsgrupper. Det är väl dokumenterat, bl. a. i pressen. Jag skall erinra om ett par rapporter som har kommit.

"Militärstyret i Rangoon håller sig vid makten bl. a. med hjälp av ett modernt vapen från Sverige, som heter Carl Gustaf", skrev tidningen Information i början av 1984. "Gerillan bekämpas med svenska vapen", rapporterade Dagens Nyheter. I tidskriften Internationella studier skildrade journalisten Bertil Lintner – som är väl informerad om läget i området – situationen i Burma. Han avvisar påståenden från svenskt regeringshåll om att det var lugnt i landet med kommentaren: "Lugnt läge i Burma" innebär nog samma typ av lugn som då och då råder i Libanon.

Nordins sätt att misstänkliggöra argumentationen från dem som ser kritiskt på vapenexporten tycker jag icke är värdigt debatten här.

Jag tycker också hela utskottsmajoritetens position är något svag. Ni talar om att situationen i Burma vid tidpunkten för vapenexporten skulle vara annorlunda än den har varit under lång tid, men det håller inte.

Jag har studerat de olika rapporterna för att försöka hitta motiv för vapenexporten, men det finns inga bärande motiv. Visst talas det i vissa rapporter om att stridsaktiviteten inte var särskilt omfattande vid denna tidpunkt, men ingenstans hävdas att läget i grunden skulle vara förändrat, och det är detta som är av betydelse.

När Nordin säger att vpk anser att inbördeskrig har rått i Burma i 25 år och frågar vilka grunder vi har för detta påstående, talar han mot bättre vetande. Det räcker att hänvisa till utrikesministerns inlägg inför konstitutionsutskottet, där han talade om vad man förhörde sig om hos svenska ambassadörer innan man exporterade vapnen. Han säger att en sammanfattning av svaren är att situationen var sådan som den varit i 30 år, att olika rörelser var oppositionella mot regeringen men att det för tillfället inte rädde någon exceptionell verksamhet. De källorna är alltså inte så svåra att få fram, herr Nordin.

Det är märkligt att utskottsmajoriteten inte ens är beredd att gå lika långt som utrikesministern, som ändå antyder att de senare genom pressen bekantgjorda uppgifterna skulle kunna påverka ett beslut vid en annan tidpunkt. Vore det inte hederligare att ta fasta på att beslutsunderlaget 1982 innehöll allvarliga felkällor? De sedan årtionden pågående inbördesstriderna hade inte upphört, även om de kanske var avmattade, vid den tidpunkten. Därför borde inte tillstånd till vapenexport till Burma ha beviljats.

Jag ställer faktiskt större krav på en socialdemokratisk regering och menar att den bör ta särskilt allvarligt på frågan om vapenexport till länder av Burmas typ. Jag vill säga till utskottets taleskvinna, att så många kritiska uttalanden från socialdemokrater i opposition bär ni ändå med er att det är märkligt att ett av de stora besluten under den socialdemokratiska regeringens hundra första dagar blev att tillåta vapenexport till Burma. Detta beslut anser jag är en skam för dem som regerade – men det är inte den frågan vi har haft att granska. Däremot har vi haft att granska om exporten står i strid med av riksdagen antagna riktlinjer, och det gör beslutet enligt min mening. Det är detta som vi i all stillsamhet påtalar i vpk-reservationen.

För att uppnå vad utskottet ändå anser skall gälla vid vapenexport hade det varit en styrka om utskottet också haft mod att förhålla sig korrekt till de avsteg från dessa regler som förekommit i Burma-affären.

Anf. 122 SVEN-ERIK NORDIN (c) replik:

Herr talman! Nils Berndtson har en speciell debatteknik. Han ginar mycket gärna så fort han kommer in i kurvorna, för att vinna några meter. Han pådyvlar då meddebattören uttryck som vederbörande inte har använt. Jag har inte alls påstått att alla de etniska minoritetsgrupperna i Burma är narkotikahandlare. Jag ville bara peka på att man noga skall sortera de uppgifter – oftast andrahandsuppgifter – som kommer därifrån. Det är inte säkert att allt är sant.

Nils Berndtson gjorde i sitt första inlägg gällande att utskottsmajoriteten talar mot bättre vetande. Vi har yttrat oss över det vi vet och det vi har fått reda på av dem som dagligdags sysslar med dessa ärenden. Jag noterar att jag inte har fått någon kommentar från Nils Berndtson till frågan om han misstror alla de tjänstemän på utrikesdepartementet som dagligdags följer dessa frågor och som också har kontakt med dem som vistas i Burma. Påstår verkligen Nils Berndtson att vår UD-personal ljuger för regeringen och utrikesministern, och därmed underförstått också för riksdagens konstitutionsutskott?

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

Jag noterar vidare att vpk anser sig ha egna källor som man tror mer på. I så fall är detta en debatt som i högre grad rör tro än vetande.

Anf. 123 ANITA MODIN (s) replik:

Herr talman! Jag vidhåller utskottets bedömning att regeringens beslut 1982 inte står i strid med de riktlinjer som vid det tillfället fanns.

Det är alltid lätt att vara efterklok. Långt efteråt har vi nu fått fram andra uppgifter. Med hänsyn till de kunskaper vi i dag har och den nya lag som trädde i kraft den 1 januari 1983 är jag övertygad om att det förmodligen skulle bli ett annat ställningstagande från den nuvarande regeringen. Men med tanke på förhållandena vid det tillfälle när det nu diskuterade beslutet togs, bedömer jag det vara ett helt riktigt beslut.

Anf. 124 NILS BERNDTSON (vpk) replik:

Herr talman! Sven-Erik Nordin talar om debatteknik från min sida. Men när Sven-Erik Nordin ställer frågan om jag menar att våra UD-tjänstemän ljuger gör han ett försök till en debattkonst som inte är värdig denna diskussion.

Sven-Erik Nordin måste veta vad vi alla vet och vad vi alla kan läsa oss till, nämligen att läget i Burma är ytterligt motsägelsefullt, vilket även landets utrikesminister har påpekat. I en sådan situation måste man söka bedöma läget. Den bedömning som regeringen gjorde 1982 var uppenbarligen icke riktig. Det var inte fråga om något bestående lugn, även om striderna hade mattats av. Vi får nu rapporter om att striderna har ökat i omfattning och om att svenska vapen som exporterats till Burma kommer till användning. Det är väl ändå det som är det väsentliga i sammanhanget.

Sven-Erik Nordin talar också om kurvteknik. Om Sven-Erik Nordin hade litet bättre kurvteknik skulle han inte behöva hamna i diket på det sätt som han gör i denna fråga.

För Anita Modin vill jag framhålla följande: Om man har bestämmelser som säger att vapenexport inte bör beviljas till stat som har inre väpnade oroligheter – och det är vad både riksdagen och föredragande statsråd i den proposition som låg till grund för riksdagens beslut om riktlinjerna har sagt – bör man synnerligen noggrant pröva situationen i ett land som i 30 års tid har haft inre väpnade oroligheter, och inte till följd av en mer eller mindre tillfällig avmattning i striderna dra slutsatsen att vi nu kan börja exportera vapen dit. Det är mot dessa bestämmelser som exporten till Burma enligt vår mening strider, därför att det där i årtionden har rått inre väpnade oroligheter, vilket även utrikesministern tillstår.

Jag vill också säga, som jag förut antydde, att det inte saknades kritiska och riktiga uttalanden från socialdemokrater om vapenexporten under de borgerliga regeringsåren. Det gällde t. ex. DIVAD-systemet och vapenexporten till Indonesien. Därför förväntar jag mig en mer omfattande kritisk granskning från en socialdemokratisk regering. Jag vill erinra om att Mats Hellström då fanns bland kritikerna. Nu tillhör han regeringen, och nu tillhör han också dem som har försvarat vapenexporten till Burma. Det gör mig

orolig, om utskottet inte med större kraft säger ifrån vad som skall gälla i dessa frågor.

Anf. 125 SVEN-ERIK NORDIN (c) replik:

Herr talman! Kammarens ledamöter observerade nog att Nils Berndtson nu inte ville påstå att UD-tjänstemän ljuger – men han ville inte heller erkänna att de talar sanning. Vi måste i vårt arbete gå ut ifrån att de ansvariga tjänstemännen i detta speciella jobb talar om sanningen och hela sanningen – mer kan de inte säga.

Herr talman! Det är självklart att Burma inte är ett land som är jämförbart med Sverige, inte heller jämförbart med de länder i Europa med vilka vi haft vapenexportaffärer. Burma tillhör utan tvivel den grå zonen. Jag uttryckte mig också på det sättet att man kunde tolerera detta beslut. Men vi skall också noga lägga på minnet att de bestämmelser vi har och som tillämpas innebär att man gör en prövning från fall till fall. Här gjordes en prövning med utgångspunkt i den situation som då rådde, och det är med utgångspunkt i den situationen och den prövningen som vi har granskat regeringen – inte någon situation som rådde för flera år sedan eller den situation som eventuellt råder nu. Det är bara att gå till riktlinjerna, såsom de är antagna och tillämpade, för att få detta helt klart för sig.

Anf. 126 NILS BERNDTSON (vpk) replik:

Herr talman! Den viktigaste frågan är om Sven-Erik Nordin erkänner att uppgifterna om Burma var motsägelsefulla. Det kom ju rapporter i början av 1982 som talade om att Burma var ett land i inbördeskrig – också det var rapporter från svenska diplomater. Då är frågan bara: Fanns det underlag för att göra en annan bedömning senare under 1982? Jag tror inte att Sven-Erik Nordin, hur många gånger han än försöker med denna debatteknik, kommer ifrån att underlaget för beslutet om export till Burma var alltför bristfälligt. Jag är övertygad om att flera av dem som var med om att fatta beslutet då skulle inta en annan ståndpunkt i dag, på grundval av de uppgifter som senare kommit fram. Men det är möjligt att Sven-Erik Nordin skulle stå kvar på barrikaderna.

Anf. 127 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Jag skall inte lägga mig i denna granskningsdebatt eller de konstitutionella frågorna – de har min partikamrat Nils Berndtson debatterat med bravur, och jag behöver inte hjälpa honom med det.

Men det har av Sven-Erik Nordin framförts ett direkt felaktigt påstående i denna debatt. Han talade om vapnet Carl Gustaf, ett 8,4 cm granatgevär, och sade att det är ett vapen som enbart är avsett för bekämpning av pansrade fordon, bl. a. avsedda för personaltransporter. Detta är helt felaktigt.

Som en del av er kanske känner till har jag tjänstgjort i den svenska armén i 24 år, från 1945 till 1969. Jag har givit utbildning i användandet av det här vapnet från den tidpunkt på 1950-talet då det introducerades i armén, och jag har från 1964 som tygförvaltare i armén – vid tygförvaltningen i övre

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Viss vapen-
exportfråga*

Norrland och vid milo-staben i Strängnäs – haft hand om ammunition och uppbörd av ammunition till just detta vapen.

För vapnet finns pansargranater och pansarspränggranater, 8,4 cm, som är avsedda för pansrade fordon. Men det finns också 8,4 cm spränggranater som är avsedda för insats mot just trupp – mot personal, mot infanteri eller, om man vill dra ut resonemanget så långt, mot gerillarörelser.

Det är just detta som gjort granatgeväret Carl Gustaf så berömt över världen. Det är ett vapen som kan bäras av en enda man. Ytterligare två eller tre kan bära med sig ett antal granater av olika slag. De kan transportera vapnet på de mest obanade stigar, och de kan bekämpa såväl pansrade fordon som trupp, med olika slags ammunition.

Sven-Erik Nordin är antingen okunnig – och då skulle han inte yttra sig i den här debatten – eller också står han här och talar osant. Till det här vapnet finns det alltså ammunition som är direkt konstruerad för bekämpning av infanteri. Det är detta som gjort vapnet så aktuellt och berömt över världen. Sven-Erik Nordin bör därför ta tillbaka sitt felaktiga påstående, vare sig han gjorde det av okunnighet eller talade osanning.

Anf. 128 SVEN-ERIK NORDIN (c) replik:

Herr talman! Om Oswald Söderqvist hade lyssnat på mitt första anförande, hade han inte behövt gå upp i debatten. Oswald Söderqvist inledde med att påstå att jag hade sagt att vapnet konstruerats enbart för bekämpning av stridsvagnar. Det har jag inte alls sagt.

Jag vill kort och gott föreslå att Oswald Söderqvist läser kammarens protokoll. Där kan han få klart för sig vad jag exakt sade i det anförande jag höll inledningsvis.

Jag vill tillägga att alla vapen egentligen kan användas till mer än en uppgift, men vi kan ändå notera att det är ett pansarvärnssystem som vi talar om.

Anf. 129 OSWALD SÖDERQVIST (vpk) replik:

Herr talman! Det var en snabb och brådstörtad reträtt.

Det är ganska ointressant om Sven-Erik Nordin sade att vapnet "enbart" hade konstruerats för det här ändamålet eller om han sade att det "inte enbart" gjort det. Det intressanta är att Sven-Erik Nordin vill låta påskina att vapnet huvudsakligast – och det upprepade han nu – skall användas mot pansrade fordon.

Det är just i områden där vägarna är dåliga, där det är svårt att komma fram och där det över huvud taget är svårigheter som det här vapnet skall kunna användas. Det är berömt för att kunna användas där mot såväl pansar som trupp. Det är detta som är den viktiga och springande punkten. Sven-Erik Nordin skall inte försöka slingra sig undan detta faktum. Det Sven-Erik Nordin sade tidigare innebar att han försökte föringa just den egenskapen hos vapnet, och den är mycket viktig i sammanhanget.

Våra svenska FN-bataljoner har alltid haft det här vapnet med sig. I FN-bataljon 12 i Kongo, som jag har tillhört och som var med i striderna mot

Moïse Tshombes gendarmeri, kom vapnet till användning med spränggranater – och det var kanske tur, eftersom vi inte hade några andra pjäser att ta till vid det tillfället.

Sven-Erik Nordin skall inte lämna osanna uppgifter och sedan försöka slingra sig. Frågan gäller vilket slags budskap man försöker föra fram, och i det här fallet var det ett falskt och osant budskap – såvida det inte berodde på okunnighet.

Anf. 130 LARS ERNESTAM (fp):

Herr talman! Jag skall mycket kort ta upp ett par synpunkter på det som kom fram i debatten. Jag tycker att det är mycket rimligt och bra att det tas in information, när man kan få sådan, även om den inte hämtas via UD.

Men det som egentligen gjorde att jag begärde ordet var Anita Modins inlägg. Hon sade – och det tycker jag var tillfredsställande: Om vi hade känt till det faktiska förhållandet etc. – Det var ett bra tillkännagivande. Hade det då inte varit rimligt att utskottets betänkande hade fått den något klarare markering och skrivning som jag har redovisat i mitt särskilda yttrande?

Anf. 131 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Viss vapenexportfråga anmälde talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 20c: Arbetskraft till biståndsprojektet Bai Bang.

Anf. 132 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Förra året granskade konstitutionsutskottet statsrådet Roine Carlssons uttalanden i samband med invigningen av det svenska pappersbruket Bai Bang i Vietnam. Enligt uppgifter i massmedia, bl. a. i Dagens Nyheter, hade Roine Carlsson sagt att frågan om det förekom tvångsrekrytering av arbetskraft till det svenska pappersbruket var en intern vietnamesisk fråga.

Vid en utfrågning inför utskottet hävdade statsrådet Carlsson att han hade blivit felciterad. Han vägrade också att uttala sig i principfrågan. Tveksamhet kvarstod därför om inställningen till tvångsrekrytering av arbetskraft till svenska biståndsprojekt från Roine Carlssons och därmed indirekt från den svenska regeringens sida.

De borgerliga ledamöterna konstaterade då i en reservation att den klarhet i frågan som var önskvärd inte hade kunnat vinnas. Socialdemokraterna och vpk utgick från att statsrådet Carlssons dementi beträffande hans yttrande var trovärdig och alltså korrekt.

Den 2 juni förra året innehöll Dagens Nyheter en artikel som lett till att frågan tagits upp i konstitutionsutskottet igen. En av de närvarande journalisterna – närvarande vid presskonferensen i Bai Bang – hade på band spelat in presskonferensen och kunde ord för ord återge vad som sagts av Roine Carlsson. På en direkt fråga om sin inställning till tvångsrekrytering av arbetskraft till Bai Bang svarade Roine Carlsson enligt den ordagranna bandutskriften: "Det här är ju en intern vietnamesisk fråga."

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Arbetskraft till bi-
ståndsprojektet Bai
Bang*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Arbetskraft till bi-
ståndprojektet Bai
Bang*

Herr talman! Detta strider alltså direkt mot vad Roine Carlsson sade inför konstitutionsutskottet vid utfrågningen förra våren. Det måste därför konstateras att hans inställning till tvångsrekrytering av arbetskraft till svenska biståndsprojekt fortfarande är oklar. Det är otillfredsställande att klarhet inte har nåtts i en för den svenska biståndsverksamheten så viktig fråga. Självklart kan vi aldrig acceptera att svenska biståndsprojekt drivs med tvångsvis rekryterad arbetskraft. Detta borde Roine Carlsson ha gjort klart.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till reservation nr 11.

Anf. 133 SVEN-ERIK NORDIN (c):

Herr talman! Det är beklagligt att än en gång bli tvungen att ta upp frågan om arbetskraftsrekryteringen till biståndsprojektet Bai Bang och vad statsrådet Roine Carlsson sagt och inte sagt i det sammanhanget om huruvida tvångsarbete är en intern vietnamesisk angelägenhet eller inte. Frågan diskuterades som bekant i fjol. Men det är nödvändigt att ta upp den igen, och jag skall förklara varför i några korta meningar.

För det första: Sveriges välgrundade och i flera internationella sammanhang deklarerade uppfattning, att tvångsarbete är ovärdigt vår civilisation, får inte hamna i tvivelsmål.

För det andra: Alla regeringsledamöter måste vara beredda att klart och tydligt och utan dröjsmål ge besked om den svenska inställningen.

För det tredje: Det är särskilt viktigt att detta klargörs för de stater som är stora mottagare av svenskt bistånd. Vietnam är en sådan stat.

För det fjärde – och det är kanske det allra viktigaste: När ett statsråd kommer till konstitutionsutskottet för utfrågning skall vederbörande ge klart besked. Det skall inte behövas några korrigeringar i efterhand. Det är den markeringen vi vill göra med vår reservation. Jag yrkar bifall till reservation nr 11.

Anf. 134 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Vi från folkpartiet kommer att lägga ner våra röster i voteringen om Bai Bang. Vi har i sakfrågan självklart samma uppfattning som förra året: det får inte råda någon tvekan om Sveriges inställning till tvångsrekrytering av arbetskraft. Men enligt vår uppfattning är inte de s. k. fakta som vi nu här fått tillgång till av den beskaffenheten att vi har anledning att ägna tid åt den här historien en gång till.

Den tidningsartikel som nu åberopas sägs vara en utskrift av en bandupptagning. Denna bandupptagning kan möjligen innehålla vissa graverande fakta, men vi har inte kunnat få tillgång till bandet. Det har tydligen förkommit. Enligt folkpartiets uppfattning bör riksdagens konstitutionsutskott inte grunda något ställningstagande på en icke kontrollerbar bandutskrift. Vi ställer stora krav på andra – och det skall vi göra – men då måste vi också ställa stora krav på oss själva. Jag är rädd för att det inte gynnar konstitutionsutskottets anseende, om vi ägnar mer tid åt den här affären.

Anf. 135 KURT OVE JOHANSSON (s):

Herr talman! Utifrån de fakta som presenterades redan i förra årets granskningsbetänkande är det förvånande att frågan på nytt har förts upp på riksdagens bord. Det hedrar folkpartiets representant i utskottet att hon i år inte har ställt upp på en gemensam borgerlig reservation och att hon i sitt särskilda yttrande motiverar detta med att konstitutionsutskottet inte bör grunda, som Karin Ahrland här sade, ett ställningstagande på en icke kontrollerbar bandutskrift. Vidare säger Karin Ahrland i sitt särskilda yttrande att härtill kommer att statsrådet i en tidningsartikel förklarat sin inställning. Både Anders Björck och Sven-Erik Nordin är ju läskunniga och borde i likhet med Karin Ahrland ha uppfattat detta. Då hade denna debatt inte behövt föras i dag.

Statsrådet Roine Carlsson har vid flera tillfällen förklarat att det enligt hans uppfattning i den kunskap som han förvärvat inte funnits någonting som tytt på att tvångsrekrytering av arbetskraft förekommit vid de svenska biståndsprojekten. Den svenska inställningen till slav- och tvångsarbete är klart uttalad i många olika sammanhang. Det har skett upprepade gånger här i riksdagen från regeringen och likaså i Förenta nationerna. Jag vill säga till Sven-Erik Nordin att Roine Carlsson vid flera tillfällen har givit ett klart besked om sin inställning till denna fråga. Jag kan dessutom tillägga att Sverige när det gäller tvångsarbete har skrivit under ILO-konventionen. Den följer vi. Detta har understrukits här i kammaren av bl. a. utrikesminister Lennart Bodström.

Även det svenska biståndsorganet SIDA har klart deklarerat sin inställning till slav- och tvångsarbete. Någon skillnad mellan de uttalanden som gjorts av regeringen, av dess enskilda statsråd och av det svenska biståndsorganet SIDA angående tvångsarbete har inte kunnat beläggas vid de granskningar som skett inom konstitutionsutskottet. Bai Bang i Vietnam drivs efter de intentioner som Sverige och Vietnam har formulerat. Det är enligt projektavtalet ett vietnamesiskt åliggande att förse projektet med arbetskraft. SIDA:s uppgift är i första hand att se till att biståndsprojektavtalet hålls. Att då i likhet med reservanterna hävda att det alltjämt råder oklarhet om statsrådet Roine Carlssons inställning till denna fråga är för mig fullkomligt obegripligt.

Herr talman! Jag skall sluta med att läsa upp ett uttalande från den artikel som Roine Carlsson hade fört in i Dagens Nyheter den 9 juni 1983. Så här säger Roine Carlsson ordagrant i den artikeln:

”Det är och förblir en befängd tanke att en svensk arbetarregering skulle vilja ursäktat tvångsarbete om det skulle förekomma i tex ett land som mottar svenskt bistånd. Jag har som fackföreningsman i hela mitt vuxna liv kämpat för arbetarnas rättigheter och mot tvångsarbete både i Sverige och i alla andra länder.”

Kan man på ett klarare sätt markera sin inställning i dessa frågor?

Herr talman! Efter det upplästa kan vi en gång för alla avsluta denna debatt.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Arbetskraft till bi-
ståndsprojektet Bai
Bang*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Anf. 136 ANDERS BJÖRCK (m):

Herr talman! Jag är rädd att vi inte kan göra det. Dagens Nyheter innehöll den 9 juni, några dagar efter publiceringen av utskriften, just den artikel som Kurt Ove Johansson har läst högt ur, en artikel av Roine Carlsson. Det är intressant att Roine Carlsson i den artikeln icke ifrågasätter att bandutskriften är korrekt, utan tvärtom skriver att den såvitt han kan förstå i huvudsak är korrekt.

Mot den bakgrunden och mot bakgrund av det uttalande som Roine Carlsson har gjort och som har verifierats av ett par erfarna journalister som var närvarande, kan man konstatera att Roine Carlsson har uttryckt sig på ett sådant sätt att oklarhet fortfarande råder i fråga om hans i Vietnam redogjorda syn på tvångsvis rekryterad arbetskraft.

Anf. 137 SVEN-ERIK NORDIN (c):

Herr talman! Vad Roine Carlsson till slut sade var förstås bra. Felet var att det inte kom tidigare och att det inte fanns uttalat när vi gjorde granskningen i fjol. Då hade denna fråga varit ur världen. Jag sade redan då att Roine Carlssons tunga förmodligen hade sluntit – det var förmodligen en befogad misstanke.

Sedan kan vi diskutera – men den debatten behöver vi kanske inte ta upp här och nu, för den hör väl snarast hemma inom utrikesutskottets område – att tvångsarbete förekommer i Vietnam. Det kan vi läsa i tidningsartiklar och i direkta inlägg från vår f. d. ambassadör där nere, som sagt att tvångsarbete förekommer i stor skala. Detta är beklagligt ur humanitär synpunkt.

Anf. 138 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Arbetskraft till biståndsprojektet Bai Bang anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 20 d: Bibelkommissionen.

Anf. 139 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! I samband med årets budgetproposition anmälde regeringen vissa förändringar vad gäller bibelkommissionens arbete och departements-tillhörighet. Sålunda flyttades kommissionen från utbildningsdepartementet till civildepartementet. Att regeringen kan vidta de förändringarna har vi ifrån utskottets sida inte funnit anledning att närmare diskutera. Däremot föreligger en reservation som tar upp finansieringen av bibelkommissionens arbete och översättningen av Gamla testamentet.

I botten finns ett avtal som riksdagen har godkänt mellan å ena sidan staten och å andra sidan Svenska bibelsällskapet, Liber Grafiska AB, Svenska bokförläggareföreningen och Kristna bokförläggareföreningen. Detta avtal reglerar utgivningen av både Nya och Gamla testamentet. Det är detta avtal som regeringen nu vill riva upp.

Vi anser att detta är felaktigt, dels av det skälet att avtalet finns, dels därför att det är fel att belasta kyrkofonden med finansieringen av bibelkommissionens arbete. Det arbetet är av allmänskulturellt och ekumeniskt intresse, och

*Bibelkom-
missionen*

därför bör staten svara för kostnaden i dess helhet. Kyrkofonden är till för att bestrida kostnader inom svenska kyrkan och berör alltså endast ett av samfunden. Att genom den fonden finansiera denna allmänskulturella angelägenhet kan alltså inte vara rätta vägen.

Med hänsyn till kammarens tid skall jag inte säga mer, utan jag hänvisar till reservation 12. Jag yrkar också bifall till denna reservation.

Anf. 140 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! I januari anmälades till KU:s granskning förflyttningen av bibelkommissionen från utbildningsdepartementet till civildepartementet. I anmälan påpekades att bibelkommissionen har ekumenisk karaktär och att översättningsarbetet skall betraktas som ett kulturellt företag och därför bör lyda under kulturenheten i utbildningsdepartementet.

Enligt regeringsformen 7 kap. 1 § fördelar regeringen ärendena mellan departementen. Regeringen har alltså rätt att flytta bibelkommissionen.

Inom regeringskansliet finns en kyrkoenhet. Denna enhet flyttades den 1 juni 1977 från utbildningsdepartementet till kommundepartementet, numera civildepartementet. Bibelkommissionen blev dock kvar under utbildningsdepartementet.

I årets budgetproposition – i bil. 15 – anmäls under punkten A 2 Kommittéer m. m., att bibelkommissionen flyttas från utbildningsdepartementet till civildepartementet, där den hör hemma.

De borgerliga ledamöterna i utskottet har under granskningen insett att det åligger regeringen att fördela ärendena mellan departementen. Reservation nr 12, som är fogad till betänkandet, innehåller inte heller någon kritik i vad gäller regeringens handläggning. Där kritiserar i stället ett av riksdagen fattat beslut i april i år.

Eftersom KU skall granska statsrådets tjänsteutövning och regeringsärendenas handläggning vill jag inte kommentera den kritik mot riksdagsbeslutet som Bengt Kindbom har framfört.

Herr talman! Jag yrkar avslag på reservation nr 12 och bifall till utskottets skrivning på punkten 20 d.

Anf. 141 BENGT KINDBOM (c):

Herr talman! Wivi-Anne Cederqvist uppehöll sig vid förflyttningen av bibelkommissionen. Reservationen handlar om den förändring som regeringen vill göra i avtalet. Jag vill bara understryka detta.

Anf. 142 WIVI-ANNE CEDERQVIST (s):

Herr talman! Reservationen handlar om ett riksdagsbeslut, vilket man riktar kritik emot. Jag vill därför inte gå in på den saken. KU granskar inte riksdagens beslut.

Anf. 143 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet Bibelkommissionen anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 19: Regeringens handläggning av koncessioner för vissa kraftledning i östra Svealand.

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av kon-
cessioner för vissa
kraftledningar i
östra Svealand*

Anf. 144 YNGVE NYQUIST (s):

Herr talman! Utskottet refererar under denna punkt bl. a. till en inom vattenfallsverket utarbetad rapport den 1 februari 1984, vari påtalas vissa förseningar i utbyggnaden av kraftledningsnätet i östra Svealand. Avslutningsvis noterar utskottet följande:

"Sammanfattningsvis kan således konstateras att beredningen av koncessionsfrågorna för ifrågavarande ledningsutbyggnader tagit lång tid i anspråk:

Vidare säger utskottet: "Det inträffade elavbrottet den 27 december 1983 illustrerar väl elförsörjningens sårbarhet och behovet av beredskap på detta område."

Herr talman! Ja, det kan man verkligen säga. Vad var det som hände? Sverige fick uppleva en "storstörning" på stamnätet den tidigare nämnda dagen. Nu använder jag ordet "storstörning", andra har använt mycket starkare ord. En tidning skrev "ridån gick ner för 7 miljoner svenskar". Det är inte heller så konstigt att starka ord används. Störningar i stamnätet får konsekvenser för hela elförsörjningen, vilket ju också skedde nämnda datum. Detta hände trots att vi i det stora hela har ett utmärkt kraftsystem här i landet. Det förekommer ett gott samarbete mellan olika kraftföretag.

Liknande händelser är inte heller uteslutna de närmaste månaderna. Vi har nämligen ett område med kombinationen storförbrukning och nedsatt driftsäkerhet, och det är Storstockholmsområdet. Det beror på att utbyggnaden av den sedan länge planerade kraftledningsförbindelsen från Forsmark till Stockholm blivit kraftigt försenad, och den kommer inte att bli färdig förrän i slutet av 1985 eller i början av 1986. Det har sagts att under tiden fram till färdigställandet är risken för svåra störningar i östra Svealand tre gånger större än vad som skulle varit fallet om förstärkningen hade varit genomförd. Om de nämnda ledningarna varit i drift enligt Vattenfalls ursprungliga planer, hade man inte fått störningar av det slag som nu blev fallet. Förmodligen hade inga abonnenter drabbats.

Vi kommer inte ifrån att Storstockholm ur elförsörjningssynpunkt är mycket sårbart. Det gäller kommunikationer, belysning och värme, produktion samt olika former av service. I det aktuella fallet stannade tåg- och tunnelbanetraffiken, all belysning inom- och utomhus försvann, hissar och rulltrappor blev stående, uppvärmningssystem upphörde att fungera liksom kylar och frysar.

Det blev inga personskador den 27 december, såvitt jag vet. Förlusten blev dock jättestor. Det kostade samhället 100 milj. kr., industrin 100 milj. kr. och övriga konsumenter lika mycket. På frågan om störningen hade undvikits om de här ledningarna varit utförda december 1983 svarade generaldirektör Norrby inför konstitutionsutskottet: Med stor sannolikhet hade störningen undvikits.

Torsten Johansson, Vattenfall, tillade att det väsentligaste med avseende på driftsäkerheten är att man därmed går förbi Hamra och skapar en ny matningsväg och på sikt slipper den förträngning i överföringssystemet som Hamrastationen innebär. Vi har analyserat detta på samma sätt som vi analyserat driftstörningen och kommit fram till den bestämda uppfattningen

att ingen abonnent hade märkt någonting av händelsen i Hamra om vi hade haft det systemet fullt utbyggt.

Det minsta som kan sägas i sammanhanget, närmast ett understatement, är att elavbrottet den 27 december förra året illustrerar sårbarheten i elförsörjningen när det gäller östra Svealand. Då skall man märka att Vattenfall 1974 började planera för en nybyggnad, hur den skulle te sig. 1976 lade man in en ansökan om koncession. Vattenfall fick vänta ända till 1980 innan detta var klart. Därtill kommer hela byggnadstiden. Det är därför man lever i ett sådant osäkerhetstillstånd.

Vid regeringssammanträdet den 12 januari i år tillsattes en utredning för att se över elförsörjningens sårbarhet. Bakgrunden var alltså händelsen den 27 december 1983.

I direktiven heter det bl. a.:

Utredaren bör redovisa den nu aktuella störningens orsaker och konsekvenser. I detta sammanhang bör utredaren studera hur olika elproduktionsanläggningar påverkades av störningen och i vad mån anläggningarna inverkade på störningens förlopp.

I avvaktan på den här utredningen kan utskottets försiktiga uttalande vara acceptabelt den här gången.

Jag har alltså ingen annan mening än utskottsmajoritetens.

Anf. 145 SVEN-ERIK NORDIN (c):

Herr talman! Låt mig först understryka att utskottet på den punkt vi nu diskuterar – regeringens handläggning av koncessioner för vissa kraftledningar i östra Svealand – redovisar ett enhälligt utlåtande. Det finns ingen reservation, inte ens ett särskilt yttrande. Vi har kommit fram till det här utlåtandet genom att ge och ta litet grand. Det kan också vara en förklaring till den lilla debatt som nu utspinner sig.

Å andra sidan är förstås det omfattande elavbrottet den 27 december 1983 värt en liten mäsas. Vad som då inträffade – när ljuset slocknade denna dunkla decemberdag och hjulen stannade i större delen av landet – var en remarkabel händelse, som tål att diskuteras. Det var en plågsam påminnelse om hur sårbart vårt moderna, högteknologiska samhälle är.

Det som hänt är också en påminnelse om riskerna med alltför stora koncentrationer av industrier och befolkning. Inte mindre än en tredjedel av den svenska elenergiförbrukningen sker i östra Svealand, den största delen i Stockholmsområdet. Djupast sett ligger förklaringen till det skedda i detta faktum, och här ligger också riskerna inbyggda för vad som kan hända flera gånger i framtiden, trots att vårt svenska eldistributionsnät är välkonstruerat också med internationella mått mätt.

Vid utskottets utfrågning av representanter för statens vattenfallsverk med generaldirektören i spetsen lämnades en hel rad intressanta upplysningar till grund för utskottets granskning av vad regeringar gjort och inte gjort. Vi kunde bl. a. notera – och det var ingen överraskning – att Stockholmsregionen förfogar över små mängder av egen elproduktion. Kraften finns norr om Stockholm – både vattenkraften och kärnkraften. Man kan ha olika

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av kon-
cessioner för vissa
kraftledningar i
östra Svealand*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens hand-
läggning av kon-
cessioner för vissa
kraftledningar i
östra Svealand*

meningar om kärnkraft – själv älskar jag den inte – men så mycket är ju klart att om östra Svealands kärnkraftverk placerats söder om Stockholm i stället för i Forsmark hade ledningsbygget varit betydligt mindre komplicerat. Eftersom det är regeringens åtgärder vi granskar bör det hållas i minnet vilken regering det var som litet överraskande styrde kärnkraftverket till Forsmark. Det var inte någon av regeringarna Fäldin eller Ullsten.

Nu måste Stockholms elförsörjning tryggas med hjälp av nya kraftledningar norrifrån – om detta är vi eniga. Men att bygga kraftledningar är komplicerat, särskilt när man närmar sig Stockholm. Ute i skärgården ville man inte ha kraftledningen. Att gå väster om Stockholm var heller inte lätt. Rakt över samhällena kan man inte heller gå. Än värre blev problemet på grund av att Vattenfall sökte koncession för en 800 kV-ledning, den första i Sverige.

Visst fanns det en oro hos allmänheten när förslaget kom. Från Sovjet kom vissa sensationella uppgifter – det skapades kanske litet grand av mytologi kring det hela, men det stora och avgörande problemet var ju att en 800 kV-ledning förutsatte 34-meters stolpar i stället för 24-meters som används för våra vanliga 400 kV-ledningar. Därmed uppstod ett problem av miljömässig art liksom för luftfarten – man måste ju ta vissa hänsyn när man passerar Arlanda.

Man skall ha allt detta i minnet när man diskuterar huruvida regeringen tog för lång tid på sig att fatta beslut om koncessionen. I ett rättssamhälle, i en demokrati som vår, måste man följa omfattande föreskrifter. Markägare måste få säga sitt, vägförvaltning, lantbruksnämnd, skogsvårdsstyrelse, televerk osv. – jag kan räkna upp ett halvt dussin till. Slutligen hade vi kommunerna och länsstyrelsen. Och län och kommuner var inte överens om sträckningen. Näringsutskottet hade planerna tillgängliga våren 1979 och uttalade då att regeringen allsidigt skulle pröva frågan, hur 800 kV-ledningar skulle verka. Regeringen fattade beslut ett år senare, 1980; det var ingen lång beslutstid. Beslutet blev en koncession för 400 kV-ledningar. Jag frågar: Vilka intressegrupper eller remissinstanser skulle man ha hoppat över? Jag tror att vi är ense om att det i sådana här viktiga frågor är bra med ett rejält beslutsunderlag – och att folket har fått säga sitt. Nu är ledningen snart färdigbyggd.

Herr talman! Jag ber att få yrka bifall till utskottets skrivning vid avsnitt 19.

Anf. 146 YNGVE NYQUIST (s) replik:

Herr talman! Det finns naturligtvis många saker som det är skäl att ta hänsyn till vid en sådan här utbyggnad. När det gäller kärnkraftsverkets belägenhet säger Sven-Erik Nordin att det hade varit bättre om det hade placerats söder om Stockholm. Det är faktiskt så att Vattenfall hade föreslagit Trosa i en första omgång. Men jag kan föreställa mig vilka diskussioner det skulle ha blivit om man hade följt den tanken. Skälen till att man hamnade i Forsmark var väl bl. a. att det borde vara ett område som var glesbefolkat och som hade andra fördelar.

När det gäller bygget av ledning begärde man i första omgången att få

bygga för 800 kV. Det var i och för sig inte någon nyhet, åtminstone inte i ett större perspektiv. Sverige har ju en gång i världen varit ledande när det gäller högspänningsöverföring, men här lyckas man nu komma på efterkälken. Ledningar på 800 kV finns i USA, Canada och Ryssland. Man har också gått över till högre spänningar: Italien har 1 000 kV, i Ryssland används numera 1 150 kV, och i Amerika planerar man för 1 200 kV. Nog borde man därför har klarat den här saken.

Det finns förresten en rapport i arbetarskyddsfondens sammanfattningar, nr 627, där man kom till slutsatsen – för någon tid sedan – att det finns ett antal säkerställda biologiska effekter av elektromagnetiska fält från högspänningsanläggningar. Effekterna är av sådan natur att kommittén f. n. ej bedömer dem som hälsorisker. Det är vad vetenskapen säger:

Mén nu är det som det är, och det har här blivit en försening. Det får bl. a. de borgerliga regeringar som satt under de sex åren ta sitt ansvar för.

Anf. 147 SVEN-ERIK NORDIN (c) replik:

Herr talman! Jag tycker nog att Palmeregeringen skall dela det ansvaret. Yngve Nyquist gör det väldigt lätt för sig när han säger att det naturligtvis inte kan ligga kärnkraftverk nära tätorter – dem skall vi lägga ute i glesbygden. Man är väl inte särskilt glad ute i glesbygden heller över att få ett kärnkraftverk in på knutarna.

Det var faktiskt så – det uppgav i varje fall generaldirektör Norrby – att lokaliseringen till Forsmark styrdes av regeringen av sysselsättningskäl. Det är ju ingenting ovanligt att man går ut och lovar en stor arbetsplats här och där, men konsekvenserna blir därefter.

Anf. 148 OSWALD SÖDERQVIST (vpk):

Herr talman! Visst var elavbrottet ett avslöjande när det gäller sårbarheten i elkraftsförsörjningen. Men det är vad man kunde vänta sig. Vi har från vårt håll inte tyckt att det i och för sig var särskilt anmärkningsvärt. Det kommer naturligtvis att inträffa sådana saker när man bygger upp så stora och centralistiska system. Vi har framför allt sett det som ett mycket allvarligt memento när det gäller elförsörjningens sårbarhet och beredskapen i händelse av ofred eller direkta krigshandlingar. I en interpellation som jag ställde till försvarsministern och som besvarades av energiministern strax efteråt visades mycket tydligt att det inte finns några som helst möjligheter att hålla energiförsörjningen för vare sig Stockholm eller andra större tätorter i gång om det skulle hända någonting. F. ö. skall ju enligt planerna kärnkraftverken stannas i händelse av krig.

Man kan fråga sig vad som skall hända när kärnkraftverken avvecklas, var man då skall producera den ström som skall köras in i dessa ledningar – från början på 800 kV och nu på 400 kV.

Lösningen är naturligtvis att man måste försöka gå in för mera hushållning, mindre användning av elström. Man måste gå in för att producera lokalt. I Uppsala, som också berördes av avbrottet och där jag själv bor, hade vi ström efter 15–20 minuter, beroende på att man körde i gång mottrycksverket i vårt

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens praxis
beträffande tillsätt-
ningsärenden i för-
hållande till jäm-
ställdhetslagen*

värmeverk som i vanliga fall står stilla. Det är ett bra exempel på att man också kan förändra den dåliga balansen mellan konsumtion och produktion i ett område som östra Svealand.

I det läge som rådde på 1970-talet, när debatten här pågick, var det nog väldigt bra att det skedde en noggrann prövning och man inte direkt fick igenom 800 kV-ledningar, som kärnkraftsförespråkarna så gärna ville ha, utan det blev ett stando och man tänkte över saken ordentligt.

Jag har inget yrkande, herr talman, utan ansluter mig till vad utskottet anfört.

Anf. 149 ANDRE VICE TALMANNEN:

Sedan de under avsnittet. Regeringens handläggning av koncessioner för vissa kraftledningar i östra Svealand anmälda talarna nu haft ordet övergår kammaren till att debattera avsnitt 10: Regeringens praxis beträffande tillsättningsärenden i förhållande till jämställdhetslagen.

Anf. 150 KARIN AHRLAND (fp):

Herr talman! Jag har en alldeles privat lista på de tio vanligaste invändningarna mot jämställdhet. Jag har hänvisat till den tidigare. I dag skall jag be att få räkna upp alla tio.

1. Visst skall vi ha jämställdhet, men nu är det så brått. Vi har inte tid den här gången. Den invändningen tycks nästan t. o. m. gälla den här debatten i riksdagen i dag.

2. Visst är vi för jämställdhet, men vi måste nog först utreda den här frågan bättre.

3. Visst skall vi ha jämställdhet, men henne kan vi inte ta. Hon är för ung. Alternativt kan denna invändning utbytas mot

4. Hon är för gammal.

5. Visst skall vi ha jämställdhet, men vi har inte råd just nu.

6. Visst skall vi ha jämställdhet, men henne kan vi inte ta. Hon pratar i ett kör och ställer bara till bråk. Detta kan alternativt utbytas mot

7. Hon är alldeles för tyst och blyg.

8. Vi har ju redan en kvinna med.

9. Det är klart att vi är för jämställdhet men, snälla du, du vet ju hurdana vi karlar är – och det gör jag.

Invändning nr 10 är inte ett argument längre. Det är bara ett påståande: Ni som sysslar med jämställdhet har ingen humor.

Allihop har säkert kommit till användning också i regeringskansliet, och det är därför som jag har begärt att konstitutionsutskottet skulle granska regeringens praxis i tillsättningsärenden. Den statistik som vi nu har om könsfördelning talar sitt eget språk: Det går framåt men mycket långsamt.

Typiskt är också, vilket ett enigt utskott har noterat, att jämställdhetssträvandena har medfört klar framgång bara i de lägsta lönegraderna och i någon mån i mellanskiktet. Det är bra, det är inte bra att ökningen på högre tjänster går så långsamt.

Det är något av en ödets ironi att vi bara häromdagen fick ett pressmedde-

lande från justitiedepartementet att nu har man utsett ytterligare en manlig statssekreterare, två nya manliga regeringsråd och två nya manliga justitieråd. Kommentarer behövs inte.

Jag har med statistikens hjälp räknat ut att om vi fortsätter i samma takt, kommer vi att nå resultat ungefär kring sekelskiftet, utom i fråga om de högsta tjänsterna i kanslihuset. Där kan man citera titeln på en känd roman: Ingenting har hänt.

Det fanns 3 kvinnor och 26 män på sådana poster 1982. Det var likadant 1984, till i förra veckan. Nu är det 27 män och fortfarande bara 3 kvinnor. Det var på tiden att konstitutionsutskottet tog upp detta till granskning, och det är bra att vi har kunnat enas om att också i fortsättningen följa utvecklingen i tillsättningsärenden.

Vi har gått igenom ett stort antal besvärärenden. Det finns i den sammanställning som vi har sett möjligheter att sätta frågetecken i kanten för vissa ärenden, men slutsatsen måste bli att både tidigare och nuvarande regering har följt spelreglerna på området, och det är bra. Däremot är det inte bra att de myndigheter vilkas beslut har överklagats inte alltid har följt spelreglerna. Det utgör skäl till att sådana här besvärärenden skall ligga kvar hos regeringen även i fortsättningen.

Herr talman! Man har läst grötrim här förut. Jag skall be att få citera en riktig poets dikt:

Här sitter de alla, bröderna mina
hjärtana kalla, kavajerna fina
där herr Korrekt och där är herr Buga
där herr Prekär så vass som en tjuga

Här sitter de stela, bröderna alla
kan inte fela, de kunna blott falla
raka som spik och stela som stoder
söner av gamla Svea, vår moder

Jag hoppas att ingen av de manliga ledamöterna kände sig personligen träffad.

Detta är en dikt jag ofta har tänkt på när jag suttit i en kommitté. Våra kommittéer är helt dominerade av manliga ledamöter. Fredrika-Bremer-Förbundet har under många år granskat könsfördelningen i kommittéer. Jag har fått löfte om bättring ifrån dåvarande statsminister Erlander. Jag har fått ett nytt löfte sex år senare, 1973, ifrån Olof Palme. Nu har konstitutionsutskottet gått vidare, fortsatt i Fredrikornas spår och undersökt könsfördelningen.

Tidigare, när Fredrika-Bremer-Förbundet undersökte förhållandet, var det 7 % kvinnor i kommittéerna. Nu är det något bättre, men det är inte tillräckligt. Det är 16 % i dag. Mellan åren 1982 och 1984 har framgången varit 0,7 %. Jag minns att jag 1975 räknade ut att om inte takten snabbades upp, skulle vi inte få jämställdhet inom kommittéväsendet förrän ca 50 år senare. Jag ville inte bli sannspådd. Jag önskar fortfarande att jag inte blir

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens praxis
beträffande tillsätt-
ningsärenden i för-
hållande till jäm-
ställdhetslagen*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens praxis
beträffande tillsätt-
ningsärenden i för-
hållande till jäm-
ställdhetslagen*

sannspådd, men när jag ser dagens siffror börjar jag bli rädd för att jag får rätt. Det vore olyckligt.

Det är alltså, som ett enhälligt utskott skriver, otillfredsställande att bara 16 % totalt av kommittéledamöterna är kvinnor, och det är egentligen oförklarligt om man tänker på att antalet kvinnor bland riksdagsledamöterna – varifrån kommittéfolket till stor del rekryteras – numera är nästan en tredjedel av kammarens ledamöter och att antalet kvinnliga departements-tjänstemän i de kategorier där sekreterare och sakkunniga rekryteras faktiskt också är kring 30 %.

Herr talman! Sverige har i internationella sammanhang ibland rykté om sig att jämställdheten här skulle vara genomförd. Det är när man är utrikes alltid tråkigt att med beklagande behöva förklara att ryktet för en gångs skull är bättre än sanningen. Tyvärr gäller detta i mycket hög grad vår utrikesrepresentation. Där kan man över huvud taget inte tala om några klara framgångar ens inom lägre lönegrader och mellanskikt. I toppskikten är det rent bedrövligt och har dessutom blivit mycket sämre de senare åren: ingen kvinna men sju män i det absoluta toppskiktet. 4 kvinnor och 174 män på ambassadörs- och ministernivå. 9 kvinnor och 78 män i skiktet nedanför. Det är inte någon vacker statistik.

Man kan från konstitutionsutskottets sida bara dra den slutsats vi har gjort, och det har vi gjort i enighet. Vi kommer att med uppmärksamhet även i fortsättningen följa utvecklingen i jämställdhetsfrågor när det gäller tillsättningsärenden i regeringen.

Jag hoppas till sist, herr talman, att kammarkansliet nästa år sätter upp ett ärende som faktiskt angår åtminstone halva befolkningen, något tidigare på talarlistan. Man brukar försöka att vara litet artig mot damer även i riksdagen.

Anf. 151 STURE THUN (s):

Herr talman! Som framgick av föregående anförande och vårt betänkande är utskottet enigt i den här frågan. Jag vill därför inskränka mig till vad regeringen har sagt i frågan tidigare i år. Man framhåller att jämställdheten mellan män och kvinnor ju inte är någonting som speciellt gäller den statliga sektorn – det är ju den Karin Ahrland har behandlat nu – utan detta berör hela samhället.

Hur regeringen ser på jämställdhetsfrågan redovisas i årets budgetproposition, bil. 12. Bl. a. har regeringen tillsatt en arbetsgrupp inom regeringskansliet med uppgift att kartlägga kvinnornas framtida arbetsmarknad. Arbetsgruppen skall redovisa förslag till åtgärdsprogram under nästa budgetår. Bakgrunden är att undersökningar visar att flickor och pojkar traditionellt väljer könsbundna utbildningar.

Arbets- och fritid är en annan viktig fråga ur jämställdhetsaspekt som behandlas i budgetpropositionen. Här har regeringen redovisat åtgärder.

En viktig aspekt i jämställdhetsarbetet är männens roll. I syfte att utreda detta har regeringen, som redovisas i budgetpropositionen, tillsatt en arbetsgrupp. Arbetsgruppen har i uppdrag att till hösten presentera ett

idéprogram om hur den traditionella mansrollen kan förändras så att vi når jämställdhet mellan kvinnor och män.

Avslutningsvis vill jag peka på att forskning om jämställdhet tas upp i såväl utbildnings- som arbetsmarknadsdepartementets avsnitt i forskningspropositionen. Att skapa jämställdhet mellan kvinnor och män är för oss socialdemokrater en viktig fråga, som vi kommer att arbeta för med stor prioritet.

Överläggningen var härmed avslutad.

Medbestämmandefrågor vid beredningen av regeringsärenden

Först avgavs 69 röster för att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 2 av Bertil Fiskesjö m. fl. 17 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 3 av Marie-Ann Johansson. 227 ledamöter avstod från att rösta.

Härefter avgavs 82 röster för att utskottets anmälan i denna del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 1 av Anders Björck m. fl. 69 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 2 av Bertil Fiskesjö m. fl. 164 ledamöter avstod från att rösta.

Slutligen beslöts med 154 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 79 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 1 av Anders Björck m. fl. 82 ledamöter avstod från att rösta.

Regeringens handläggning av vissa datafrågor

Beslöts med 168 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 147 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 4 av Anders Björck m. fl.

Riksdagsledamoten Carl Bildts resa till USA

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 5 av Anders Björck m. fl.,
beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Viss utrikespolitisk rapportering

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 6 av Anders Björck m. fl.,
beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

*Regeringens praxis
beträffande tillsätt-
ningsärenden i för-
hållande till jäm-
ställdhetslagen*

Onsdagen den
23 maj 1984

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

Gränsdragningsförhandlingar med Danmark

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 7 av Anders Björck
m. fl.,

beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Språkgranskning av vissa UD-dokument

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 8 av Anders Björck
m. fl.,

beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Utnämning av statsråd till visst ämbete

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 9 av Anders Björck
m. fl.,

beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Viss vapenexportfråga

Beslöts med 294 röster att lägga utskottets anmälan i förevarande del till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört. 17 röster avgavs för att utskottets anmälan skulle läggas till handlingarna med gillande av vad som anförts i reservation 10 av Nils Berndtson. 2 ledamöter avstod från att rösta.

Arbetskraft till biståndsprojektet Bai Bang

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 11 av Anders Björck
m. fl.,

beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Bibelkommissionen

Efter ställda propositioner på
dels godkännande av vad utskottet anfört,
dels godkännande av vad som anförts i reservation 12 av Anders Björck
m. fl.,

beslöts med acklamation att utskottets anmälan i förevarande del skulle läggas till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Övriga i betänkandet upptagna frågor

Utskottets anmälan lades till handlingarna med gillande av vad utskottet anfört.

Nr 151

Onsdagen den
23 maj 1984

6 § Kammaren beslöt att förhandlingarna skulle fortsättas kl. 19.30.

7 § Anmäldes och bordlades

Proposition

1983/84:197 Internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom

*Granskning av
statsrådets tjänste-
utövning m. m.*

8 § Anmäldes och bordlades

Försvarsutskottets betänkanden

1983/84:20 Det militära försvarets fortsatta utveckling, m. m. (prop. 1983/84:100 delvis och 1983/84:112)

1983/84:21 Totalförsvarets ledning och samordning i regeringskansliet samt informationsberedskapen m. m. (prop. 1983/84:166)

9 § Kammaren åtskildes kl. 18.06.

In fidem

TOM T:SON THYBLAD

/Solveig Gemert